



Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

**1877-1878 RUS - OSMANLI SAVAŞI'NDA PROPAGANDA:
AVRUPALI GAZETECİLERİN FAALİYETLERİ VE RUS SAVAŞ
MUHABİRİ VASİLİ İ.N. DANÇENKO'NUN SAVAŞ NOTLARI**

Aytaç YÜRÜKÇÜ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

**1877-1878 RUS - OSMANLI SAVAŞI'NDA PROPAGANDA: AVRUPALI
GAZETECİLERİN FAALİYETLERİ VE RUS SAVAŞ
MUHABİRİ VASİLİ İ.N. DANÇENKO'NUN SAVAŞ NOTLARI**

Aytaç YÜRÜKÇÜ

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

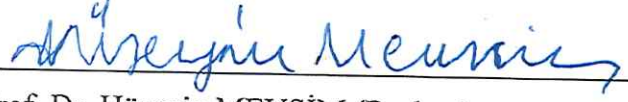
Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Aytaç YÜRÜKÇÜ tarafından hazırlanan “1877-1878 Rus - Osmanlı Savaşı'nda Propaganda: Avrupalı Gazetecilerin Faaliyetleri ve Rus Savaş Muhabiri Vasili İ. N. Daçenko'nun Savaş Notları” başlıklı bu çalışma, 18/04//2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.



Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM (Başkan)



Prof.Dr. Evgenia KERMELİ ÜNAL (Danışman)



Prof. Dr. Yunus KOÇ

Prof. Dr. Yunus KOÇ

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun iki yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

11/05/2018


İmza

Aytaç YÜRÜKÇÜ

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının yada bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- Tezimin tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir. (Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir.)
- Tezimin/Raporumun 11/05/2020 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.)
- Tezimin/Raporumun .../.../.... tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.
- Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

11/05/2018

İmza

Aytaç YÜRÜKÇÜ

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Evgenia KERMELİ ÜNAL danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

11/05/2018


İmza

Aytaç YÜRÜKÇÜ

ÖZET

YÜRÜKÇÜ, Aytaç. *1877-1878 Rus - Osmanlı Savaşı'nda Propaganda: Avrupalı Gazetecilerin Faaliyetleri ve Rus Savaş Muhabiri Vasili İ. N. Dançenko'nun Savaş Notları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı iki cephede, yaklaşık on bir ay süren, uluslararası dengeleri değiştiren ve etkileri günümüzde de devam eden evrensel neticeler doğuran bir savaştır. Osmanlı Devleti'ne getirdiği sosyo-kültürel, demografik, iktisadi ve siyasi bunalımın yanında, günümüzde üzerinde birçok devletin bulunduğu ve yaklaşık 60 milyon insanın yaşadığı Balkan topraklarının önemli bir kısmının ve Kafkasların yeniden şekillenmesine sebep olmuştur. Araştırmada savaşın nedenlerinden sonuçlarına kadar önemli bilgiler sunan, 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı'nda zor şartlarda görev yapan ve çoğunluğu Osmanlı Devleti aleyhine propaganda yürüten Rus, İngiliz, Amerikan, Fransız, Alman, İtalyan, İsveçli, Avusturyalı ve Prusyalı gazeteciler ile bunların yazı, karikatür gönderdikleri gazeteler hakkında bilgiler verilmesi ve Balkan Cephesinde iki yıl boyunca muhabirlik yapan Rus muhabir Vasiliy İvanoviç Nemiroviç-Dançenko'nun "Savaş Yılı, 1877-78 Bir Rus Muhabirin Günlüğü" adlı birinci el kaynak niteliğindeki çalışmasından notlar, görüşler ve gözlemlerin paylaşılması, bu sayede yeni bilgiler çerçevesinde yorumlanması hedeflenmektedir. Savaş muhabirliğinin bu savaştaki zorlukları, Rus tarafının ve Osmanlı tarafının gazetecilere karşı tutumu, V. Dançenko'nun ve diğer muhabirlerin günlüklerine işledikleri gözlemler, gazete ve gazetecilerle diğer bazı bilgiler araştırmanın temel içeriğini oluşturacaktır.

Anahtar Sözcükler: 1877 - 1878 Rus - Osmanlı Savaşı, 93 Harbi, Osmanlı İmparatorluğu, Rus Çarlığı.

ABSTRACT

YÜRÜKÇÜ, Aytaç. *Propaganda During the 1877-1878 Russian-Ottoman War: the Deeds of European Journalists and the War Notes of the Russian War Correspondent Vasili İ. N. Dançenko*, Master's Thesis, Ankara, 2018.

The Russo-Turkish War of 1877-78, which lasted for almost eleven months, and was fought in two fronts, is an important war that changed the international equilibrium and gave rise to universal consequences still felt today. Apart from the socio-cultural, demographic, economic and political depression brought upon the Ottoman Empire, the war also resulted in reshaping to a great extent the Caucasus and the Balkans, resulting to the foundation of new states where today nearly 60 million people live. The aim of this research is discuss the propaganda activities -mostly against the Ottomans-of Russian, English, American, French, German, Italian, Swedish, Austrian and Prussian journalists working under the harsh conditions of Russo-Turkish War of 1877-78 and their articles and caricatures. In particular the thesis aims to analyze "The 1877-1878 War Notes of a Russian Corrspondent" Vasiliy İvanoviç Nemiroviç-Dançenko who worked in the Balkan front for two years. His notes, observations and opinions that constitute an original source are reinterpreted. Finally the difficulties of war correspondence during this war, the approach of the Russian and Ottoman side to journalists, are depicted in their observations sent to their journals. This forms the basis of the thesis alongside information on journalists active during the war.

Key Words: The Russo - Turkish War of 1877 - 78, The War of 93, The Ottoman Empire, Tsarist Russia.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	v
BİLDİRİM.....	vi
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	vii
ETİK BEYAN	viii
ÖZET.....	x
ABSTRACT	xi
İÇİNDEKİLER.....	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xv
HARİTALAR DİZİNİ.....	xvi
RESİMLER DİZİNİ	xvii
ÖNSÖZ	xviii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM :1877–1878 OSMANLI–RUS HARBİNİN NEDENLERİ, GELİŞİMİ VE SAVAŞ SONUCUNDA YAPILAN ANTLAŞMALAR.....	11
1.1. RUSYA’NIN OSMANLI POLİTİKASI	11
1.1.1. Şark Meselesi	11
1.1.2. Panslavizm	13
1.2. BALKANLARDA OSMANLI BARIŞININ SONU VE BALKAN KRİZİ	14
1.2.1. Bosna Hersek Ayaklanması ve Avrupa Devletlerinin Tutumu	14
1.2.2. Andrassy Notası ve Berlin Memorandumu	16
1.2.3. Sırbistan ve Karadağ’ın Osmanlı Devleti’ne Savaş Açması	17
1.3. OSMANLI-RUS GERGİNLİĞİ VE SAVAŞI ÖNLEME ÇABALARI.....	19
1.3.1.İstanbul Tersane Konferansı	19
1.3.2.Londra Konferansı	20

1.4. CEPHELER VE MÜCADELELERDE YAŞANAN GELİŞMELER.....	22
1.4.1.Tuna Cephesi Mücadeleleri	22
1.4.2. Plevne Cephesi Mücadeleleri.....	25
1.5. SAVAŞ SONUCUNDA YAPILAN ANTLAŞMA VE MÜTAREKELER.....	30
1.5.1.Edirne Mütarekesi	30
1.5.2.Ayastefanos / Yeşilköy Antlaşması	31
1.5.3. Berlin Kongresi	33
2. BÖLÜM :SAVAŞ MUHABİRLİĞİ VE OSMANLI-RUS SAVAŞI 1877-78.....	36
2.1. OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDA BASIN, GAZETECİLER VE GÜNLÜKLER	36
2.1.1. XIX. Yüzyıl'da Savaş Muhabirliği'nin Doğuşu ve Gelişimi	36
2.1.2. Hatırat ve Süreli Yayınların Metodolojik Değerlendirmesi.....	43
2.1.3. Propagandanın Türleri, Stratejisi, Amaçları ve Taktikleri	46
2.2. SAVAŞA KATILAN AVRUPALI GAZETECİLER VE YAYIN GÖNDERİLEN GAZETELER	52
2.2.1.Rus Gazeteleri	52
2.2.2.Almanya, Avusturya-Macaristan ve Prusya Gazeteleri	57
2.2.3.İngiliz Gazeteleri.....	58
2.2.4. Fransız Gazeteleri	60
2.2.5. Amerikan Gazeteleri	62
2.2.6. Belçika, İsveç ve İsviçre Gazeteleri	62
2.2.7. İspanyol ve İtalyan Gazeteleri.....	63
2.2.8. Osmanlı Gazeteleri.....	64
2.2.9. Gazetecilerin Çalışma Koşullarıyla İlgili Görseller	65
2.3.1877-78 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDA TELGRAF TEŞKİLATI VE SAVAŞ MUHABİRLERİNİN GÜNLÜKLERİ	71
2.3.1. Telgraf Hatları ve Rus Telgraf Faaliyetleri.....	71
2.3.2.Balkan Yarımadası Telgraf Hatları Tablosu	72
2.3.3. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Savaş Muhabirleri ve Günlükleri	74
2.3.4.Gazetecilerin Gözüyle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı.....	78
3. BÖLÜM :1877-78 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDA RUS MUHABİR VASİLİ İ.N. DANÇENKO'NUN FAALİYET VE GÖZLEMLERİ.....	95

3.1. VASİLİ İ. N. DANÇENKO VE FAALİYETLERİ	95
3.1.1. V. Dañenko'nun Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği	95
3.1.2. V. Dañenko'nun Savaş Muhabirliği, Faaliyetleri ve Eserleri.....	99
3.1.3. Novoe Vremya Gazetesi (Yeni Zaman - Новое Время) 1868 – 1917	101
3.1.4. Niva Dergisi 1869-1918(Журнал НИВА)	104
3.2. VASİLİ İ. N. DANÇENKO'NUN KALEMİNDEN SAVAŞ NOTLARI.....	107
3.2.1.Savaş Muhabirliği ve Haberleşme	107
3.2.2.Bulgar Halkı ve Savaşın Seyrine Etkisi	111
3.2.3. Rus Ordusu'nun Balkanlardaki Psikolojik ve Lojistik Durumu	118
3.2.4. Savaş Sırasında Türk ve Rus Esirler	124
3.2.5. Dañenko'nun Türk ve Rus Komutanlara Dair Gözlemleri.....	127
3.2.6. Plevne'nin Düşüşü	130
3.2.7. Rusların Hâkimiyetinde Plevne	133
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	138
KAYNAKÇA	141
EK 1. ETİK KURUL İZİNİ MUAFİYET FORMU	151
EK 2. ORJİNALLİK RAPORU	152
EK 3. TURNİTİN BENZERLİK İNDEKSİ.....	153
ÖZGEÇMİŞ.....	154

KISALTMALAR DİZİNİ

AKDITYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
H.Ü.	: Hacettepe Üniversitesi
Bknz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
IJMES	: International Journal of Middle Eastern Studies
ILN	: Illustrated London News.
İA	: İslâm Ansiklopedisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Koor.	: Koordinatör
K.T.Ü.	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
Yay	: Yayınları

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1: Plevne Cephesinde Mücadele Hatları ve Komutanların Konumları.....	27
Harita 2: Plevne Cephesinde Savaş, Birinci Saldırı Haritaları.....	28
Harita 3: Plevne Cephesinde Savaş, İkinci Saldırı Haritaları.....	29
Harita 4: Plevne Cephesinde Savaş Üçüncü Saldırı Haritaları.....	29
Harita 5: Balkanlar ve Kafkaslarda Genel Savaş Haritası.....	51
Harita 6: Dönemin Balkan Yarımadası Tren Yolu Hatlarını Gösteren Harita.....	79
Harita 7: Şıpka Savunmasında Savaş Haritası ve Karşılaşan Birlikler.....	82
Harita 8: Zorlu Yollar; Gabrova, Şıpka, Kazanlık İstikametini Gösteren Harita.....	87

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1: Tuna Nehri Üzerinde Ruslarca Yapılan Köprüler.....	23
Resim 2: Tuna Nehrinde Köprü İnşası.....	24
Resim 3: Tuna Nehrinde Rus Ordusunun İnşa Ettiği Köprü.....	24
Resim 4: Gazetecilerin Vazife Başındaki Halleri.....	65
Resim 5: Gazetecilerin Çadırlarından Fotoğraflar.....	66
Resim 6: Bükreş Halkının Gazetelere İlgisi.....	67
Resim 7: Fransız Gazeteci Auguste Meylan.....	68
Resim 8: Rus Ressam N.N. Karazin.....	69
Resim 9: Romanyalı Franz Duschek ve Alman Andreas D.Reiser.....	70
Resim 10: Şıpka Geçidi Yolunda Hainköy Yakınları.....	80
Resim 11: Tuna ve Zıştovi Arasında Plan ve Keşifler.....	85
Resim 12: Bulgarların Tırnova’da Rus Ordusunu Karşılması.....	89
Resim 13: Vasili İvanoviç Nemiroviç Dañenko.....	95
Resim 14: Alexander Cadet Corps Petersburg.....	97
Resim 15: Vasili İ. N. Dañenko’nun Mezarı Olsany Mezarlığı, Prag.....	100
Resim 16: Novoe Vremya Gazetesi.....	102
Resim 17: Novoe Vremya Gazetesi Binası.....	103
Resim 18: Niva Dergisi 1877 Yılı Baskısı Kapağı.....	105
Resim 19: Niva Dergisinden Propaganda Resimleri.....	106

ÖNSÖZ

Osmanlı Tarihi ve Türk Tarihi'nin önemli dönüm noktalarından biri olan 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı Rumi takvime göre 1293 yılına denk geldiği için 93 Harbi olarak anılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de bu tarihe kadar karşılaştığı en büyük yenilgi olan 93 Harbi, 1.230.000 kadar Müslüman'ın muhacir konumuna düşmesine sebep olmuştur. Yani yaklaşık 500 yıldan beri Osmanlı Devleti'nin iskân siyaseti sonucu bölgeye yerleşen Müslümanların yurt bellediği Rumeli'den çıkıp Anadolu'nun yolunu tutmasıyla sonuçlanmıştır.

Birçok cephede ve zor iklim şartlarında devam eden 93 Harbi'nin ağır sonuçlarının; Osmanlı Devleti'ne getirdiği sosyo-kültürel, demografik, iktisadi ve en önemlisi siyasi bunalımın yanında günümüzde üzerinde birçok devletin bulunduğu ve yaklaşık 50 milyon insanın yaşadığı Balkan topraklarının kaybedilmesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Kafkasya bölgesindeki önemli topraklarında Rusların eline geçmesine imkân vermiştir. Osmanlı Devleti savaş sonunda yapılan antlaşmalarla, artık bu bölgelere vali değil de elçi gönderecek konuma düşmüştür. Böylece Osmanlı Devleti'nin Balkan hâkimiyeti çökmüş ve doğu kanadı da kırılmıştır. 93 Harbi öyle ağır sonuçlar doğurmuştur ki, o dönemden günümüze kadar uzayan ve günümüz dış politikasını ve diğer siyasi meseleleri ilgilendiren pek çok problemin temelini teşkil etmiştir. Nedenlerini genelde Şark Meselesine dayandırdığımız ve bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin, günümüzde ise Türk dış politikasını uzun süreler meşgul eden ve hala daha Türkiye Cumhuriyeti dış politikasını meşgul etmeye devam eden bir Ermeni Meselesinin ortaya çıkışı bu savaş neticesinde gerçekleşmiştir. Bunun yanında en az Ermeni Meselesi kadar hassas bir mesele olan Kıbrıs Meselesinin günümüze kadar devam etmesi, 93 harbi dolayısıyla yapılan anlaşmalar sonucunda doğrudan veya dolaylı olarak meydana geldiği düşünülürse bu konunun önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Çalışmanın amacı, 1877-78 Osmanlı-Ru savaşına farklı ülkelerden gelen ve farklı gazetelere mensup savaş muhabirlerinin tespit edilmesini sağlamak, bu alanda yapılacak çalışmalara ve literatüre özgün bilgiler kazandırmaktır. Ayrıca, çalışmanın temel inceleme kaynağı olan Rus savaş Muhabiri V.İ. Nemiroviç Dançenko'nun “Savaş Yılı,

1877-78, Bir Rus Muhabirin Günlüğü” adlı eserinden yapılacak çeviriler, incelemeler ve dergellendirmeler tez çalışmamızın özgün bir perspektifle oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Dañenko’nun savaş notlarının yanında Osmanlı cephesinde yer alan diğer muhabirlerin notlarını aktardıkları günlüklerden de faydalanılacak böylelikle çalışma daha kapsamlı olarak ele alınacaktır. Bu çerçevede savaşa hangi ülkelerden kaç gazeteci iştirak etmiş, hangi gazeteler adına faaliyet yürütölmüş, gazetecilere Rus tarafı ve Türk tarafı nasıl davramış ve bu davranışlarının sebepleri neler olmuştur. Bölgedeki Osmanlı tebaasının gazetecilere karşı tutumu nasıl olmuş, gazeteciler hangi koşullarda görevlerini gerçekleştirebilmişler ve gazetecilerin faaliyetlerinin savaşın gelişimine nasıl etki ettiği sorularına yanıtlar aramak ve özellikle gazetecilerin notları; bunun yanında gazeteciler dışında tutulan günlükler, çizilen gavürler, çekilen fotoğraflar nazarında propaganda faaliyetleri incelenecektir.

Elbette bu çalışmanın oluşturulabilmesi için araştırma kaynakların incelenmesi, Rusça ve Bulgarca çevirilerin yapılması, yapılan çevirilerin değerlendirilmesi ve yorumlanması anlamında bir arkadaş ve bir dost gibi davranan, eseri sonuçlandırmama büyük katkısı olan, desteklerini her daim gördüğüm ve örnek aldığım çok kıymetli hocam, Prof. Dr. Hüseyin Mevsim’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, Yüksek Lisans dönemi boyunca desteklerini esirgemeyen, çalışmamı titizlikle inceleyen ve V. Dañenko’nun günlüğünden daha fazla istifade etmeme ve tezimi genişleterek daha nitelikli bir çehreye kavuşturmama imkân veren Prof. Dr. Yunus Koç’a içtenlikle teşekkürü bir borç bilirim. Uzun bir çalışma sonunda nihayete erdirdiğimiz bu eserin her satırını gözden geçiren, mesai harcadığımız her aşamada görüşleriyle eseri şekillendirmeme katkısı olan, farklı bakış açılarıyla çalışmayı zenginleştirmemizi sağlayan, çalışma üzerinde emek harcayan değerli danışmanın Prof. Dr. Evgenia Kermeli Ünal’a samimiyetle teşekkür ederim.

Tabii ki, gece gündüz demeden bu çalışmayı sonuçlandırmama tüm gayretiy destek veren motive edici ve ufuk açıcı yönlendirmeleri olmadan bu eseri neticelendiremeyeceğimi bildiğim hayattımdaki en değerli kişiye, değerli eşim Nesrin Aydın Yürükçü’ye tüm kalbimle teşekkür ederim.

GİRİŞ

AMAÇ

XVI. Yüzyılda siyasi birliğini kuran Rusya ile Osmanlı Devleti'nin ilişkileri XIX. Yüzyıla kadar Rusya'nın sıcak denizlere inme isteği karşısında bazen savaş ve bazen de ittifak yoluyla devam etmişti. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sayesinde Ruslar, Osmanlı Devleti'nden Kırım'ı koparmışlar ve Ortodoks Hristiyanların haklarını savunma vazivesini üstlenerek, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karşımaya başlamışlardır (İnalçık, 1948, s. 352). Rusya, Avrupalı devletlerin 1856 tarihli Paris Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma düşüncelerinden rahatsız olmuştu. Paris Antlaşması'nın Karadeniz ile ilgili maddelerini değiştirmek isteyen Rusya, 17 Ocak 1871 tarihli Londra Konferansı ile diplomatik anlamda bu isteğine ulaşmıştı.

1853-1854 Kırım Savaşı mağlubiyetinden sonra Osmanlı Devleti'ne karşı daha organize bir şekilde harekete geçen Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlığına başlamıştı. Balkanlardan geçişini kolaylaştırmak için bu bölgede Osmanlı Devleti'nde yaşayan Slavları kışkırtarak çıkartacağı isyanlarla kendi ideolojisini meşrulaştırmak isteyen Rusya, bu amaçla Panslavizm'i Balkanlarda yaymaya çalışmıştı. İdari ve politik nedenlerden dolayı Balkanlarda çıkan isyanları bastıran Osmanlı Devleti Rusya'nın planlarını bozmuştu. Hem Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki isyanları bastırmakta zorlanmasından, hem de Avrupalı devletlerin tarafsızlıklarından cesaret alan Rusya, 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmişti. Rusya bunun öncesinde ise Osmanlı ordusunun karşısında, hem günün modern silahlarıyla donatılmış hem de asker mevcudu yüksek bir Rus ordusu hazırlamıştı. Rus birliklerinin karşısında güçsüz kalan Osmanlı kuvvetleri savaşın başlayıp geliştiği Balkan ve Kafkas cephelerinde Rus taarruzlarına karşı kahramanlık göstermişlerde de sonunda mağlup olmuşlardı. Savaş sırasında Rusya ve Osmanlı Devleti arasında Osmanlı Devleti'nin girişimiyle Edirne Mütarekesi, bir süre sonra da Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştı. Ama bu anlaşmalar büyük güçlerin çıkarlarına uygun olmadığı için Avrupa'da kabul görmemişti. Sonuçta,

Ayastefanos'un yerine geçecek olan Berlin Antlaşması, Avrupa'nın güçlü devletlerini katılımıyla gerçekleştirilen Berlin Kongresi sonrasında yapılmıştı. Berlin'de Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da artık desteklenmediği ve toprak bütünlüğünün önemsenmediği ortaya çıkmıştı. Propaganda faaliyetlerinin bir parçası olan gazetelerde, dergilerden ve günlüklerden istifade ettiğimiz çalışmanın birinci bölümde 1877–1878 Osmanlı-Rus savaşının nedenleri, cepheleri, harpten önceki faaliyetler, gelişimi ve sonuçları üzerinde durulmuş, böylelikle dönemin siyasi ve tarihi gelişmelerinin okuyucuya sunulması hedeflenmiştir. İkinci bölümde 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda basın, Avrupa'dan bölgeye gelen savaş muhabirleri ve muhabirlerin haber gönderdikleri gazeteler tespit edilmiş ve ülkelere göre sınıflandırılarak tablolar halinde ifade edilmiştir. Bunun yanında ikinci bölümün diğer bir başlığı savaş coğrafyasında sürdürülen haberleşme faaliyetlerine ayrılmış, telgraf hatları listesi tespit edilmiş ve sınıflandırılmıştır. Ayrıca bu savaşa katılan asker, muhabir, doktor ve diğer görevlilerin gerek savaş sırasında gerekse savaştan sonra anılarını kaleme aldıkları günlükleri okuyucu ile paylaşılmış, bu sayede çalışmadan sonra yapılacak çalışmalarda araştırmacılar için bir kaynak listesi paylaşılmıştır. Üçüncü bölümde ise Vasiliy Dañenko'nun kişiliği, hayatı, eserleri ve muhabirlik faaliyetleri incelenmiş, haber gönderdiği gazete ve dergiler tanımlanmış, bunların hangi hedeflerle yayınlar yaptıkları ortaya koyulmuştur. Yine bu son bölümde V. Dañenko'nun gözüyle savaş muhabirliği üzerinde durulmuş, kendisinin görev aldığı sürece karşılaştığı zorluklar ele alınmıştır. V. Dañenko'nun Bulgar halkına yaklaşımı, Bulgar halkının savaş boyunca faaliyetleri ve savaşın seyrine etkisi, Rus ordusunun durumu, iki orduya mensup komutanlara dair gözlemler, savaş sırasında Türk ve Rus esirlere dair bilgiler ve savaşın kilit şehri olan Plevne'den izlenimler bu bölümün temel başlıkları olarak çalışmada yer almıştır. Bu sayede, 1877 – 1878 Rus – Osmanlı Savaşı ile ilgili literatürde yer alan yerli ve yabancı kaynaklar bu çalışma ile bir araya getirmek, bilim dünyasına 93 Harbi ile ilgili yeni bilgiler sunmak hedeflenmiştir.

Özellikle Bulgarca ve Rusça yayınlanmış günlüklerle ilgili çeviriler ve yorumlamaları bu alanda çalışma yapanların kullanımına sunmak, 93 Harbi'nde savaş muhabirliği yapan gazetecileri, ressamı, yaptıkları çalışmaları, günlüklerini, yazı, fotoğraf, karikatür ve dergilerde yer alan haberlerini araştırmacılarla paylaşarak daha sonra yapılacak çalışmalara katkı sağlayacak, her türlü yorum ve değerlendirmelerle konuyu zenginleştirmek çalışmanın temel amaçları arasındadır.

KAPSAM, YÖNTEM, KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

1853-1854 Kırım Savaşı mağlubiyetinden sonra Osmanlı Devleti'nden intikam almak gayesiyle harekete geçen Rusya, Osmanlıya karşı savaş hazırlığına başlamıştı. Balkanlardan geçişini kolaylaştırmak için bu bölgede Osmanlı Devleti'ni çıkartacağı isyanlarla uğraştırmak isteyen Rusya, Panslavizm'i Balkanlarda yaymaya çalışmıştı. İdari ve politik nedenlerden dolayı Balkanlarda çıkan isyanları önce bastıran, sonrasında ise bastırmakta zorlanan Osmanlı Devleti Rusya'nın planlarını kısmen de olsa bozmuştu. Ancak, hem Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki isyanları bastırması, hem de Avrupalı devletlerin tarafsızlıklarından güven alan Rusya, 1878 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmişti.

19. yy. ortalarından itibaren önce 1854 Osmanlı – Rus Savaşı ile sonrasında ise 1877-1878 Rus – Osmanlı Savaşı'nın ortaya çıkması büyük güçlerin dikkatini Osmanlı-Rus ilişkilerine çekmiş ve kendi çıkarılarının önemi ortaya çıkmıştı. Bu noktada 1877-1878 Rus – Osmanlı Savaşı'nın cereyan ettiği cephelerde zor koşullarda görev yapmaya çalışan gazetecilerin ve savaş muhabirlerinin aktardıkları taraflı bilgiler, devletler arasındaki politikaların şekillendirilmesine sebebiyet vermişti. Çalışmanın bir başka gayesi de bu savaşta gazetecilerce aktarılan haberlerin, çizilen gravürlerin, taraflarca yönlendirilen yayın evlerinin ve bu gazeteleri okuyarak algı politikasının etkisinde kalan ülkelerin ve halkların görüşlerinin ortaya çıkardığı sonuçlar ve bunların etkileri değerlendirme konusu olarak hedeflenmektedir.

Bu gelişmeler incelenirken elbette savaşın nedenleri, gelişimi, savaş neticesinde yapılan anlaşmalar ile savaşın doğrudan ve dolaylı olarak ortaya çıkardığı sonuçları da çalışmada ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte XIX. Yüzyılın ikinci yarısındaki uluslararası ilişkiler ve devletlerin iç ve dış politikalarının savaşa olan etkileri de çalışmanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu çalışmadaki temel amacımız; savaş muhabirliği yapan gazetecileri, yaptıkları çalışmaları, günlüklerini, yazı, fotoğraf, karikatür ve dergilerde yer alan haberlerini okuyuculara sunarak bu alanda yapılacak çalışmalara yeni katkılar sunmaktır.

1815 yılında düzenlenen Viyana Kongresine Avrupa'nın Büyük Devletleri; İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Prusya ve Rusya katılmış, kongrede alınan kararlarla

Avrupa'nın siyasi durumu gözden geçirilmiş ve bu mevcut durum 1.Dünya Savaşı'na kadar devam etmişti. Bu kongreden sonra ise büyük güçlerin ikinci kez yan yana geldiği ve çıkarlarını ortaya koyduğu kongre 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı sonuçları dolayısıyla toplanan Berlin Kongresi olmuştu. Savaşın evrensel sonuçlar doğurması bu alanda araştırma yapacak bilim insanlarına sorumluluklar yüklemiş, böylelikle bu konu üzerinde yerli ve yabancı literatürde günümüze kadar birçok çalışma gerek eser, gerekse makale olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bizim araştırma konumuzun ana teması savaş esnasındaki faaliyet gösteren gazeteciler ve savaş muhabirleri ile ilgili olduğu için yapılan çalışmaları daha çok bu tema üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır. 1877-1878 Rus – Osmanlı Savaşı'ndaki gazetecilik faaliyetleri ile ilgili Yrd. Doç. Dr. Mustafa Öztürk'ün kaleme aldığı “93 Harbinde Rus Gazeteciler ve Faaliyetleri” başlıklı makale, çalışmayı oluşturmada bizler için esin kaynağı olmuştur. Öztürk, bu makalesinde, çalışmasını Rus gazetecilerle sınırlayarak daha çok Rus gazetelerinde yer alan haberler ve gazetecilerin savaş boyunca karşılaştıkları güçlükler üzerinde durmuştur.

Savaşın, Rus basını ile ilgili haberlerini, Rus, Amerikan, İngiliz, Fransız, İtalyan, Prusya, İsveç ve Avusturya gazeteleri ve gazetecilerinin listelerini vererek inceleyen “Korrespondenti v Rossisko-Turetskoi Voina 1877-1878 gg. Na Balkanskom Poluostrove” 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı'nda Balkan Yarımadasındaki Muhabirler” başlıklı diğer bir çalışma ise Dr. Oleg Aleksandroviç Gokov'a aittir. Gokov'un bu savaşla ilgili bir diğer önemli ve bize kaynak olan çalışması ise “Poçta i Telegrafvo Vremya Rossisko-Turetskoi Voina 1877-1878 gg. Na Balkanskom Poluostrove” (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Sırasında Balkan Yarımadasında Telgraf ve Posta) başlığını taşımaktadır. Bu çalışma sayesinde dönemin gazetecilerinin savaş boyunca takip ettiği iletişim hatlarının bilgisine de ulaşabilmektedir. Rusya tarihi ile ilgili çalışmaları bulunan Prof. Dr. Kezban Acar Kaplan konuyla büyük oranda örtüşen “Bazı Rus Subay ve Komutanların Günlüklerinde ve Hatıratında 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na Dair İzlenimleri” başlıklı makalesini 2016 yılında Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi'nde yayınlamış ve tezimizde makalesinden istifade etmemize imkân vermiştir. Rus komutanların mücadele ettikleri Osmanlı tebaasına karşı tutumunu, askeri vaziyetini Rus komutan ve subaylarının anıları ve hatıratları ele alarak analiz etmeyi amaçlayan bu makale; konuyu bizim ele aldığımız gazete ve gazeteciler üzerinden değil; genel olarak önemli Rus komutanlarının günlüklerinden bilgiler aktararak

incelemiştir. Ayrıca makalede komutanların Rus askeri teşkilatlanmasıyla ve savaştan sonraki diplomasiyle ilgili eleştirilerine de yer verilmiştir. Bu konu ile ilgili bir başka çalışma ise İngiliz basınında 1877-78 Rus-Osmanlı Savaşı ile ilgili konuları inceleyen Doç. Dr. Ebru Boyer'e aittir, Türk Mezalimi ve-veya Rus Barbarlıkları: 93 Harbi Sırasında İngiliz Basını ve Siyasi Tercihler adlı bu makalede İngiliz basınında savaşla ilgili gelişmeleri, hem Rus hem Osmanlı tarafının durumu ve bunların İngiliz halkı üzerinde kamuoyu oluşturma yönündeki haberlerini ele almaktadır.

1877-78 Rus-Osmanlı Savaşı'ndaki Osmanlı basın faaliyetleri ile ilgili ilk tez çalışması Tarık Özçelik tarafından kaleme alınan Basiret Gazetesine Göre Doksan Üç Harbi'nde İstanbul'da Rumeli Göçmenleri (1877-78) başlıklı Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü yayımlanmamış yüksek lisans tezidir. Basın kaynaklı diğer bir çalışma, Seher Dilber Kurçeren tarafından yazılan ve Osmanlı basınından Basiret, Takvim-i Vakayi ve Vakit gazetelerinden faydalanılarak oluşturulan "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Türk Basınına Yansıması" başlıklı basılmamış yüksek lisans tez çalışmasıdır. Aynı temayı sadece bir gazeteyle ele alan başka bir çalışma ise Sacit Oğuz tarafından yazılmış "Basiret Gazetesine Göre 93 Harbi (1877-78)" adlı yüksek lisans tezidir. Bu alanda daha kapsamlı bir çalışma ise savaşın başlangıç ve gelişmesini de Osmanlı gazeteleriyle inceleyen Sedat Bağırhan'a ait "Osmanlı Basınında 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi)" başlıklı henüz yayınlanmamış yüksek lisans tez çalışmasıdır. Bu çalışmada özellikle dönemin Osmanlı basınında yer alan Basiret, Hayal, İstikbal, İttihad, Medeniyet, Sabah, Şark, Tercüman-ı Hakikat, Tercüman-ı Şark, Vakit ve Zaman gazetelerindeki harp ile ilgili haberler ve savaşın genel seyri hakkında bilgiler verilmiştir. Prof. Dr. Mustafa Gencer'in "1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde Alman Basınına Göre; Plevne'den Berlin Konferansı'na Osmanlı Devleti" başlıklı makalesi de bu alanda yapılan çalışmaları Alman basını ile örneklendirmektedir.

Savaşın genel seyri ile ilgili bilgiler veren ve geniş bir kaynakça ihtiva eden diğer bir çalışma ise Prof. Dr. Mahir Aydın'ın "Doksan Üç Harbi" adıyla kaleme aldığı makalesidir. Her ne kadar basın temel inceleme noktamızı oluştursa da günlükler, resmi yazışmalar da savaşın boyutları ile ilgili önemli noktaları gözler önüne sermektedir, örnek vermek gerekirse savaşın Kafkas cephesindeki durumunu iki İngiliz doktorun gözüyle aktaran İngiliz tarihçi Alexander Lyon MacFie'nin Letters from Erzurum, Erzurum'dan Mektuplar başlıklı makalesi Kafkas Cephesiyle ilgili bilgilerin aktarıldığı

birinci elden bir kaynak niteliğindedir. Savaşın Kafkasya Cephesindeki etkilerini anlatan bir diğer çalışma ise Prof. Dr. Kezban Acar Kaplan'ın "An Examination of Russian Imperialism: Russian Military and Intellectual Descriptions of the Caucasians during the Russo-Turkish War of 1877–1878" başlıklı çalışmasıdır.

Cephelerdeki gelişmeleri ve etnik dağılımın yansımalarını on yedi bölümlük bir kitapla aktaran önemli bir çalışma da R. Grant Barnwell tarafından kaleme alınan, *The Russo-Turkish War Illustrated* adlı eserdir. Eserde genellikle Balkan yarımadasındaki gelişmeler, iki ordunun karşılaştığı noktalar, Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen faaliyetler ve Kars cephesinden kesitlere ait bazı görsellere yer verilmiştir. Savaşla ilgili diplomatik gelişmelerini ele alan çalışmalar arasında Hakan Yavuz ve Peter Sluglett editörlüğünde yazılan "Savaş ve Diplomasi, 1877-78 Rus-Osmanlı Savaşı ve Berlin Antlaşması" adlı eser son dönemde ele alınması ve birçok incelemeyi içerisinde barındırması bakımından önemlidir. Bunun yanında Prof. Dr. Ömer Turan editörlüğünde oluşturulan "1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı" başlıklı çalışma da bu alanda ülkemizde yapılan diğer bir uluslararası çalışmadır. Elbette burada bütün kaynakları belirtmek mümkün olmayacaktır. Ancak, çalışmada savaşa tanıklık eden gazeteciler ve eserleri üzerinden çıkarımlara yer verileceğinden, özellikle bu alandaki kaynaklar üzerinde incelemeler yapmayı yeğledik. Örneğin, gazeteciler Archibald Forbes ve Januarius Aloysius MacGahan'ın¹ *Daily News*'ten aktardığı yazışmalar ve savaş izlenimleri bu alanda istifade edeceğimiz eserler arasında önem arz etmektedir. Faydalanacağımız bir diğer önemli kaynak ise Petersburg'dan Plevne'ye kadar Francis Stanley'in kaleme aldığı, genellikle *Goloss* ve *M. Guardian* gazetelerindeki bilgilerin, savaş süresince yaşanan gelişmelerin, yazışmaların paylaşıldığı on bölümlük *St. Petersburg to Plevna: Containing Interviews with leading Russian statesmen and generals, Special War Correspondent Of The "Goloss" of Russia, "Manchester Guardian" Etc.*, London, 1878, adlı çalışmadır. Çalışmanın ana noktasını oluşturacak ve Bulgarca-Türkçe çevirilerle savaş notlarını aktaracağımız temel eser ise "Vasilij İvanoviç Nemiroviç Dançenko'nun Savaş Yılı (Rus Muhabirin Günlüğü) 1877-78"

¹ Daha önce, New York Herald'ın bir çalışanı olarak, Hive ve Hokand'taki Rus ordusu Asya merkezi birliğiyle birlikte Asya seferlerinde bulunmuştur.

başlığını taşımaktadır.² (Eserin orijinali Dançenko'nun elinden Rusça iki cilt olarak yazılmış ancak, Ekaterina Şişova tarafından Rusça'dan Bulgarcaya çevirisi yapılmış ve çevirmen tek ciltlik bir kitaptan çalışmayı Bulgarca olarak 2008 yılında yayınlamıştır.) Rus yazar Dançenko savaşın Balkan yarımadasındaki ayrıntılarını, gazetecilerin faaliyetlerini, yanlış ve kasıtlı haberlerin komutanlar arasındaki etkisini, savaş süresince diğer ülkelere mensup gazetecilerin yayın yapmak için izledikleri politikaları, Rus komutanların gazetecilere yönelik ayrımcı tutumlarını, savaş sonrasında Türk esirlere yapılan muameleleri ve Plevne savunmasını ayrıntılarıyla aktarmaktadır. Bunun yanında Rus generallerini de gerek savaş yönetimi gerekse kişisel davranışları açısından sorgulamakta, cesaretli bir şekilde eleştirmektedir. Ülkemizde bu konuyla ilgili ilk çeviri eser; Ali Rıza Seyfioğlu tarafından İngilizceden çevrilerek 2005 yılında ilk basımı yapılan, Charles Snodgrass Ryan'a ait "Plevne'de Bir Avusturyalı" (Under the Red Crescent: Adventures of an English Surgeon with the Turkish Army at Plevna and Erzeroum 1877-1878) Çev. Ali Rıza Seyfioğlu, adlı eserdir. Bu eserde Avusturalya'dan gelen İngiliz asıllı bir doktorun Osmanlı ordusuna katılmasıyla Plevne ve Kafkas Cephelelerindeki çalışmaları aktarılmıştır. Eser bir gazetecinin bakış açısıyla yazılmamış olsa da savaşın her iki cephesiyle ilgili ilgi çekici notların yer aldığı önemli bir birinci el kaynaktır. Bu kaynak Osmanlı ordusu tarafında yer alanların bakış açısını aktaran nadir kaynaklardan olması sebebiyle çalışma için önem arz etmektedir.

Çalışma için diğer bir önemli kaynak ise savaşa katılan bazı önemli gazetecilerin röportajlarının yer aldığı ve Lüdmila Genova tarafından derlenerek 1978 yılında Bulgaristan'da basımı yapılan Bulgarca "Reportaji Za Osvoboditelna Voina, 1877-78 (Bağımsızlık Savaşı Röportajları)" adlı çalışmadır. Bu eserde; Rus ordusuyla birlikte Tuna'dan Zıştovi'ye, V. Tırnovo'dan Eski ve Yeni Zağara'ya, Plevne'den Şıpka'ya giden birçok gazetecinin bu bölgelerde yaşananlarla ilgili aktardıkları önemli gelişmeler alıntılanarak verilmiş, cephe planları ve geçit noktalarından resimlerde eseri görsel olarak zenginleştirmiştir.

² Vasili İ. Nemiroviç, Dançenko, *Godina Na Voina, (Dnevnik Na Ruskiya Korrespondent) 1877-1878*, Tom I i Tom II, İzdatelstvo Solvek, Sofya, 2008. (Prevod. Ot Ruski, Ekaterina Şişova) Vasiliy İ. Nemiroviç, Dançenko, *Savaş Yılı (Rus Muhabirin Günlüğü) 1877-1878*, Cilt I-II, Solvek Yayınevi, Sofya, 2008. (Rusça'dan Bulgarcaya Çeviren Ekaterina Şişova)

Çalışmaya kaynak olan bir başka Burgarca eser ise Tsonko Genov (ЦОНКО ГЕНОВ) tarafından 1976 yılında yazılan, Po Voinıya Pıt Na Osvoboditelite (Kurtuluşçularla Savaş Yolunda 1877-78) adlı eserdir. 1992 yılında Almanca'dan çevrilerek Bulgarca basılan diğer bir önemli eser ise 1879-1886 yıllarında Bulgar Knezliğinin başına geçen Aleksandr Battenberg'e ait olan 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı anılarının yer aldığı Dnevnik Aleksandır Battenberg (Aleksandr Battenberg Günlüğü) adlı eserdir. Gün gün savaş boyunca yaşadıklarını aktaran Battenberg, eserini giriş ve tek bir bölüm olan "Savaş Yılları boyunca Yaşadıklarım" başlığıyla aktarmış, tarihleri, yerleri ve günleri tek tek belirterek ayrıntılı bir çalışma ortaya koymuştur. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı aynı zamanda Bulgaristan'ın kuruluş mücadelesini yansıtan bir savaş olması sebebiyle Bulgar akademik çevrelerce de birçok yönüyle ele alınmıştır. Bunlar arasında en önemlileri dünyanın farklı ülkelerinden akademisyenlerin katılımıyla 2013, 2014, 2015 ve 2016 yıllarında Bulgaristan'ın Blagoevgrad şehrinde gerçekleştirilmiş Balkanistic Forum bildirileridir.³ Şüphesiz 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ile ilgili en önemli akademik çalışmalar Rus araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri Kosarev Sergey İvanoviç tarafından kaleme alınan Rus ve İngiliz Süreli Yayınlarında 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı adlı doktora tezidir. Savaş sırasında basın ve bilgi akışını konu alan diğer önemli bir çalışma ise Ekaterina Müminova Mihalovna tarafından yazılan, 1877-78 Osmanlı –Rus Savaşı'nda Balkan Yarımadasında İletişim ve Güncel Yazışmaların Rolü adlı doktora tezidir. Aynı araştırmacı Mihalovna, 1877-78 Rus-Türk Savaşı sırasında Balkanlardaki Rus ve Yabancı Muhabirlerin Faaliyetleri ve 1877-78 Rus-Türk Savaşı Sahasında Telgraf Faaliyetleri adlı çok önemli iki makaleyi de kaleme almıştır. Osmanlı gazeteleriyle Rus gazetelerinin karşılaştırmalı olarak incelendiği ilk tez çalışması ise Onur İşçi tarafından kaleme alınmış Yüksek Lisans tez çalışmasıdır.

³ Bu forumlardan ilki 2013 yılında National Models of Memory The Russo-Ottoman War 1877-1878 (1 cilt) adıyla, ikincisi 2014 yılında Places of Memory and Heroes The Russo-Ottoman War 1877-1878 (3 cilt), üçüncüsü 2015 yılında Emigrants and Minorities The Russo-Ottoman War 1877-1878 (1 cilt) adıyla ve son çalışma da 2016 yılında Womens Memory Of The Russo-Ottoman War 1877-1878 (1 cilt) basılmıştır, akademik forumların dördü de Bulgaristan'ın Blagoevgrad şehrinde gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca Rus kaynaklarının en önemlileri savaşla ilgili tüm materyallerin toplandığı Rus Askeri Matbaasının 97 ciltlik 1877-78 Rus-Türk Savaşı'nda Balkan Yarımadasındaki Materyallerin Toplanması⁴ adlı eseri ve yine Rus Denizcilik Bakanlığı Matbaası'ndan çıkan 1877-78 Rus-Türk Savaşı Kafkasya-Küçük Asya Bölgesinde Kullanılan Materyaller⁵ adlı toplam 9 ciltlik eserlerdir.

Çalışma konumuzla yakından alakalı bir diğer kaynak eser ise Romen yazar ve fotoğraf tarihçisi Adrian Silvan IONESCU'nun 2002 yılında Romence kaleme aldığı Penel și Șabie, Artiști Documentariști și Corespondenti De Front în Războiul de Independență, 1877-78, (1877-78 Kurtuluş Savaşı'nda Belgeler, Sanatçılar ve Muhabirler) adlı çalışmadır. Bu çalışmada savaşa katılmış tüm ressam ve muhabirlerin bilgileri, fotoğrafları ve eserleri ayrı ayrı ayrıntılı olarak verilmiştir.

Yakın dönemde ise 1877-78 yıllarında Rusya'da A.B.D. elçilik delegasyonunda yer alan Francis Vinton Greene'nin savaşa dair ayrıntılı inceleme ve değerlendirmelerinden oluşan 93 Harbi adlı eserinin Türkçe'ye çevirisi yapılmıştır. Eser 2018 yılında baskısı yapılan ve savaşın Balkan cephesiyle ilgili ayrıntılı bilgiler veren eserin ilk bölümünde Rus ordusunun teşekküllü hakkında bilgileri verilmesi de araştırmacılar eseri değerli kılmaktadır. Yaptığımız literatür taramasında gazetecilerle ilgili bu denli kapsamlı ve görsel detayın bulunduğu herhangi bir çalışmaya rastlamadık. Rumen literatüründe bu alanda birçok çalışmanın olduğunu incelediğimiz eserin kaynakçasında detaylı olarak görebiliyoruz, umuyoruz ki bu çalışma bu dile hâkim araştırmacılarca araştırılır, değerlendirilir, çeviri ve yorumlamalarla literatürde eksik olan bu araştırmalar da aydınlığa kavuşturulur.

Çalışmamızın birinci el kaynağı olan V. Dançenko'nun eserinin Bulgarca aslından çevirisi sırasında tüm eser detaylı olarak incelenmiş, göze çarpan belli temalar tespit edilmiş, bu çerçeveden çeviriler yapılmış ve en sonunda bu çeviriler belirlenen

⁴*Sbornik Materialov Po Russko-Turetskoi Voine 1877-1878 gg. Na Balkanskom Poluostrove, Voennaya Tipografiya, St.Petersurg, 1898-1911.(1877-1878 Rus-Türk Savaşı'nda Balkan Yarımadasındaki Materyallerin Toplanması, Askeri Matbaa, 1898-1911, St. Petersburg)*

⁵*Materialı Dlya Opisaniya Russko-Turetskoi Voimı 1877-1878 gg. Na Kavkazsko-Maloaziatskom Teatre, Tın. Morskogo Ministerstva, St. Petersburg, 1904-1911. (1877-1878 Rus-Türk Savaşı Kafkasya-Küçük Asya Bölgesinde Kullanılan Materyaller, Denizcilik Bakanlığı Matbaası, St. Petersburg, 1904-1911.)*

temalarla ilişkilendirilerek metne aktarılmıştır. İncelemede daha çok haberleşme faaliyetlerinin, bölgede yaşayan Bulgar halkının, Rus askerinin durumunun, Plevne ve Şıpka'daki gelişmelerin ele alınması, bu faktörlerin savaş etkisinin çok daha önemli olması sebebiyledir.

İncelememiz itibariyle faydalanacağımız eserleri ifade etmişken; uluslararası literatürde araştırmacıların savaşın nedenleri, Osmanlı Devleti'nde savaştan önceki ve savaş süresince ortaya çıkaniç ayaklanmalar ve bunların nedenleri, orduların durumu ve konumu, Sırp'ların, Karadağlıların, Bulgarların, Romenlerin savaşta izledikleri politikalar, belki de en önemlisi Panslavizm'in gelişimi, savaş süresince yaşanan gelişmeleri büyük güçlerin takındıkları tutum ve amaçları, savaştan sonra yapılan antlaşmalar, savaş sonrası ülkelerin çıkar çatışmaları ve bu savaşla ilgili diğer birçok konuda ele alınmış yerli ve yabancı birçok çalışma mevcuttur

1. BÖLÜM

1877–1878 OSMANLI–RUS HARBİNİN NEDENLERİ, GELİŞİMİ VE SAVAŞ SONUCUNDA YAPILAN ANTLAŞMALAR

1.1. RUSYA’NIN OSMANLI POLİTİKASI

1.1.1. Şark Meselesi

1815 yılında gerçekleşen Viyana Kongresinde İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Prusya ve Rusya yer almış, kongrede alınan kararlarla Avrupa devletleri arasındaki siyasi ilişkiler ele alınmış ve bu perspektif I.Dünya Savaşı’na kadar devam etmişti. Osmanlı İmparatorluğu’nun bulunmadığı bu kongrede Rusya temsilcileri, Osmanlı topraklarında yaşayan Hıristiyanların durumunun iyileştirilmesini talep etmiş ve bu düşüncelerini de “Doğu Sorunu” adı altında dile getirmişlerdir (Armaoğlu, 1997, s. 250).

İlk kez Ruslarca kullanılan bu tabir, bundan sonraki dönemlerde de farklı devletlerin diplomatlarınca günümüze değin çeşitli amaçlar doğrultusunda ve farklı manalar yüklenerek kullanıldığı bilinmektedir. Rusya’nın, XVIII. Yüzyıldan başlayarak Avrupa içlerine sokulmak ve güneye inerek sıcak denizlere ulaşmayı hedeflediği, sonrasında da boğazları ve Ege adalarını kapsayan kendi himayesinde bir “Grek devleti” projesiyle tarih sahnesinde yerini aldığı belirtilmektedir (Kurat, 1993, ss. 326-327). Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetindeki Yunan halkının bağımsızlıklarını elde etmeleri yolunda destek olan Rusya, 1829 yılında bağımsız Yunanistan’ın kurulmasıyla Slav, Bulgar,

Ermeni ve diğer zümrelerin bağımsızlık gayelerine ulaşmalarında örnek oluşturmuştur (Atatürk Araştırma Merkezi, 2005, s. 22).

Rusya, Ortodoks savunuculuğu tezi ve Slav ırkını sömürmek üzerine kurduğu Panslavizm politikasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışmaya başlamıştı. Rusya'nın Ortodoksların koruyuculuğuna soyunmasının, tüm Hıristiyan tebaanın bağımsız olma isteklerini kamçıladığı ve XIX. Yüzyılın ortalarından itibaren de Fransızların Katolik, İngilizlerin ise Protestan haklarını korumak bahanesinin, her fırsatta Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma vesilesi haline geldiği bilinmektedir (Beşirli, 2000, s. 135). Ancak emperyalist devletlerde Şark Meselesi dolayısıyla birbirleriyle mücadele etmekten geri durmamışlardır (Turan, 2005, s. 17). Rusya'nın bu yayılmacı zihniyeti İngiltere, Fransa, Avusturya gibi ülkelerin çıkarlarını tehdit edince Kırım Savaşı'nda bu devletler Osmanlı devletini desteklemiş ve Rusya ağır bir yenilgiye uğramıştır. Savaşın sonunda imzalanan Paris Antlaşması ile Osmanlı toprak bütünlüğü Avrupa devletlerinin gözetimine alınarak Rusya'nın Balkanlardaki yayılmacı faaliyetleri ağır bir darbe almıştı (Armaoğlu, 1997, s. 251).

1856 Paris Antlaşması neticesinde Batıdaki emellerini erteleyen Rusya'nın, Kafkaslar ve Türkistan dolaylarına yönelmesiyle ilerleme kaydettiği; ayrıca Bakü merkez olmak üzere Kuzey Azerbaycan'ı da kontrol ederek Osmanlı'nın doğusunu da tehlike altında bıraktığı ve ekonomik kazanç sağladığı belirtilmektedir (Saydam, 1993, ss. 46-63).⁶ Rusya, hem Kırım Savaşı'nda kaybettiği itibarını geri kazanmak hem de Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki hedeflerini gerçekleştirmek için engel oluşturan Paris Antlaşması kararlarını bir şekilde saf dışı bırakmanın yollarını arıyordu. Bu noktada Panslavizm politikası Rusya'nın emelleri için Balkanlarda gayet elverişli bir ortam sağlayacaktı.

⁶ Bu eser, Rusya'nın Türkistan ile Kafkasya'daki yayılmacı ve işgalci politikasını bunun yanında Doğu Anadolu'daki sosyal, iktisadi ve siyasi faaliyetlerini ayrıntılarıyla gözler önüne sermektedir. Ayrıca Bkz. (Kurat, 1993, ss. 349-352).

1.1.2. Panslavizm

Panslavizmin (Slav birliği), XIX. Yüzyıl ortalarından başlayarak yayılcı Rus politikasına güç katması sebebiyle Osmanlı- Rus ilişkilerinde yön tayin edici bir ideoloji haline geldiği bilinmektedir (Kurat, 1993, s. 343). İlk olarak Almanya bünyesindeki Slavlarca geliştirilen Slavcılık fikrinin başlangıçta kültürel bir nitelik taşıdığı ve entelektüel çevrelerce Slav milli örf ve adetlerine dönülmesinden başka hiçbir siyasi hedefi olmadığı bilinmektedir. Amaçlanan, tüm Slavların milli bir dil ve tarih fikrinde buluşturulmasıydı. Dostoyevski ve Rus Prof. Katkov Panslavistlerin fikirsel destekçileriydi (Kurat, 1993, s. 344).

Rusya dışında ortaya çıkan Slav birliği fikrini geliştiren ve Slav dünyasına yayılmasına destek olan kişinin, 1847'de Moskova Devlet Üniversitesinde Tarih Profesörü olan M. Petrovich Pogodin olduğu belirtilmektedir (Armaoğlu, 1997, s. 490). Habsburg ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması, İstanbul merkezli bir Slav Devleti kurulması ve Rusya'nın korumasına alınması Pogodin'in öne sürdüğü fikirlerdi. Rusçuluk adıyla da anılan bu akım, Çarlık mutlakiyeti, Rus Ortodoksluğu ve milliyetçiliğine dayandırılmaktadır. Dönemin aydınlarından Dostoyevski, Danilevski ve Prof. Katkov bu fikirleri destekleyip yayılmasını sağladılar. Yine Pogodin'in yardımıyla 1859 yılında oluşturulan bir Slav Yardım Derneği'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Slav ve Ortodokslara özerklik verilmesini savunduğu bilinmektedir (Kurat, 1993, ss. 343-345). Slavist akımın öncüleri, 1869-1871'de Osmanlı İmparatorluğu'ndan alınacak topraklar üzerinde bir Bulgar Devleti kurulacağı iddiasıyla Osmanlı topraklarındaki Bulgar tebaasını da kendi tarafına çekmeyi başardı (Gündağ, 1987, ss. 30-32).

1.2. BALKANLARDA OSMANLI BARIŞININ SONU VE BALKAN KRİZİ

1.2.1. Bosna Hersek Ayaklanması ve Avrupa Devletlerinin Tutumu

Osmanlı topraklarında yaşayan Slavlar üzerinde güçlü etkileri olan Rusya, bu bölgenin karışıklık içinde kalmasına neden olmuş ve bu karışıklıktan da kendi çıkarları adına pay elde etmesini bilmiştir. Rusya'nın bu politikaları nedeniyle Balkanlardaki Hıristiyan reaya Türk hâkimiyetine karşı ayaklanacaktır. Ayrıca bu dönemde Paris Antlaşmasını imzalayan devletlerden olan Almanya-Fransa'nın (1870–1871) birbirleriyle mücadele etmesini fırsata dönüştüren Rusya, Karadeniz'de donanma oluşturma faaliyetlerine başlamıştır. Rusya, Bosna Hersek Sırbistan ve Karadağ ile Bulgar illerindeki ayaklanmaları kışkırtmanın yanı sıra, savaş hazırlıklarına da hız kazandırmıştır.

Zira 1865 ile 1877 dönemindeki olaylar sonucunda Osmanlı Avrupa'nın karşısında yalnız kalınca Rusya savaşa girmek için istediği zemini bulmuştur. Zaten bağımsız Yunanistan'ın kurulmasının ardından yaşanan gelişmeler Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki idari ve siyasi yetersizliklerini gözler önüne sermektedir. Nitekim Tanzimat, Islahat fermanları ve son olarak da Meşrutiyetin ilanı gayrimüslim tebaayı kontrol etmek ve yatıştırmak amaçlı Osmanlı İmparatorluğu'nun kısmen kabul ettiği ya da zorla kabul etmek zorunda kaldığı girişimlerdir.

1875–1877 yıllarında Balkanlarda, savaş ortamı oluşturmak için gayret sarf eden Rusya ile bir diğer etkin güç olan Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun adının ön plana çıktığı söylenebilir. Avusturya'nın amacı da Almanya'nın desteğiyle Sırbistan ve Karadağ üzerinde himaye kurarak, Bosna Hersek'i ele geçirmektir. Bu gelişmelerin neticesinde Almanya ve İngiltere de dikkatini Balkanlara vermişti (Karal, 1988, ss. 14-15). Bölgedeki isyanların öncelikle devlet idaresini değil, sadece yönetimde bulunan idarecilere karşı olduğu bilinmektedir (Kurat, 1962, ss. 567-569). Ancak vergilerin ağırlığı ve kötü yönetim⁷ Bosna Hersek Sancağı'nın Nikşik (Nevesin) kasabasında

⁷ Osmanlı Hükümeti yapılan ıslahat vb. uygulamalarla gayrimüslim tebaayı yüceltmmişti, bu durum Müslüman tebaayı rahatsız etmeye başlamış, böylelikle bölgede bir kargaşa hâkim olmuştu. Bölgeye gönderilen Osmanlı idarecileri de durumun farkındaydı ve Müslümanların haklarını gözetmeye çalışıyorlardı ancak onların bu uygulamaları gayrimüslimlerin işine gelmediğinden, bu gelişmelerde isyanlar için önemli bir yer teşkil ediyordu.

ayaklanan gayrimüslim tebaadan 200 kişilik bir grubun isyan ederek Karadağ topraklarına geçmesine ve Karadağ Prensi Nikola aracılığıyla Rus elçisine şikâyetle bulunarak Osmanlı Devleti'nin durumdan haberdar edilmek istenmesine neden olmuştur. Böylece vergi ödemeyi kabul etmeyen bu isyancı grupların mahalli ayaklanmaları resmi boyuta ulaştı, Osmanlı idarecilerini ve Müslümanları katletmeye varacak kadar önü alınmaz bir duruma geldi. İstanbul Hükümeti'nin isyanlar karşısında etkin bir yol izlememesi ve Osmanlı idarecilerinin merkeze danışmadan hareket etmemesi sonucu isyan alevlendi ve Kozoro, Piridor, Gaçka, Trebin, Gradiška'daki tüm Müslümanlar katledilerek malları yağmalandı. İsyân artık din ve mezhepsavaşı halini alarak bağımsızlığı hedefler oldu (Doğruöz, 2005, ss. 41-48). Amacı Sırbistan ve Karadağ ile birleşmek olan Bosna isyancılarının durumu, İstanbul'daki Rus Konsolosu İgnatiyef tarafından örtbas edilince Osmanlı Hükümeti bölgeye kuvvet göndermeyip, İngiltere'nin de tavsiyeleriyle faydasız bir çaba olarak Islahat Fermanı'nı yayınlamıştı (Karal, 1988, ss. 16-18). Olayların Osmanlı devleti aleyhine alacağı geri dönülmez tahribatın farkına geç varan Osmanlı yönetimi, ancak 1876 yılında Ahmet Muhtar Paşa'yı bölgeye göndermiştir. Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki kanlı mücadelelerin bu zamana dek sürmüş, ayrıca asilerin safına Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'dan birçok gönüllü katılmıştır. Bosna Hersek'teki gelişmeler Karadağ ve Sırp'lardaki gayrimüslimlere de sıçramış ve bölgedeki gruplar silahlanmışlardır. Ruslar da bir Rus generalini Sırp ordularının başına geçirip, Slav ırkını koruma bahanesiyle bölgeye gönüllü asker göndermişlerdir. Damat Ferit Paşa'nın bölgedeki Rus işbirlikçilerini yakalayıp, durumu İstanbul Hükümeti'ne bildirmesi sonuç vermemiş, Rusların tehditkâr ikazları neticesinde yakalananlar serbest bırakılmıştır. Bu gelişmelerle birlikte bölge, Avrupa devletleri tarafından isyan bölgesi olarak görülmeye başlanmıştır.

1.2.2. Andrassy Notası ve Berlin Memorandumu

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çok uluslu bir nüfus yapısına sahip olması dolayısıyla İmparatorluk, Türk monarşisi yıkılıp, Bosna Hersek'in Sırbistan veya Karadağ'ın eline geçmesinin kendi sonları demek olduğunu görüyor, statükonun korunması yönünde çaba sarfediyordu (Armaoğlu, 1997, s. 495). Nitekim, Kont Andrassy, "Andrassy Notası" olarak anılan belgeyi 30 Aralık 1875'te Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Rusya ve Osmanlı Devletine uzun çabalar neticesinde tebliğ etmişti.

Muhtıra'nın beş maddesi; din özgürlüğü, tahıl vergisinin kaldırılması, toplanan vergilerin toplandıkları vilayetlerde kamu hizmetlerine aktarılması, toprak reformu ve uygulamanın Hıristiyan ve Müslümanlardan meydana gelen yerel meclislerin kontrolünde yapılmasını içermekteydi (Armaoğlu, 1997, ss. 497-498).⁸ Babıali, 11 Şubat'ta verdiği cevapta; vergilerin toplandığı yerde kamu hizmetlerinde harcanması maddesi hariç Andrassy Notası'nın kabul edildiğini; ayrıca 13 Şubat'ta Sultan Abdülaziz'in fermanıyla Avrupalı devletlerin istediği ıslahatların yapılacağını bildirirse de, ayaklanmacılar bu gelişmeleri ve yapılacakları görmezden gelmiş ve çabalar olumsuz sonuçlanmıştır (Kurat, 2005, ss. 45-46). 1876 yılının nisan ayında Bulgar ayaklanmasının hemen ardından Selanik Vakası meydana gelmiştir. Bu olaylarla ilgili Fransa, Almanya, Rusya, İtalya ve AvusturyaSelanik'e donanma gönderip, olayın faillerinin cezalandırılmasını sağlasa da bu durum Rusya için fırsat doğurmuştur. Rusya'nın ısrarıyla Almanya, Avusturya ve Rusya Andrassy Beyannamesi paralelinde Alman Memorandumu adlı bir belge ile Osmanlı Devleti'nden Balkanlarda ıslahat yapmasını teklif etmişlerdir. Bu beyanname ile Balkanlardaki bunalımının sona ereceğine inanan bir çevre vardı. Osmanlı Devleti'nin taht değişikliği nedeniyle siyasi bunalımda olması ve tebliğin olumlu bir sonuç doğurmayacağı görüşü memorandum beyannamesinin hayata geçirilmesini engelledi.

⁸ İngiltere bu notayı kabul etmekle birlikte, Osmanlı Devleti'nin bunu kabul etmesi durumunda Babıali'ye karşı girişilecek hiçbir siyasi harekete karışmayacağı gibi, buna olası baskı girişimlerini de onaylamayacağını bildirmişti.

1.2.3. Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne Savaş Açması

Çeşitli bahanelerle Sırp halkının ve gayri müslimlerin zor durumda olduğunu iddia ederek, bölgenin himayesini Osmanlı Hükümetinden resmen isteyen Sırp olumsuz bir yanıtla karşılaşınca, 1 Temmuz 1876'da Prens Milan'ın önderliğinde Osmanlı Devletine savaş açmışlardır (Doğruöz, 2005, s. 50). İsyanın farkına çok geç varan Osmanlı Hükümetibölgeye en etkili komutanlarını gönderip müdahale etmeye çalıştı. Müslümanların öldürüldüğünü duyan İstanbul tebaasının mücadeleye katılmak için gönüllü olduğu belirtilmektedir (Şahin, 1988, ss. 36-37).

Bu dönemde bağımsızlık hevesi Bulgar halkını da sardı.⁹ Osmanlı idaresinin zayıflığı ve Fener Rum Patrikhanesinin Bulgarları Rumlaştırma çabaları Bulgarların bağımsızlık mücadelelerinde etkili faaliyette bulunmalarının desteklenmesini ifade ediyordu (Gündoğ, 1987, ss. 33-35). Milli bir Bulgar kilisesinin yapımıyla, Rumeli'de bir Bulgaristan Devleti kurulması fikri halka yayılmıştır (Kurat, 2005, ss. 571-573). Filibe de çıkan büyük isyan¹⁰ az sayıdaki Osmanlı kuvvetince bastırıldı, ancak bunu Selanik ve diğer isyanlar izledi. Ruslar, Balkan ihtilalinin başarılı olması adına Moskova ve Cenevre merkezli bir teşkilat oluşturup; Bulgaristan ile de irtibat halinde olan bu geniş teşkilat Belgrad, Odesa ve Bükreş'te de yayılmıştı. Ayrıca Filibe, Rusçuk ve Sofya'da kurulan Bulgar Devrimci Komiteleri de isyanlar için bağlantı halindedir.

Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşı'nın, Sırbistan ordusunun Yenipazar ve Niş'e saldırmasıyla başladığı, Hersek'e saldıran Karadağ'ın başarılı olmasına rağmen Sırp'ın ilerleme kaydedemediği belirtilmiştir (Armaoğlu, 1997, ss. 505-506).

⁹ XVIII. Yüzyıla kadar Bulgarlar arasında ırkçı bir girişim görülmez XIX. Yüzyıl başına kadar Dünya Milletleri bile Bulgar milletinin varlığından haberdar değillerdi. Ancak 1828-29'da ortaya çıkan savaş ve sonrasındaki Kırım Savaşı'yla Ruslar, Bulgarların Rusçaya çok yakın bir dili konuştuklarını gördüler ve XIX. Yüzyılda Bulgarlar arasında milliyetçilik fikrinin oluşmasını desteklediler. Şüphesiz bağımsız Yunanistan Devleti'nin kurulması Bulgarlar ve Slavlar için önemli bir örnek oluşturdu. Rusya'nın Bulgar planı ise kültür reformu, milli bir kilise Rus yardımıyla kışkırtmalar ve bir Bulgar ihtilalini başlatmaktadır. 1841 1849'daki Niş ve Vidin isyanları sonuçsuz kalınca Bulgarlar milli bir kilise kurulması için Osmanlı hükümetine istekte bulunmuşlar, Ancak 1848'de başlayan bu istekleri 1870'de 2.Abdülhamit tarafından kabul görmüştür.

¹⁰ Filibe yakınlarındaki Otluk köyünden 680 köyden temsilcilerin katıldığı bir toplantıda Filibe, Sofya, pazarcık şehirleri ve dolaylarındaki tüm köy ve kasabaların yakılması kararı alındı. Böylece bu civardaki müdafaasız Müslümanları öldürmeye başladıkları belirtilir.

Aldığı kesin yenilgiler üzerine Sırbistan, 24 Ağustos 1876'da Avrupa Devletlerinin Belgrat konsoloslarına başvurarak Osmanlı Devleti ile bir ateşkes antlaşması yapılması için arabuluculuk yapmalarını istedi, fakat net bir barış oluşturulamaması ve Sırplarında yardım istekleri neticesinde Rusya'nın İstanbulBüyük Elçisi İgnatiyev, 31 Ekim 1876'da Babıali'ye 48 saat süreli bir kesin uyarı vererek, iki ay süreli kayıtsız şartsız bir ateşkes istemişti. Bu isteğin kabul edilmemesi durumunda, İstanbul'u tüm elçilik mensuplarıyla terk edeceğini ve bu hareketin sorumlusunun Osmanlı Devleti olacağını bildiriyordu. Rusya'nın savaşı tekrar tetikleyen bu hareketi Osmanlı Devleti'ne ateşkesi kabul etmekten başka bir yol bırakmıyordu (Karal, 1988, s. 24). Ancak 4 Kasım 1876'da İngiltere'nin itirazlarına rağmen İstanbul'da bir konferans toplanması kararlaştırıldı (Gündağ, 1987, ss. 36-37).

1.3. OSMANLI-RUS GERGİNLİĞİ VE SAVAŞI ÖNLEME ÇABALARI

1.3.1. İstanbul Tersane Konferansı

İstanbul Konferansı'nın Batıda Balkan bunalımını tek başına çözmeye çalışan ve Doğuda da Osmanlı Devleti'ne yönelik amaçlarını gerçekleştirmek isteyen Rusya'nın, güneye inme tehdidiyle yani İngilizlerin Akdeniz'deki çıkarlarını tehlikeye düşürmesiyle toplandığı bilinmektedir (Doğruöz, 2005, s. 56)

Konferansta görüşülecek hükümler şöyleydi:

- Karadağ, Hersek ve Kuzey Arnavutluk savaşta kazandığı toprakları muhafaza edeceklerdi,
- Bulgaristan, Balkan Dağları'nın Kuzeyi ve Güneyi olmak üzere ikiye ayrılacaktı,
- Bosna ve Hersek toprakları birleştirilecekti,
- Bulgar valisi Hıristiyanlar arasından seçilecek ve her vilayete gönderilecek valiler 6 devletin uygun görmesiyle göreve başlayabilecekti,
- Tütün ve gümrük gelirleri merkeze ait olacak, öşür vergileri artık alınmayacak, diğer vergilerinde üçte biri hazineye yollanıp kalanı yerel ihtiyaçlar için sarfedilecekti,
- Ayrıca güvenliğin sağlanması amacıyla yabancı kuvvetler bölgeye gönderilerek, bölge halkından bir güvenlik teşkilatı meydana getirilecek ve genel kurul komisyonu kurulacaktı (Kurat, 1962, s. 587-590).

Bu maddelerinele alınmasıyla gerçekleşen Konferansta Osmanlı Devleti'ne bir haftalık zaman tanınmış, anlaşma hükümlerinin reddedilmesi halinde bu devletlerin elçi ve temsilcilerinin İstanbul'dan ayrılacakları ifade edilmişti. Sonuçta, Osmanlı Devleti anlaşmayı kabul etmemiş, elçi ve diplomatlar İstanbul'dan ayrılmışlardı. Fakat bu görevden ayrılma stratejik ve diplomatik bir manevra olarak görülmüş, nitekim 1 ay sonra tüm elçiler tekrar İstanbul'a dönmüşlerdi. İstanbul Konferansı'ndan sonra, İngiltere ve Fransanın gerçekleştirecek bir savaşta Osmanlı Devleti'yle birlikte yer almayacaklarını ifade etmişlerdi. Hal böyleyken Rusya boş durmamış 15 Ocak 1877 ve

18 Mart 1877'de iki anlaşma yapmışlardır, böylece Osmanlı-Rus savaşı çıkarsa Avusturya taraf olmayacak, ancak Bosna ve Hersek'i istediği zaman işgal edebilecekti. Peşte Anlaşmasıyla da Balkanlardaki Osmanlı egemenliği sona erdirilirse, Bosna ve Hersek topraklarının Avusturya hâkimiyetine gireceği belirtiliyordu. Böylelikle gerçekleşecek bir Osmanlı-rus savaşında Avusturya taraşız kalacak, hatta toprak sahibi olmasının önü açılacaktı.

Rusya'nın bu anlaşmalarla Panslavizm'i çokta önemsemediği ve bunu hedefleri doğrultusunda kullandığı ortaya çıkmıştı. Rusya Balkanların batısını Avusturya'ya vermeyi vadederek, hem doğuda rahat hareket etme fırsatı bulmuş, hem de Avusturya'nın da toprak kazanma gayesiyle Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa katılacağını ummuştu (Kocabaş, 1989, ss. 314-316). İstanbul Konferansı sonuçsuz kalmıştı, ancak bu gelişmeler Osmanlıya yeni öneriler getirilmesini ortaya çıkaracaktı, Zira Avrupa Devletleri hem Osmanlı Devleti'ni Balkanlarda yenilikler yapmaya ikna etmek, hem de Osmanlı Devleti ve Rusya'ya karşı nasıl bir tutum geliştireceklerini belirlemek amacıyla yeni bir konferans organize edeceklerdi. Bu gelişmeler Rusya'ya savaş öncesi son kontrollerini yapmak için zaman kazandıracak, bu görüşmelerden sonuç çıkmaması, Osmanlı Devleti'nin olası bir savaşta yalnız kalmasını sağlayacaktı. Böylelikle bu konferansın ardından, savaşın engellenmesi için Mart ayı sonunda Londra'da yeni bir toplantı gerçekleştirildi.

1.3.2.Londra Konferansı

Avrupa başkentlerini dolaşan Rusya'nın İstanbul büyükelçisi İgnatiyev, Avusturya ve Almanya'nın desteğini almış, ancak İngiltere'yi ikna edemeyerek Londra'dan ayrılıp Petersburg'a vardığı sırada (31 Mart 1877'de) Londra Protokolünde daha Paris Konferansı'nda yer alan Avrupalı Devletlerce kabul edilmekteydi (Karal, 1988, ss. 38-39). Protokolde; Sırbistan'la olduğu gibi Karadağ'la da (Harp esnasında elde ettiği toprak kazancını tanımak kaydıyla.) barış yapılması, Balkanlar'da bir an önce reform çalışmalarının başlatılması gibi şartlar ileri sürülürken, istenilen sonuç alınmadığı takdirde, bu protokole imza koyan altı devletin gerekli tedbirleri alacakları da belirtiliyordu. Osmanlı Devleti Balkanlardaki hâkimiyetini tamamen sonlandırma hedefi taşıyan Londra protokolünü kabul etmeyerek bu protokol hükümlerini tanımamıştır.

Böylece bir bakıma İstanbul ve Londra konferanslarıyla zorla da olsa masa başına oturtulan Rus tarafı Avrupa Devletlerine “*Bu son kez masaya gelişimiz*” mesajı verecek, savaşla ilgili fikirlerini açıklamaktan çekinmeyecekti. Nitekim İstanbul konferansı öncesinde de Rusya ile İngiltere arasında bir restleşme olmuştu. Gerçekte ise Kırım Savaşı’nda 400.000 kayıp veren Rusların yeni bir kayba tahammülünün olmadığı, dolayısıyla zaman içinde tüm hazırlık ve planlarını tamamlayarak, savaşın mali boyutunu düşünüp fakir Rus ahalisinden zorla topladığı paralarla savaş bütçesi oluşturduğu bilinmektedir (Kurat, 1993, ss. 357-358). Rusya, Kırım savaşından sonra Osmanlı Devleti’ne karşı yapacağı savaş için hazırlamaya çalıştığı ortamı oluşturmuş, İngiltere dışında tüm devletlerin desteğini almıştı. Ancak Rusya tebaası harbe karşıydı ve bir avuç Slav ve Bulgar için devletlerinin savaşa girmesinden çekiniyordu, bunun yanında Kırım Savaşı’na benzer bir sonuç alınacağı endişesi duyuluyordu. Rus Çarı ise devletin içerisindeki bu havayı dağıtmak ve tüm ilgiyi başka bir yöne çekmek için savaşı vazgeçilmez bir çıkış olarak nitelendiriyordu. Tüm bu gelişmelere rağmen Rusya İngiltere’ye sunduğu son bildirmede Nikşikbölgesinin Karadağlılara verilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Petersburg’a özel bir elçi göndermesini talep etmişti (Kocabaş, 1989, s. 308). Böylelikle adım adım savaşa giden yolda son görüşmeler gerçekleştirilecek ve Rusya savaş emellerini meşrulaştıracaktı.

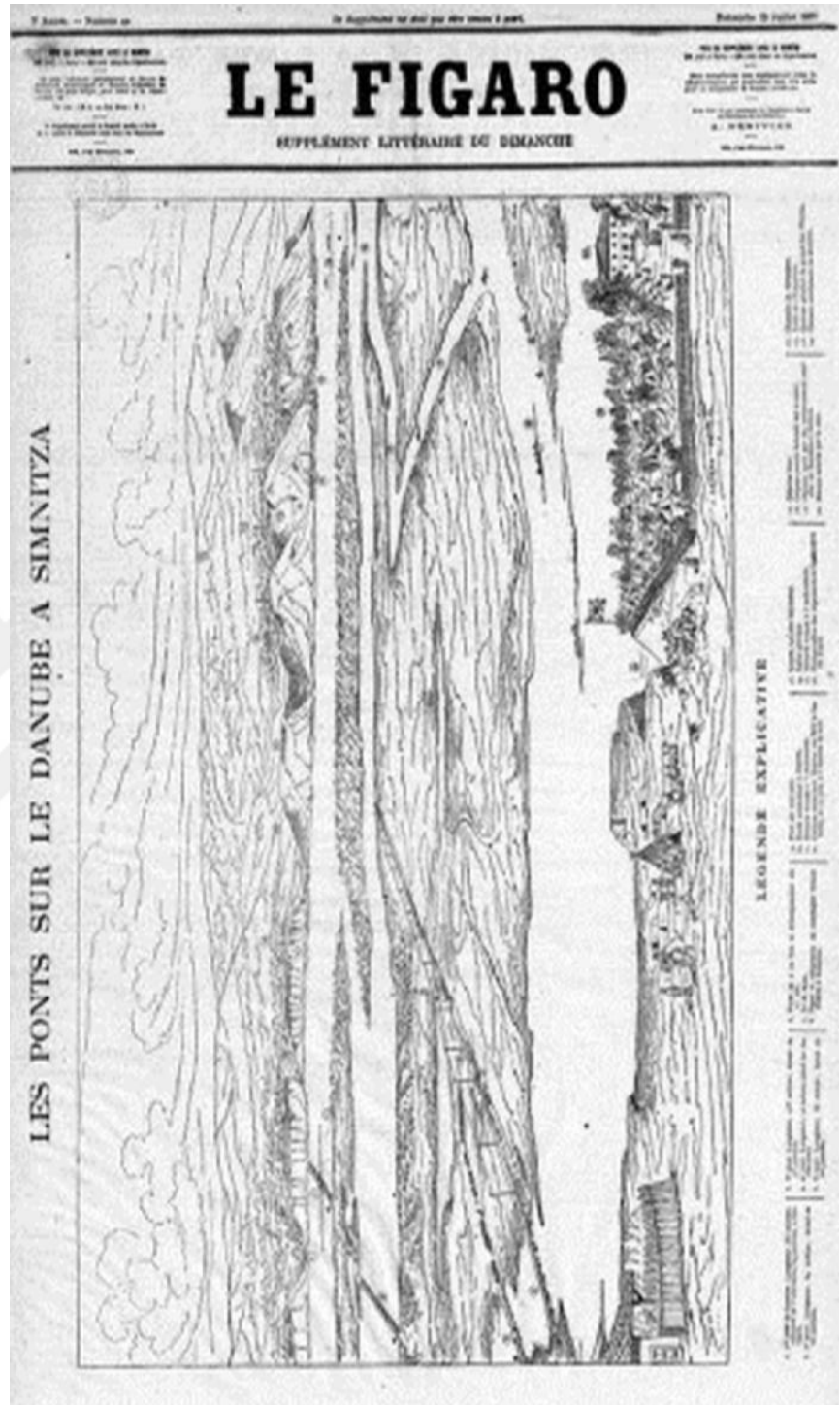
1.4. CEPHELER VE MÜCADELELERDE YAŞANAN GELİŞMELER

1.4.1.Tuna Cephesi Mücadeleleri

Resmen savaş ilanıyla, Rus ordularının 200.000 kişilik kuvvetle birlikte Romanya içlerinde ilerleyerek Osmanlı-Romanya sınırını geçip Kalas-Vidin yoluyla Tuna'ya vardıkları, Türk botlarının onların geçişlerini engellememesi için Ruslar'ınTuna'nın Osmanlı Ordusu tarafından kontrolünü engellemek için belli bölümlerine patlayıcı yerleştirdikleri belirtilmektedir (Okçu, 2001, ss. 162-163). Böylece Ruslar'ın Tuna'nın kuzeyinden Zıştovi ve İbrail üzerinden Tuna'ya 1200 metre uzunluğunda 4 metre genişliğinde bir köprü kurarak geçişi sağladıkları, bir kısım kuvvetlerle de Niğbolu-Ruşuk bölgesinden Tuna'nın güneyine ulaşarak buradaki bölgelere hâkim oldukları görülmüştür.

26–27 Haziran'da Tuna'yı geçiş tamamen başarıyla gerçekleştirilmiştir. Serasker Abdülkerim Paşa'nın 186 bin askeriyle Şumnu karargâh bölgesinde konuşlanmış olduğu bilinmekteydi (Kocabaş, 1989, s. 319). Ruslar henüz Tuna'ya varmamışken, Vidin Kumandanı Osman Paşa Tuna'nın kuzeyine geçip savaşı Romanya topraklarında yapmak istediye de bu teklif Sultan II. Abdülhamit tarafından kabul edilmemiştir. İstanbul Hükümeti'nin bu çok önemli savaşı merkezden yönetmesi kumandanların manevralarını kısıtlıyor ve savaşın kaybedilmesinde önemli bir sebep teşkil ediyordu. Rus kuvvetlerinin 3'e bölünerek bir kısmı Bulgar bölgesine bir kısmı da Plevne'ye doğru hareket etmiştir, diğer bir kısımda Balkan geçitlerine doğru hedefler belirlemiştir. Osmanlı Devleti'nin bu savaşıya mücadelesi savunma amaçlıydı bu yüzden karşı bir taarruza girişilmedi, 16 Temmuz Niğbolu'yu ardından Zıştovi ve Tırnova'yı hâkim olan Ruslar, Bulgar topraklarının bir kısmını ele geçirmişlerdi (Karal, 1988, ss. 48-50). Ruslar üç hafta içinde Şıpka geçidini de ele geçirerek, savaşın seyri ile ilgili önemli bir adım atmışlardır.

Resim 1: Tuna Nehri Üzerinde Ruslarca Yapılan Köprüler



Kaynak: *Le Figaro* 15.07.1877. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2818740/f1.item>

Resim 2: Tuna Nehrinde Köprü İnşası¹¹



Kaynak: (Carol, 1877, s. 20).

Resim 3: Tuna Nehrinde Rus Ordusunun İnşa Ettiği Köprü



Kaynak: (Carol, 1877, s. 22).

¹¹ (Carol, 1877, s. 20). 1877-1878 yılında savaşı kendi bakış açısıyla fotoğraflayan bu albüm ve fotoğrafçı ile ilgili detaylı bilgi için Theodor Enescu, "Un Album de Fotografii al lui Carol Popp de Szathmary cu Vederi din București," in Studii și Cercetări de Bibliologie I/1955, ss. 291-299.

Ruslar Mayıs ayında Tunayı geçmeyi hedeflenmişlerse de bu hedef askeri yetersizlikler, ulaşım zorlukları, koordinasyon zaafiyetleri, kayıkların imal edilmesi ve nehir debisinin Mayıs ayında çok yüksek olması sebepleriyle ancak Haziran ayının sonunda gerçekleşmiştir (Greene, 2018, ss. 226-235).¹² BBulgar İllerindeki Hıristiyanlar kışkırtıldı ve Müslümanların silahları ellerinden alınarak Bulgarlara verildi böylece Bulgarlar, Türkleri katletmeye başladı, Kazak ve Rus askerlerinin kışkırtmalarıyla Kızanlık, Eski ve Yeni Zağara'da Bulgar katliamı başladı, her yer yakılıp yıkılıyordu ve etraf kan gölüne çevrilmişti, Müslümanların tek çaresi göçtü...

Temmuz'da Plevne'ye yüklenen Ruslar ağır kayıplarla geri çekildi. Nitekim Osman Paşa 60.000 kuvvetiyle Vidin'deydi. Ancak ani bir kararla Plevne'yi kuşatmak üzere 12.000 asker ve 54 top ile 6 günde emsali görülmemiş bir hızla, buradan Plevne'ye ulaşmıştır (Şahin, 1988, ss. 74-79). Bu 12.000 askerin uzun yolculuğu ve mücadelesi ancak 143 gün sonra bitecekti. Böylelikle mücadelenin ilk devresi tamamlandı.10 gün sonra Ruslar 30 Temmuz da 2.bir mücadeleye girişti, bu mücadelede Osman Paşanın 23.000 askeri ve 58 topu vardı. Ruslar 50.000 kişiyle, 184 topla gelmişlerdi. Bu mücadeleden büyük bir zaferle çıkan Osman Paşa'ya II. Abdülhamit ''Müşir'' (mareşal) unvanını vermiş, Ancak bu gelişmeler ve Padişah'ın mektubu kumandanlar arasında fesatlık doğurmuştur (Öztuna, 2006, s. 40). Kumandanlar arasındaki bu anlaşmazlıklar savaşın seyrini değiştirdi ve Rus kuvvetleri tüm Balkan geçitlerini ele geçirmeye muvaffak olarak Edirne önlerine geldiler.

1.4.2. Plevne Cephesi Mücadeleleri

Plevne Mücadeleleri öncesinde Rusların Tuna Cephesi'ndeki hızlı ilerlemeleri ve müthiş başarıları İstanbul ve Avrupa'da geniş yankı uyandırmıştı. İstanbul'da sancaklar açılıp gönüllü toplandıysa da sevkiyat yapılamadı, yakın olan Edirne halkından gönüllüler ordu hizmetine alındı.

¹² 93 Harbi ile ilgili literatür araştırmamızda en son çıkan eserin bu olduğunu belirterek, eserin Tuna'daki hareket planlarını, nehir üzerine yapılan köprülerin nasıl oluşturulduğunu detaylı olarak aktardığını ifade etmek gerekir. Eser savaş döneminde Rusya'da bulunan A.B.D. Askeri Ataşesi Francis Vinton Greene'in savaşa dair notlarını ihtiva etmektedir. Greene görevi sebebiyle dahil olduğu tüm savaş ve çalışmaları ayrıntılarıyla kaleme almış ve kitaplaştırmıştır.

İşte bu sıralarda da Rusların Plevne önünde ilk ciddi darbeyi yiyerek hücumlarının durdurulması, Babıâli'ye rahat bir nefes aldırdı. Plevne'de mevzilenen Osman Paşa kuvvetleri Rusların öncü kuvvetlerini püskürterek birinci başarısını 20 Temmuz'da kazanmıştı. Osmanlıların bu başarısı etrafta fazla önemsenmemişti, çünkü bütün gözler Şıpka Geçidini zorlayan General Gurko'ya çevrilmişti. Fakat Osman Paşa sonra ikinci büyük zaferini kazanarak, Rus ordularını geri atmaya muvaffak oldu (Karal, 1988, ss. 48-49). Ayrıca Balkanlara yollanan Süleyman Paşa 31 Temmuz 1877'de Eski Zağra ve Kızanlık'ı geri alıyordu. 20–26 Ağustos 1877 tarihleri arasında Süleyman Paşa 7 gün boyunca Rus General Gurko'yu Şıpka geçidinden çıkarmaya çalıştı, ancak sonuç alamadı ve Kızanlık'ta karargâh kurdu, 17 Eylül'de ikinci bir mücadelede de sonuçsuz kaldı, Süleyman Paşa kuvvetleri yamaçlarda telef oldu, böylelikle Rus General Gurko, Balkanlarda stratejik bir geçit olan Şıpka Geçidi'ne hâkim oldu ve savaşın seyrini değiştirdi. Süleyman Paşa, Karadeniz üzerinden Osman Paşa'nın kuvvetlerinin bulunduğu Plevne mevkiine gitmeyi düşündüyse de bulunduğu bölgeyi terk etmesi riskli olacağı için vazgeçti (Öztuna, 2006, ss. 41-42).

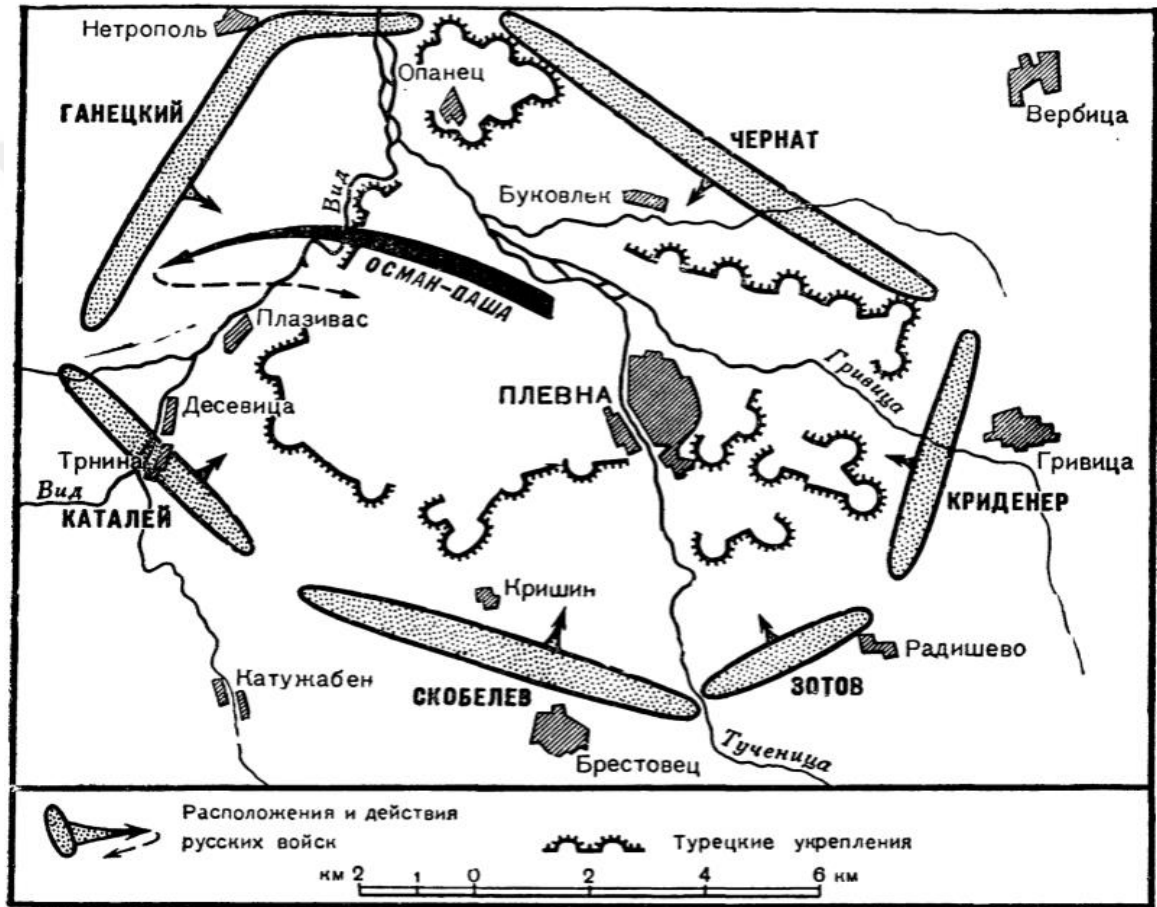
Balkan bloğunda durum vahim iken Osman Paşa'nın Plevne'deki ilk başarıları harp tarihine yeni nizamlar getiriyor ve İstanbul'da coşku yaratıyordu. Plevne'deki feci yenilgilerle bunalan Rus Orduları Başkumandanı Nikola, Romanya Prensi Şarl'a tüm Dünya Tarihi sayfalarında önemli yer tutan meşhur bir telgraf çekti ve şöyle hitap etti.

“...yardımımıza geliniz! Nereden isterseniz, nasıl isterseniz, ne şekilde isterseniz Tuna'yı geçiniz, ama bir an önce bizim yardımımıza koşunuz, Türkler bizi mahvediyorlar, Hıristiyanlık öz davası kayboluyor...”
(Kocabaş, 1989, ss. 326-327).

Bu telgrafla Rus Ordusunun aciz bir durumda olduğunu anlayan Romanya Prensi Şarl 35–40 bin kişilik ordusu ve 108 topla Nikola'ya yardıma geldi. Böylelikle yeni bir sefere hazırlanan Ruslar 7 Eylül 1877 tarihi itibariyle topçu atışlarına başladılar, Osman Paşa kuvvetlerini 30.000'e ancak ulaştırabildi ve elinde hala 58 topu vardı, Ruslar 432 topla 4 gün aralıksız Plevne'ye top yağdırmasına rağmen ancak 500 kişiyi öldürebilmişlerdi. Türk askeri azimle yapılacak piyade taarruzunu geriye püskürtmeyi bekliyordu. Nihayet Osman Paşa kuvvetleri 120 bin Rus askerinin piyade taarruzunda 3500 kayıp ile 15000 Rus ve 5000 Romen askerinin canını okumuşlardı.

Osman Paşa'nın bu başarısı Türklerin Avrupa'daki itibarını arttırırken, bu sonuç Rusya için tam bir hezimetti, fakat Ruslar 3 Eylül 1877 tarihi itibarıyla Plevne'nin güney doğusundaki Lofça'yı ele geçirmişler, sürekli devam eden askeri yardım ve sevkiyatlarla da Plevne'ye 3 taraftan saldırmışlardı, 3 Ekim'de Süleyman Paşa, Rumeli Orduları Komutanı oldu ve Elena'daki Rus kuvvetlerini yendi.

Harita 1: Plevne Cephesinde Mücadele Hatları ve Komutanların Konumları

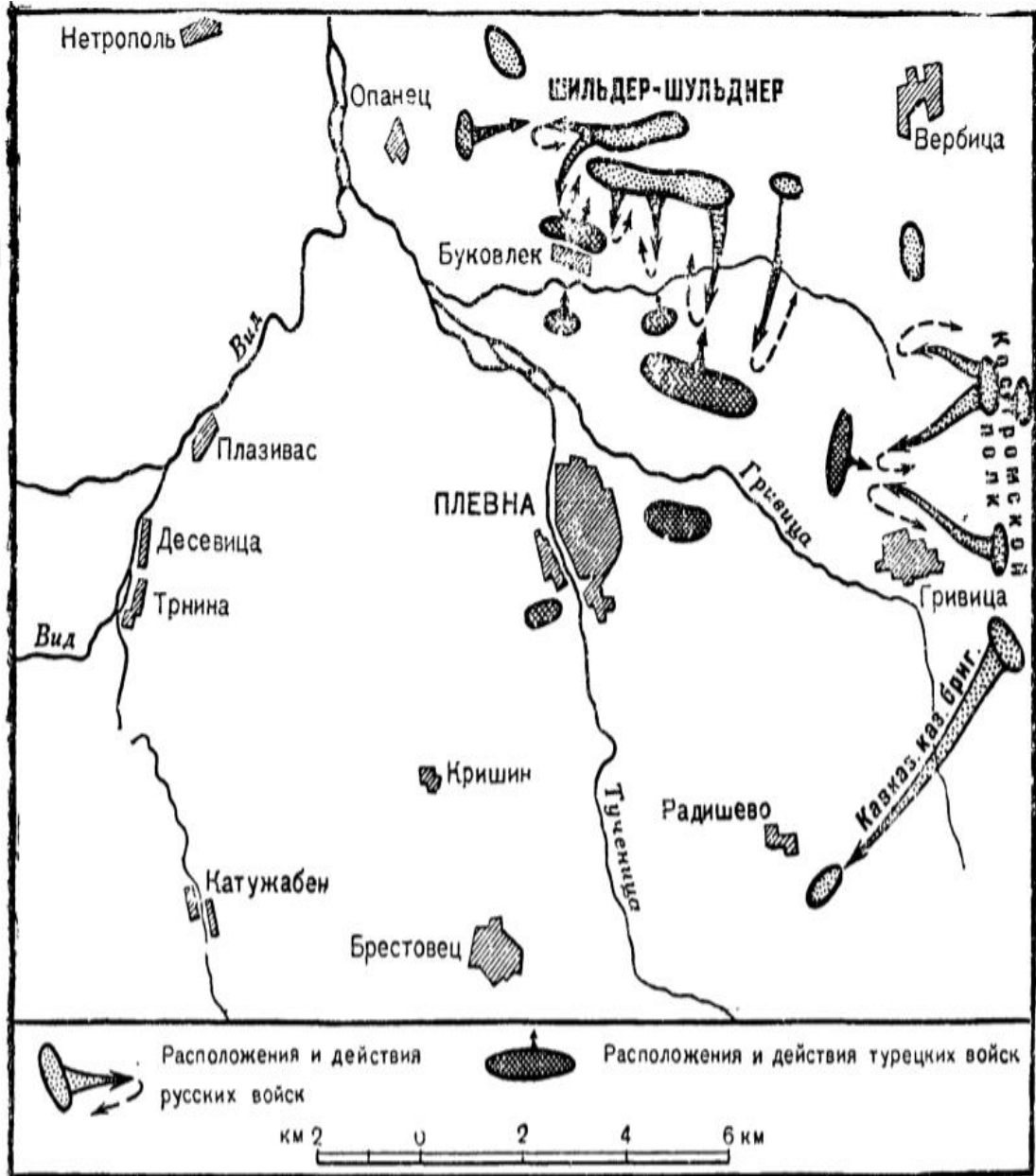


Kaynak: (Fortunatov, 1950, s. 132.)

Osman Paşa ise sadece Sofya'dan gelen yardımlarla ihtiyacını karşılıyordu. Süleyman Paşa'nın Elena galibiyeti, Osman Paşa için büyük bir umuttu. Ama Süleyman Paşa, Rus ordularına yönelmeyerek Rusçuk yakınlarına çekilince elde ettiği başarının verdiği fırsatı kullanamadı (Okçu, 2001, s. 165). Sonuçta, Ruslar Plevne'ye taarruzla egemen olamayacaklarını anladılar ve ilk iş olarak Osman Paşa'nın sınırlı da olsa erzak yolu olan Plevne-Sofya yolunu kestiler. Böylece Plevne abluka altına alınmış oldu, 40 gün

boyunca erzak ve yardım alamayan Osman Paşa kuvvetleri 10 Aralık 1878'de giriştikleri Huruç (yarma) harekâtında başarısız olunca yaralanan Osman Paşa kılıcını Rus Çarına teslim etti ve böylece 93 Harbi sona erdi.

Harita 2: Plevne Cephesinde Savaş, Birinci Saldırı Haritaları



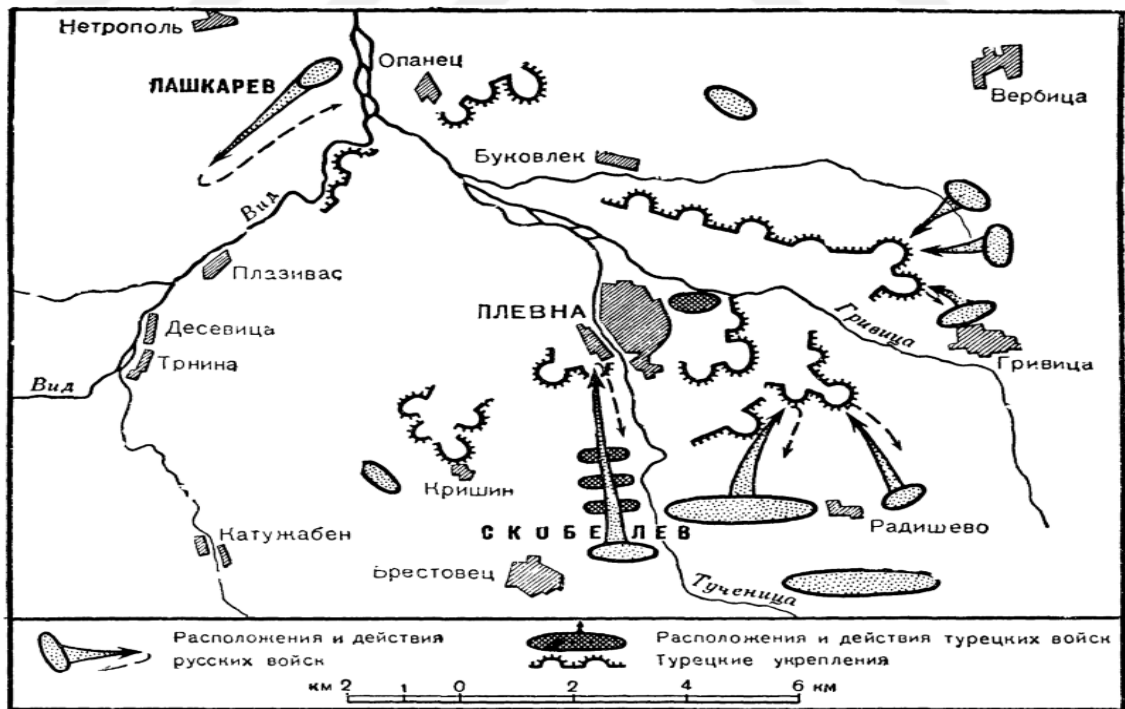
Kaynak: (Fortunatov, 1950, s. 96.)

Harita 3: Plevne Cephesinde Savaş, İkinci Saldırı Haritaları



Kaynak: (Fortunatov, 1950, s. 96.)

Harita 4: Plevne Cephesinde Savaş Üçüncü Saldırı Haritaları



Kaynak: (Fortunatov, 1950, s. 117.)

1.5. SAVAŞ SONUCUNDA YAPILAN ANTLAŞMA VE MÜTAREKELER

1.5.1. Edirne Mütarekesi

Plevne'nin düşmesiyle birlikte, İstanbul'a doğru yürüyüşlerini sürdüren Ruslar, Babıâli'de 12 Aralık 1877'de bir mütareke yapılması için 1856 tarihli Paris Antlaşması'na imzacı devletlere başvurup, arabuluculuk yapmalarını istemişti. Olumlu bir cevap alınamayınca, İngiltere'nin devreye girmesi için uğraşılmış; fakat İngiliz hükümeti 3 Ocak 1878 tarihinde aldığı karara istinaden mütareke için doğrudan Ruslara başvurulmasını önermekten başka bir girişimde bulunmamıştır. Bunun üzerine Ruslarla irtibata geçmeye çalışan Babıâli, 8 Ocak 1878 tarihli toplantı da aldığı kararlar, Flibe'de bulunan Fuat Paşa'ya, Grandük Nikola'ya bir elçi göndererek barış istenmesini emretmişti, bu emir ertesi gün Süleyman Paşa'ya da tekrarlanmıştı (Suer, 2004, s. 492).

13 Ocak 1878'de de Çar II. Aleksandr'a bir telgraf çekilerek mütareke isteği iletildi. Fakat Rus Çarı, II. Abdülhamit'in bizzat çektiği telgrafı, çok manalı bir şekilde, bunun için Rus Orduları Başkomutanı Grandük Nikola ile görüşülmesi gerektiği şeklinde yanıtladı (Karal, 1988, s. 59). Tüm bu uğraşların sonunda, nihayet Grandük Nikola'nın görüşmeyi kabul etmesiyle Server ve Namık Paşa'lar 19 Ocak'ta Kızanlık'ta görüşmüşlerdir. Ruslar savaşı kendi lehlerine sonuçlandırmak üzere oldukları için mütareke yapılmasına mesafeliydiler. Mütareke şartlarının kayıtsız şartsız kabul edilmesini istiyor, Balkanlardaki Türk hâkimiyetini sonlandırabilecek hususları dillendiriyorlardı.¹³

Osmanlı Devleti için bu şartları kabul etmekten başka yapacak bir şey kalmayınca 31 Ocak 1878'de Edirne Mütarekesi imzalandı. Mütarekenin bir maddesinde yer alan "Rus askerinin Çatalca'ya kadar gelerek buradaki istihkâmların birinci hattını işgal etmesi" hükmü gereğince Ruslar İstanbul'un kapılarına dayanmışlardı. Bu mütareke ile birlikte, savaşın yerini sükûnet alırken, Avrupa'yı gürültülü bir siyaset sarsmaya başlıyordu. Rusya, bir anda **Şark Meselesi**'ni tek basına çözme noktasına gelmişti. Rusya'nın

¹³ Murahhasların bu şartlar karşısında İstanbul'dan talimat istemeleri üzerine, toplanan Meşveret Meclisi'nde bu şartlar görüşülmüştü.

İstanbul'u alarak boğazlara yerleşme ihtimali başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerini bir anda harekete geçirmişti. Şimdiye kadar Osmanlı Devleti'ne, Rusların yaptıklarına seyirci olan İngiltere, İngiliz İmparatorluğu'nun menfaatlerini korumak söz konusu olduğunda Akdeniz Filosunun İstanbul'a gönderilmesini kararlaştırmıştır. Ayrıca İngiliz Parlamentosu'nda, hükümetin askeri tedbir ve masraflar için talep ettiği 600.000 İngiliz lirası olağanüstü yapılan bir toplantı sonucunda onaylanıyordu (Karal, 1988, ss. 59-60). Sultan II. Abdülhamit, 14 Şubat 1878'de Mebuslar Meclisi'ni fesh ederken, İngiliz Filosu İstanbul açıklarındaydı (Karal, 1988, s. 61). İngiltere ve Rusya'yı karşı karşıya getiren bu gelişmede, Osmanlı Devleti iki ateş arasında kalmanın sıkıntısındaydı.

Ruslar, İngiliz donanmasının İstanbul önlerine gelmesi durumunda İstanbul'a gireceklerini belirtmişlerdir. Bu durumda, Osmanlı Devleti Çatalca'ya kadar gelmiş olan Rusların İstanbul'a girmesinden çekinerek, İngiltere karşısında cephe almıştır. Nitekim İngiliz Donanması, İstanbul önlerine kadar gelmeden Mudanya'da demirleyince yaşanan gerginlik son buldu, Ayastefanos Antlaşması'nın yapılması için Rusya üstünlük elde edince, İngiltere'nin müdahalesi öncesi Ayastefanos Antlaşması yapılmıştı.

1.5.2. Ayastefanos / Yeşilköy Antlaşması

Rusların istedikleri barış koşulları 3 Mart 1878 tarihinde "Ayastefanos Antlaşması" ile sağlanıyordu. Barış antlaşmasının "İstanbul'un Kapısı" demek olan Ayastefanos'ta (Yeşilköy) imza edilmesini isteyen Granduk Nikola'ya göre, antlaşmanın yirmi dokuz maddelik temel metni, bir ay önce imzalanan Edirne Mütarekesi'nde büyük ölçüde uygun bulunmuştu. Antlaşmanın 2, 3 ve 5. maddeleriyle: Karadağ, Sırbistan ve Romanya bağımsızlıklarını kazanıyor; Karadağ, Antivari ve Dulcigno limanlarıyla Adriyatik Denizi'nde sahil elde ederken, Sırbistan'da Niş'i tamamen ele geçiriyordu. Romanya ise, Beserebya'dan vazgeçmesi şartıyla Dobruca bölgesinde hâkimiyet kuruyordu (Armaoğlu, 1997, s. 521). 6. madde ile de: Osmanlı'ya vergi vermekle yükümlü, sınırları kuzeyde Tuna, doğuda Karadeniz, güneyde Adalar Denizi ve batıda Arnavutluk'a uzanan büyük bir Bulgaristan Prensiği oluşturuluyordu. 14. madde gereğince, Rusya ve Avusturya'nın kontrolünde İstanbul Konferansı'nda hazırlanan

ıslahatların yapılması kararlaştırılıyordu. 15. madde de ise: Girit'te 1868'den beri uygulanan yönetim şekli devam etmesi, bununla beraber aynı yönetimin Tırhala, Arnavutluk gibi Rumeli'nin diğer yerlerinde de uygulanması kararlaştırılıyordu. Savaş tazminatı olarak Osmanlı Devleti'nin ödemesi istenen meblağ 1 milyar 410 milyon ruble olarak 19. Madde de yer alıyordu.¹⁴

Ayastefanos Antlaşması'nın en önemli kararlarından birinin, 16.madde de yer alan; Ermenilerin mahalli menfaatlerinin gerektirdiği ıslahatların yapılmasının ve Ermenilerin, Kürtler ve Çerkezlere karşı korunmasının istenmesi olduğu söylenebilir. Edirne Mütarekesi'nde Ermenilerle ilgili hiçbir konu ele alınmamışken, Rus kuvvetlerinin Yeşilköy'e yaklaştıkları sırada, Ermeni Patriği Narsis Varjabedian ve diğer Ermeni liderlerinin, savaş esnasında kendilerine yardım ettikleri gerekçesiyle Sivas, Van, Muş, Erzurum illerine özerklik verilmesini ve bu illerin bir süre Rus işgali altında kalmasını istemişlerdi. Bağımsız bir Ermeni Devleti'nin kendi bünyesindeki Ermeniler için tehlikeli bulunmasına rağmen Rusya'nın, Osmanlı Devleti içerisinde Slav olmayan bir "masa" bulundurmanın da yararlı olacağını hissederek, konuya hassasiyet gösterdiği belirtilmektedir (Armaoğlu, 1997, s. 522).

Avusturya, Ayastefanos Antlaşması'nın ortaya çıkardığı, Büyük Bulgaristan'ın Balkanlarda tartışmasız Rus egemenliği anlamına geldiğinin farkındaydı. Ayrıca Karadağ'ın bağımsızlığını kazanarak topraklarını genişletmiş olması, Avusturya'nın Hem Adriyatik'e çıkışını, hem de Balkanlardaki durumunu tehlikeli hale getiriyordu. Tüm bu olumsuz gelişmelere ek olarak, Rusya'nın Avusturya ile Mart 1877'de yaptığı Peşte Antlaşması'nda Bosna-Hersek'i Avusturya'ya bırakmasına karşın, Ayastefanos'ta bu bölgeye özerlik vererek, Avusturya'ya sadece Rusya'nın kontrolüyle adım atma imkânı tanınması gösterilebilir (Armaoğlu, 1997, s. 523). İngiltere ise, Rusya'nın Adalar Denizi ve Dicle Fırat yoluyla Basra Körfezine doğru sarkmasının, Akdeniz ve Hindistan'daki İngiliz çıkarlarını tehdit etmesinden dolayı, bu duruma şiddetle karşı çıkıyor, hatta Hindistan'daki birliklerini Akdeniz'e kaydıracağı gibi, yedeklerin de askere alınmasını kararlaştırıyordu. Almanya'da daha önceki tavrından farklı olarak

¹⁴ Rusya, Dobruca'nın bir kısmını, Tuna Nehri üzerinde bulunan adaları, Kars, Ardahan, Batum ve Doğubeyazıt'ı alarak, bu meblağın bir kısmını almış kabul ediyordu.

Avusturya'yı destekler bir tutum içerisine girmişti. Ayrıca Antlaşma, Bosna Hersek'i alma hayali kuran Sırbistan, Beserebya'yı Rusya'ya terk etmek zorunda kalan Romanya ve Makedonya veya Teselya'nın kendisine verilmesini ümit eden Yunanistan tarafından da hoşnutsuzlukla karşılanmıştı. Nitekim Avrupa Devletlerinin birbirlerine karşı üstünlük kurmaları ve Rusya'nın bozduğu dengeleri yeniden oluşturmak istemeleri gibi gerekçelerle Berlin'de bir kongre toplanması sağlanacaktı.

1.5.3. Berlin Kongresi

Rusya, İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ın zorlamasıyla Ayastefanos'un yerine yürürlüğe geçecek yeni bir anlaşma yapmaya yanaşmıyordu. Savaşta gücünü tükettiği için yeni bir savaşı da göze alamıyordu. Avrupa devletlerini karşısına alacak gücü olmamasının da etkisiyle yeni bir kongre isteğini kabul etmek zorunda kalmıştı. Avusturya yapılacak olan kongrenin Viyana'da yapılmasını teklif etmiş; fakat Rus başbakanı Gorçakof, Almanya'nın desteğini alma fikriyle kongrenin Berlin'de yapılmasını istemişti (Armaoğlu, 1997, s. 523).

Rusya, Almanya'nın desteğini alarak savaş sonunda kazandığı yerleri elinde tutabileceğini hesap ediyordu. Rus Çarı'nın Alman İmparatorunun desteğini almak istemesi, Osmanlı Devleti'ne karşı güçlü olmak amaçlı değil, Balkanlarda Avusturya-Macaristan'a kendi isteğini kabul ettirmek içindi. Avusturya ve Almanya 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla Avrupalı büyük güçlerin Rusya'ya müdahalede edeceklerini varsaymışlardı. Berlin Kongresi, 13 Haziran - 13 Temmuz 1878 tarihleri arasında Osmanlı Devleti, Rusya, Almanya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İtalya, Yunanistan ve İran temsilcilerinin katılımıyla Berlin'de gerçekleştirildi. Osmanlı Devleti tarafından, Hıristiyan Bayındır Bakanı Aleksandr Kara Tori Paşa, Mareşal Mehmet Ali Paşa ve dönemin Berlin Büyükelçisi Sadullah Bey bu kongrede görevlendirilmişlerdir. Rusya'nın kongre öncesi İngiltere ile anlaşma yoluna gitmesiyle, İngiltere ile Rusya arasında 30 Mayıs 1878'de ortak bir mutabakata varılmıştır (Karal, 1988, s. 70).

Berlin Kongresi'nin hemen öncesinde de İngiltere, Rusya'nın Boğazların yakınına kadar gelmiş olması, Doğu'da Kars'ı alması, Akdeniz limanlarını tehlikeye sokması gibi nedenlerle İngiltere İstanbul Büyükelçisi aracılığıyla 25 Mayıs 1878'de bizzat

II.Abdülhamit'e Osmanlı topraklarını Rusya'ya karşı korumak için yardım etme teklifinde bulunmuştu, karşılık olarak da Babıâli'den Kıbrıs Adasını geçici olarak Rusya'nın Anadolu topraklarından çıkmasına kadar işgal etmek istediğini bildirmişti.

Bu dönemde Ali Süavi olayı ile meşgul olan Osmanlı Devleti adına II.Abdülhamit, İngiliz elçisinden, başvekili olan Sadık Paşa ile temasa geçmesini istemiş; ancak bu görüşme Hariciye Nazırı olan Saffet Paşa zamanında gerçekleşmiş, mutabakat görüşmeleri olumlu sonuçlanınca da İngiltere'nin isteklerinin gerçekleştiği bilinmektedir (Sertoğlu, 1970, ss. 608-614).

Sonuçta iki devlet arasında 4 Haziran 1878 tarihinde imzalanan antlaşma ile Kıbrıs Adası'nın geçici olarak İngiltere'ye bırakıldığı, buna göre Kıbrıs'ın işgal ve yönetim hakkının sadece Rusya'nın Kars ve Batum'u elinde tuttuğu sürece İngiltere'de olacağı, Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu'da reformlar yapacağı ve İngiltere'nin de Rusya'nın Osmanlı topraklarına teşebbüsü halinde askeri yardımda bulunacağı bildirildi (Sertoğlu, 1970, ss. 606-607). 6 Haziran 1878 tarihinde İngiltere ile Avusturya arasında yapılan antlaşmaya göre de, her iki devlet kongrede birbirlerinin çıkarlarını korumaya karar vermişlerdi. 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'nda alınan kararların çoğunluğu bir ay süren kongre oturumlarında alınmıştı. 64 maddelik antlaşmanın en önemli maddelerini şöyle sıralayabiliriz;

1-Bulgaristan'ın muhtariyeti tanınarak, Babıâli'nin hâkimiyeti altında bir prensle idaresi ve sınırlarının bir komisyon tarafından çizilmesi uygun görülmüş,

2-Doğu Rumeli, Osmanlı İmparatorluğuna bağlı muhtar bir vilayet olmuş, Makedonya bölgesi ıslahat yapılması şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştı,

3-Bosna Hersek, Avusturya tarafından işgal edilmiş,

4-Romanya, Karadağ ve Sırbistan bağımsız olmuş,

5-Tuna Nehri üzerindeki ticaret yeniden düzenlenmiş,

6-Kars, Ardahan ve Batum Ruslara bırakılmış,

En önemlisi de o dönemde Osmanlı için önemsiz görülen 61. madde ile Avrupa devletlerinin Ermeniler için uygun gördükleri ıslahatları kabul eden Babıâli'nin aynı zamanda Ermenilerin Çerkez ve Kürtlere karşı güvenliğini de sağlamayı kabul etmiş olmasıydı.

Kongre sonrasında yapılan Berlin Antlaşması ile Bulgaristan'ın sınırları daraltılmış, Bosna Hersek Avusturya'ya bırakılmış, Rusya'nın Doğu Anadolu'da işgal ettiği Eleşkirt ve Beyazıt Osmanlı Devleti'ne geri verilmiş, Romanya-Karadağ ve Sırbistan'ın bağımsızlığı onaylanmış, Girit'in özerkliği kabul edilmişti.

Berlin Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti Avrupa'daki arazisinin beşte ikisini kaybetmiş ve Avrupa'daki toprakları da ikiye bölünmüştü, bu antlaşma sonrasında Osmanlı Devleti, Bulgaristan'a, Sırbistan'a, Karadağ'a, Romanya'ya, Avusturya'ya, Rusya'ya, İran'a, Yunanistan'a ve İngiltere'ye toprak vermek zorunda kalmıştı, böylece Berlin Antlaşması ile Balkanlardaki Osmanlı topraklarının sınırları yeniden tespit edilmiş, Bulgaristan, Doğu Rumeli, Girit, Yunanistan, Bosna Hersek, Karadağ, Romanya'nın sınırları ve Osmanlı Devleti'nin doğu sınırları, Ermeniler, savaş tazminatı gibi konular da karara bağlamıştır (Armaoğlu, 1997, ss. 526-527).

2. BÖLÜM

SAVAŞ MUHABİRLİĞİ VE OSMANLI-RUS SAVAŞI 1877-78

2.1. OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDA BASIN, GAZETECİLER VE GÜNLÜKLER

2.1.1. XIX. Yüzyıl'da Savaş Muhabirliği'nin Doğuşu ve Gelişimi

Savaş Muhabirliği, savaş meydanı ve çevresi hakkında toplanan bilgilerin insan topluluklarına iletilmesi için savaş sırasında başvurulan tüm gazetecilik faaliyetleri olarak bilinmektedir (Yalçınkaya, 2008, s. 32). Savaş muhabirliği, cephelerde çarpışan askerlerin görevlerinden sonra belki de en zor mesleklerden birisidir. Uzun süren yolculuklar, mesai saati belli olmayan çalışmalar gerektiren bu meslek, insanlar için merak konusu olan mesleklerden biri haline gelmiştir. Mesleğin zorlukları sadece savaş sırasındaki hayati tehlikelerle sınırlı olmayıp, gidilen ve vazife gösterilen yerin, coğrafi, sosyal, kültürel vb. imkânlarının bilinmemesiyle de ilişkilidir. Çağdaş bir gazeteci bir savaş muhabirinin deyimiyle, “gazetecinin milliyeti yoktur, o bir dünya vatandaşıdır”, görev aldığı bütün ülkeleri bilmesiyle savaş muhabirinin sadece bir devlete bağlı bir birey olma özelliğini sona erdirmişti (Ralph, 1903, s. 77).

Muhabir (Intelligencer) yani muhbir; haber veren, haberci olarak anılmış, bir gazete için haber toplayıp ulaştıran kişi olarak ifade edilmiştir (Devellioğlu, 2006, s. 672). Kaynaklara göre ismi belirtilmeyen ilk savaş muhabiri 1807 yılında İsveç Kralı 4. Gustov Adolf heyetine katılmıştır (Desmond, 1964, ss. 1-7). Aynı tarihlerde İngiliz Times gazetesi, muhabir Henry Crabb Robinson'u Almanya ve İspanya'da görevlendirmiş ve bu sayede Napolyon savaşlarıyla ilgili detayları okuyucularıyla

aktarabilmiştir (Bowman, 1931, ss. 98-108). Avrupa tarihinde savaş muhabirliğinin ivme kazanması Kırım Savaşı ile gerçekleşmiş, bu sebeple profesyonel savaş muhabirlerinin ilk defa tarih sahnesine çıktığı savaş olarak Kırım Savaşı gösterilmektedir.

1854 Şubatı'nda Malta'ya doğru yola çıkarken, kendisini savaş bakanlığından akredite Times muhabiri olarak tanıtan William Howard Russell ise günümüz savaş muhabirlerinin atası kabul edilmektedir (Aydın, 2012, ss. 10-11). Archibald Forbes "1857'de Russell'ın Kırım Savaşı üzerine verdiği konferansı dinledikten sonra harp muhabiri olmaya karar verdim" şeklinde açıklamada bulunmuştur (Furieux, 2012, s. 15). Bu gelişmelerle savaş muhabirliği Avrupa kıtasına yayılacak birçok savaşta muhabirler bir yandan savaşın nabzını tutarken bir yandan da devletlerin politikalarını şekillendirmeleri için önemli bilgileri savaş meydanlarından okuyucular ve devlet adamlarıyla paylaşacaklardır. Yine 1876'daki Osmanlı-Sırp mücadeleleri ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşıyla Balkanlara çok sayıda gazeteci akın etmiş, bu savaşla dünya gazeteciliği hızlı habercilik ve telgraf hatları sayesinde faaliyetleri anlamında dönemin zirvesine ulaşmıştır. Archibald Forbes, Januarius Aloysius Mac Gahan ve Frederic Villiers (Ressam) gibi dönemin en önemli ressam ve gazetecileri, Times, Daily News ve London Weekly Graphic gibi önemli dergi ve gazetelerde, bu savaşların arka planındaki detayları aktarmışlardır.

1877 Nisan'ında Rus tarafının resmen savaş ilan etmesiyle Batı gazeteleri ve Rus gazeteleri kendi Muhabirlerini savaş alanına göndermeye başladılar. Moskova, Petersburg, Berlin, Zürih, Roma, Milano, Viyana, Madrid, Londra, Paris ve New York'tan birçok gazeteci, basın mensubu, sanatçılar, yazar ve çizerler bu savaşa tanık olabilmek için bölgeye akın etmeye başlamışlardır. Fransız gazeteci A. Mlohovski Belina'nın ifadesiyle, 93 Harbi, muhtemelen 19. yy. boyunca yaşanan en görkemli savaşlardan biri olarak hatılanacaktır. Bu savaş aynı zamanda savaş muhabirliğini gelişimi ve basın çalışmalarının etkileri anlamında da önemli bir faaliyet sahası oluşturmaktaydı. Rus Muhabir V.İ.Nemiroviç Dançenkoya göre savaşın sadece Balkan Yarımadasındaki bölgesine başlangıçta 76 savaş muhabiri katılmıştır.¹⁵ Osmanlı ordusu

¹⁵ Savaş muhabiri, gazeteci ve doktor Charles Ryan, onun Vidin'de rastladığı İngiliz muhabir Fitzgerald (Standard-London) ve bir dönem Plevne'ye gelen İrlandalı gazeteci Oliver Pain ve onun yerine gelen

tarafında yer alan birkaç gazeteciden biri olan C.S. Ryan, Osman Paşa'nın gazetecilere olan bakışını şöyle aktarır; "Osman Paşa gazetecilerden hiç hoşlanmıyordu ve elinde padişah tarafından irade veya ferman olmayan yabancı harp muhabirlerinin Plevne'ye girmesi kesin suretle yasak edilmişti." (Ryan, 2005, s. 156).¹⁶

1875'te patlak veren Balkan krizi Bosna ve Sırp topraklarında yayılmıştır, Rusya'nın gayeleriyle örtüşen ve desteklenen bu kalkışmalar ve isyanlar Osmanlı Devletini zorlarken, Rusya ciddi bir hazırlıkla Tuna nehrinin kuzeyine ordusunu yerleştirmiştir. 1876 Osmanlı-Sırp Savaşı, İstanbul Konferansı ve son olarak Londra Konferansı ile birlikte taraflar arasındaki soğukluğun iyice artmasıyla beklenen savaş hem Balkanlarda hem de Kafkaslarda patlak vermiş oldu.

Rus kumandanlarının onay ve desteğiyle savaş muhabirlerinin orduyla hareket etmesine izin vermesi, zaten savaştan önce de Balkanlarda Rus politikası için çalışmalar yapan batılı gazetecilerin Rus ordusuyla Bükreş'ten İstanbul'a kadar birlikte ilerlemesine imkân vermişti. İşte bu yaşananlar ve savaş muhabirlerinin cephelere akın etmeleri, bu çalışmanın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Gerçekten de savaşın her anından haberler ve çizilen resimler Balkan ve Rus halklarının da savaşa büyük ilgisinin olması, bu savaştaki basın çalışmalarına büyük bir önem kazandırmıştır. Böylelikle 1800'lerde ortaya çıkan savaş muhabirliği de gelişme evresine erişmiştir. Rus yetkilileri yabancı

İrlandalı Nicholas Leader ile Erzurumda Daily News yararına çalışan İrlandalı Edmond O'Donovan dışında gazetecilerin ve savaş muhabirlerinin tamamı Rus tarafında bulunmuşlardır (Ryan, 2005, ss.63-64.). Bilindiği gibi Osman Paşa gazetecilerin ordusunda yer almasını istememiş, ancak Hükümetin izin verdiği gazetecilere karşı koymamış fakat gazetecilere karşı daima soğuk davranışlar sergilemiştir. Bunun yanında Osmanlı ordusunda pek çok İngiliz ve Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden gelmiş paralı askerler, doktorlar ve mühendisler bulunmaktaydı. Albay Valentine Baker (Baker Paşa), Hobert Paşa, genç bir Avustralyalı olan doktor Charles Ryan ve Alman asıllı İngiliz teğmen William Herbert bunlardan bazılarıydı (Furieux, 2012, s. 28). Rus ordusunda yer alan savaş muhabirleri ve günlük tutan tanıkların listesi ayrıca verilmiştir. Osmanlı cephesinde bulunan gazetecilerin cepheye katıldıkları sırada görünüm olarak uyum sağlamaları istenmişti. Bu durum bazen uzun sakallarının kesilmesi bazen de şapkalarının çıkartılarak yerine fes giydirilmesi şeklinde zorunlulukla gerçekleştirilmiştir. (Ryan, 2005, s. 29). "...nizama uymayan o süslerim birkaç dakikada yok edilerek ben de Türk arkadaşlarımdan ayırt edilemez hale geldim." (Prior, 1912, s. 49). "Şevket Paşa modern şapkamı çıkarmamı ve bir fes satın alarak giymemi şiddetle önermiştir. O benim Rus ajanı olarak algılanacağımı ifa edince rahatsızlık duydum ve bir fes satın aldım, fakat güneşli zamanlarda, özellikle de kel kafamda onu pek konforlubulmadım."

¹⁶ Charles Snodgrass Ryan'ın aktardıklarına göre; gerçekte elinde izin yazısı olmadan cepheye gelen Oliver Pain, izin belgesi almak üzere bir süre Plevne'den ayrılmak zorunda kalmış, ancak izin belgesini aldıktan sonra tekrar Plevne'ye geri dönmüştür.

muhabirlere ayrı bir önem ve ilgi duyuyor, böylece savaştan uzak ülkelerde yapılacak haberlerin kendi lehine olmasını sağlıyorlardı. Ayrıca, Rus kumandanları, gazetecilerin orduyla birlikte hareket etmelerine müsaade ederken bazı şartlar koymuşlar ve bu şartlara uymayanların cezalandırılacağını belirtmişlerdi (Genova, 1978, s. 6).

Bu şartlara göre;

- *Gazeteciler gönderdikleri raporların sorumluluğunu üstlenerek haber yapacaklardı, bu madde bir nevi gazetecilerin haberlerle ilgili dikkatli davranmaları anlamı taşıyor, haberin sorumluluğunda bir yaptırımla karşı karşıya kalınabileceği anlaşılıyordu.*
- *Savaş muhabirleri hiçbir şekilde orduların konumu, hareket sahası ve savaş planı ile ilgili bilgilere raporlarında yer veremeyeceklerdi.*
- *Muhabirler sadece gerçekleri yazacaklarına dair söz vereceklerdi.*
- *Gazeteciler ordudan bağımsız şekilde başka bölgelere gideceklerinde Rus ofisine haber vereceklerdi.*

Ayrıca Rus askeri kanadı mücadelelerden önce komuta merkezlerine bilgilendirmeler yollayarak savaş muhabirlerinin durumlarını ve konumlarını çeşitli notalarla ayrıntılandırmıştır (Öztürk, 2012, s. 27). Böylelikle tüm gazetecilik faaliyetleri kontrol altında tutulacak, yapılacak haber ve röportajlar gözden geçirilecek, Rus yayın masasınca kabul görmeyen bilgiler basın dünyasıyla paylaşılamayacaktı. Bunun adı açık sansür ve kontrollü habercilikti. Osmanlı tarafında da benzer bir sansür olduğu bazı gazetecilerin günlüklerinde ifade edilmiştir (Prior, 1912, ss. 55-57).

- *Savaş bölgelerinde görev yapmak isteyen gazeteciler için gazete editörünün dilekçesinin teslim edilmesi.*
- *Yabancı gazeteciler için vatandaşı oldukları ülkede yer alan Rus büyükelçisinin imzalı mühürlü izni ya da hükümet izni alınması.*
- *Yerli ve yabancı gazeteciler için bir fotoğraf basılacak özel savaş muhabiri kimliğinde kullanılmak üzere ikişer adet fotoğraf verilmesi zorunlu kılınmıştır.*

Savaş muhabirleri ve yapılacak haberle ilgili diğer önemli hususlar ise şöyledir; Savaşın uzaması ya da kritik safhaya dönüşmesi durumunda da sansürle değişikliğe uğrayan

yazılar hakikatten uzak olması nedeniyle halkın gözünde kıymetini yitirebilecekti. Ancak gazetecilere özel olarak verilecek demeçlerle, gizli bilgi ya da stratejik öneme sahip bilgiler halka taşınmayacaktı. Editörlere de bu türden bilgilerin yayınlanmaması için bilgilendirme yapılacak, aksi takdirde gazeteci savaş bölgelerinden kovulacaktı. Ateş hattından gönderilen metinler gazetede yayınlanmadan önce genelkurmayda yer alan uzmanlarca okunup değerlendirilecek, yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verilecekti. Savaş muhabirleri mücadele bölgesindeki askeri merkeze uğrayacak ve ilgili komutanlarla iletişime geçerek, onların aktardıkları verilerden yararlanabileceklerdi (Öztürk, 2012, ss. 27-28).

Ayrıca yabancı gazetelerin genel anlamda dış politikaya bakışları, onların Rus ordusuna katılmasına engel teşkil etmeyecekti. Bu uyarıların savaşın başında yapılması ve haberlerin doğruluğu ile ilgili belirleyici unsurun Rus otoriteleri olması savaş muhabirleri için bir takım sansür anlamına geliyordu. Ayrıca Rus yetkililerin her gazeteyi temin edip haberleri gözden geçirmesi de gazeteciler için bir kontrol mekanizması oluşturmaktaydı. Bu kontrole bir örnek vermek gerekirse; İngiliz “Standart Gazetesi” muhabiri Fr. Boil Rusların üçüncü Plevne atağında önce buna yönelik Rus ordusunun bazı bilgilerini paylaştığı ve gazetesine yanlış haber raporları sunduğu gerekçesiyle ülkesine geri gönderilmiş, kendisinin yerine başka bir muhabirin görevlendirilmesi sağlanmıştır (Genova, 1978, s. 6).

Yurtdışından gönderilen yabancı gazeteciler; bilgilerin daha sağlıklı bir formatta ve ilgi çekici olarak sunulması için alanında en deneyimli muhabirler veya daha önce savaşa katılanlar arasından seçiliyordu (Genova, 1978, s. 7). Rus yetkilileri gazetecilerin savaş koşullarında kontrolü için isim listeleri tutmakta, muhabirler için özel bayrak taşıma ve her gazeteci için ayrı numarası olan Rus bayrağı renlerinden oluşan metal ve kumaş bir koluk takma zorunluluğu vardı. Rus okuyucuları bu dönemde gazetelere muazzam ilgi duymuşlar ve gazeteleri ilgiyle takip etmişlerdir. Gazetecilerin kalemine uygulanan sansüre gelince, doğrudan bir sansür mekanizması olmamakla birlikte dolaylı bir sansür politikası uygulandığı görüldü. Gazeteci Maksimov’a göre; Rus askeri komutasındaki görevlilerin savaş muhabirlerinden uzak durmaya çalıştıklarını hatta bilgi almak için gelenlerin tamamına detaylı bir açıklama yapmadan, özet verilerle bilgilendirip henüz bir bilgi yok, hep bildiğiniz gelişmeler şeklinde açıklamalar yaptıklarını belirtilmektedir (Öztürk, 2012, s. 29).

Halkın yoğun ilgisini çeken bu savaşta gazetecilerin, aktardıkları bilgileri daha rahat sunmaları için takma isimler kullandıkları bilinmekteydi. Fakat aktarılanlar Rus komutanları tarafından kabul edilmeyince ve sakıncalı görülünce takma isimle haber yapılması da ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle bir anlamda gazetecilerin rahat ve özgürce çalışma yapmasının önüne geçilmiştir. Rus gazetecilerden bazıları hem Rus komutanlarını hemde yapılan uygulamaları eleştirmişlerdir. Ayrıca İngiliz gazeteciler ve Avrupalı gazetecilerin yapacakları haberler önemli olduğu için onlara daha farklı bir muamele yapılmaktaydı. Gazetecilerin savaş esnasında farklı bölgelerde görevlendirildikleri bilimektedir. Bunlar; mücadele alanında faaliyet gösterenler, karargâhta bölgesinde çalışanlar ve korunaklı yani savaşın olmadığı dış bölgede (Romanya) görev alanlar şeklinde 3 ayrı yerde konuşlanmışlardır (Öztürk, 2012, s. 30).

Çalışanlar, köylüler, diplomatlar, toplumun her kesiminden sadece okuyucular değil okuma yazma bilmeyenler dahi bu savaş haberlerine muazzam ilgi duymuşlardır. Gazete ve haberler bir solukta okunur ve dilden dile aktarılır hale gelmiştir. Bunun yanında insanlar boş zamanlarında gruplar halinde toplanıp savaş haberleri, mücadeleler ve savaş muhabirleri üzerine sohbetler etmişlerdir. Rus muhabirleri de bu savaşı Rus milli davası olarak görmekte ve bilgileri sadece gazetelere aktarmakla kalmamışlar, haftalık resimli nüshalar ve savaş ekleri çıkaran gazetelere de savaşla ilgili tüm detayları en ince ayrıntısına kadar yansıtmışlardır. N.V.Maksimov, V.İ.Nemiroviç Dançenko, V. Krestovski, L.V. Şahovski ve diğer bir takım muhabirler sadece gazetelere haber aktarmakla kalmamış, savaş notlarını ciltler dolusu eserler vererek kayda geçirmişler ve günlükler kaleme almışlardır (Genova, 1978, ss. 8-9).

Bunların yanında birçok ünlü fotoğrafçı, ressam ve karikatüristte bu savaşta önemli olayları kareye almak ve çizimini yapmak için cepheye gelmişlerdir. Bunlardan en önemlileri Romanyalı fotoğrafçı Franz Duschek (1820-1884), Fransız ressam Paul-Adolp Kauffmann (1849-1940), İngiliz ressam William Heysham Overend (1851-1898), Avusturyalı ressam ve fotoğrafçı Johann Nepomuk Schönberg (1844-1913), İngiliz sanatçı ve ressam Richard Caton Woodville (1856-1927), Avusturyalı ressam Ladislaus Eugen Petrovitz (1839-1907), Fransız ressam Auguste André Lançon (1836-1887), Alman ressam Karl Paul Themistocles von Eckenbrecher (1842-1921), Alman fotoğrafçı Andreas D.Reiser (1840-1898), Amerikan ressam, heykeltıraş ve yazar Francis Davis Millet (1846 - 1912) ve Alman sanatçı Victor Lauri (Ryan, 2005, s.

197).¹⁷ Romen ressam Carol Pop de Szathmari (1812-1887) bunlardan bazılarıdır. Ayrıca; Bertnard, Carvilar, Kovolevskiy, Butkeviç, Sokolov, Malişev ve Polenov gibi diğer birçok ressamın savaş mahaline ulaştığı belirtilmiştir (Öztürk, 2012, s. 28).

Gazetecilerin savaş alanına farklı tarihlerde ve çoğunun uzun süren tren yolculuklarıyla geldikleri, birden çok farklı görevlerde buldukları bilinmektedir. Ayrıca bazı gazetecilerin savaşın cereyan ettiği bölgelere geldikten sonra çeşitli sebeplerle tekrar geri döndükleri veya uzaklaştırıldıkları,¹⁸ savaşın farklı cephelerinde farklı zamanlarda buldukları, her zaman hep birlikte hareket etmedikleri, zaman zaman sağlık problemleri nedeniyle çadırlarından çıkmadıkları, çok sağlıklı beslenmedikleri, bazılarının çeşitli cephelerde tifodan hayatını kaybettikleri, bazılarının ev kiraladıkları, başka gazetecilerle aynı evi paylaştıkları, kiraladıkları evlerin kiralarını ödeyemedikleri ve mali sıkıntılar çektikleri, zaman zaman avlandıkları, bazılarının savaşın hem Balkan hem Kafkas cephelerinde buldukları bilinmektedir (Ryan, 2005, ss. 76-78). Ayrıca gazetecilerin birbirlerinden gelişmelerle ilgili bilgi edindikleri ve beraber vakit geçirdikleri bilinmektedir (Ryan C.S., 2005, s.33).¹⁹

Rus tarafında doğrudan veya dolaylı olarak birtakım sansürler ve bunların kuralları belirlenmişken Osmanlı tarafında da buna benzer örneklere rastlamak mümkündür. Illustrated London News gazetesinden gazeteci ve ressam M. Melton Prior, Başbozukların Türk mezalimi olarak adlandırılacak faaliyetlerinden bazılarını yazdığı mektup ve telgraflarının Osmanlı paşalarının (Tevfik Bey ve Salim Efendi) onayından geçmediğini, paşaların kendisine kötü davrandığını ve mektupları belirtilen adrese göndermek için gerekli mühürleri vurmadıklarından, kendisine altı hafta boyunca sansür uyguladıklarından, mektuplarını ve tegrallarını yok ettiklerinden bahsetmektedir. Bu sansürle mücadele ettiğini belirten Melton bazı çizimlerini uzun mücadelelerle kabul ettirdiğini ifade etmiştir (Prior, 1912, ss. 55-56). Aynı yazar eserinin devamında Bulgarların soygun, cinayet ve diğer saldırılarda bulduklarını ve suçlu olduklarını

¹⁷ “Gay yola çıkmadan önce Lauri ile kavga etmiş olduğundan ufak tefek Alman sanatçı, Gay ile yola çıkmayıp benimle kalmıştı.”

¹⁸ Bknz. s. 47-48.

¹⁹ “Sofya’da rastladığım ilk İngilizce bilen adam bir Londra gazetesinin harp muhabiri Mac Gahan oldu ve ondan en sonunda nerede olduğumu ve çevremizde neler olup bittiğini öğrendim.”

ifade ederken onların Türklere duydukları öfkenin, Başibozuk ve Çerkezlerin Hıristiyanlara duyduğu öfkeyle aynı şiddette olduğunu belirtmektedir (Prior, 1912, s. 67). Rus ordusunda Balkan cephesinde görevli komutan Meşçerskii de hatıratında, Balkan Hıristiyanlara kötülük edenlerin bilhassa Başibozuklar olduğunu vurgular ve bunların Dobruca, Çernovodah gibi Bulgar köy ve kasabalarını yağmaladıklarını, buradaki halkı katlettiklerini veya başka yere göç etmeye zorladıklarını ifade eder (Kaplan, 2016, s. 227). Başibozukların sadece Ruslar için değil; Türkler için de sorun teşkil ettiği, zaman zaman da yerel otoritelerce cezalandırıldığı bilinmektedir.

Meşçerskii Şumla'ya girdiklerinde ordu verilerine göre Eski Cuma'da yağmacıların soygun, tecavüz ve adam öldürme suçları yüzünden idam edildiklerini belirtmiştir. Buradaki Osmanlı Ordusu komutanlarının Çerkezlerin ellerindeki teçhizatı toplamaya çalışıldığını aktarmıştır (Kaplan, 2016, s. 228).”

2.1.2. Hatırat ve Süreli Yayınların Metodolojik Değerlendirmesi

Çalışmanın kaynaklarını ve kullanılacak yöntemi ortaya koyabilmek için öncelikle kaynakların niteliğini, tarih araştırmalarındaki önemini ve hangi amaçlarla bu kaynakların kullanıldığını belirtmek gerekmektedir. Araştırmada 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda bizzat yer almış Rus yazar vesavaş muhabiri V.İ. Nemiroviç Dançenko'nun “Savaş Yılı 1877-78” adlı hatırat eseri temel kaynak olarak kullanılmış, bunun yanında çeşitli devletlerden bölgeye gelerek savaşta yer almış diğer muhabirlerin günlükleri ve gazetelerle hem çalışmanın niteliği arttırılmış hemde Dançenko'nun aktardıklarının değerlendirilebilmesi için inceleyicilere karşılaştırma imkânı verilmesi amaçlanmıştır.

Tarih araştırmalarında yazılı kaynaklar olarak yer alan hatırat²⁰ ve hatıra türünün bir alt bölümü olarak düşünülebilecek günlükler, tarihçilerin ilgilendikleri dönemin

²⁰ Hatırda kalmış hususi keyfiyet olarak tanımlan Hatırat kelimesi anı kelimesiyle eş anlamlı olarak verilmiş, Fransızca'dan çoğul şekli de muhafaza edilmek üzere “memories” in karşığı olarak Tanzimattan sonra Türkçeye girmiştir. Hatıratın seyahatname, ruzname (günlük), tezkire, menkıbe, mektup gibi yazı türleriyle benzerlik taşıdığı belirtilmiştir. Bazı hatıratlarda günlük, mektup ve belgelerde yer almış böylece hatıratların güvenilirliğini arttırdığı ve tarih çalışmaları için belge niteliğinde kaynak teşkil ettiği ifade edilmiştir. Literatürümüzde Osmanlı-Rus savaşlarının anlatıldığı Mehmet Arif'in *Başımıza Gelenler*, Ahmet Muhtar Paşa'nın *Sergüzeşti Hayatımın Cild-i Sanisi*, Ahmet Saib'in *Son Osmanlı-Rus Muharebesi*, İbrahim Edhem'in *Sebat ve Gayret Kıyametten Bir Alamet*, Hüseyin Raci'nin *Zağara Müftüsünün Hatıraları* ve Vedad Örfi'nin yayına hazırladığı *Sultan*

atmosferini teneffüs etmek, olay, olgu ve kişileri anlamak, bunlar üzerinden tarihi yorumlamak için başvuracakları vazgeçilmez kaynaklar arasındadır (Şimşek, 2011, s. 129). Döneminin gelişmelerine dair bilgiler içermesi açısından hatıra ve günlük türünden eserlerin tarih incelemeleri için önemli ve değerli kaynaklar olduğu bilinmektedir. 19. yy. Osmanlı yazın hayatında da hatıralara duyulan önem artmıştır, II. Abdülhamit, Mithat Paşa, İbrahim Temo gibi önemli şahsiyetler ve Nutuk adlı eseri ile M.Kemal Atatürk hatırat tarzı bir dizi eserler bırakanlar arasındadır. Hatıralar bütünüyle bir objektif değerlendirme ve bilgilerden meydana getirilemeyen, çoğunlukla hisler ve kişisel ifadeler, fikirler ve gözlemlerden oluşmaktadırlar, bu sebeple bu tür eserlerin kullanılması durumunda tenkidinin yapılması ve karşılaştırmalı incelemeler şeklinde kullanılması gerekmektedir (Kütükoğlu, 2014, ss. 24-25). Başka bir deyişle, hadiseler için sadece bir hatırat veya günlükten değil farklı diğer hatıratlardan da yararlanmak kullanılan malzemenin güvenliği tesis ve teftiş etme anlamında önemlidir. Unutulmamalıdır ki hatırat ister uzun bir yazı ister kısa bir not olsun, zamanın içinden çıkarılmış bir beşeri bilgi değeri olarak görülmelidir.²¹ (Birinci, 2012, s. 39).

Ayrıca hatıratların, yazarlarının mesleklerine veya üstlendikleri görevlere göre belli bir konu, olay, olgu ve mekan içinde meydana getirilebilmesi de mümkündür. Çalışmada ele aldığımız V.N. Dançenko'nun iki ciltlik eseri de bu türden bir çalışmadır. Hatıra türünün bir alt türü olarak düşünülebilecek günlükler ise hadiselerin vuku bulduğu günlerde kaydedilmiş şahsi notlar niteliğindedir, bunlarda yazarın tamamen kişisel hayatını ve bakış açısını düşünce ve duygularını, çevresindeki olaylar ve insanlarla ilgili kanaatlerini aktardığı için çok daha doğal ve subjektiftir. Buradan hareketle, hatıratların

Abdülhamid'in Hatıratı, Sebahaettin Seleğ'in yayına hazırladığı *Abdülhamid'in Hatıra Defteri* adlı hatıra içerikli çalışmaları mevcuttur (Okay, 1997, ss. 445-447). Bunların dışında Rus literatüründe Osmanlı-Rus Savaşı ile ilgili kaleme alınan hatıratlar çalışmanın ikinci bölümünün sonunda tablolar halinde detaylı olarak gösterilmiştir.

²¹Ali Birinci eserinde sadece detaylı açıklamalarla sınırlı kalmayarak, bu tür eserlerin baskıya hazırlanmasında ve işlenmesinde ortaya çıkan bazı sıkıntıları da incelemiştir, Birinciye göre; eseri kullanılacak kişi hakkında birkaç sayfa ile de olsa başlangıçta bilgi verilmesi ve okuyucu ile hatırat yazarının tanıştırılması gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanında hatıratın hangi gazete, dergi, görsel veya burosürden derlendiği hakkında da bazı bilgilerin verilmesini, mümkünse asıl metnin hangi arşiv veya kütüphanede yer bulunduğunun gösterilmesini önermiştir. En elzem uyarı olarak da hatıra türünden çalışmaların değerlendirilmesinde metnin aslına müdahale edilmemesi, müdahale kaçınılmazsa derecesinin anlatılmasını önemli görmektedir.

daha düzenli ve konu amaçlı ele alındığı, günlüklerin ise daha gelişmiş güzel ve o anlık tepkilerle ele alındığı, daha detaylı görüşler içerdiği bilinmektedir (Okay, 1997, s. 448). Araştırmada tanımlanan ve dönemin gelişmelerinin değerlendirmek, karşılaştırmalar yapmak için kullanılması önemli görülen bir kaynak türü de süreli yayınlardır. Süreli yayınlar, buroşür, dergi ve gazetelerden oluşmaktadır. Bu çalışmaların oluşturulmasında genellikle tarafsız kalınmadığı ve subjektif bilgi ve görüşlerden meydana geldikleri bilinmektedir. Burada önemli olan yazıyı yazan şahış ve gazetenin amaçlarının bilinmesi, etraflıca tetkik edilmesi ve her muhabir, gazete ve yazarın mukayeseli değerlendirmesi yapılmadan kullanılmaması gerekmektedir (Kütükoğlu, 2014, s. 26). Burada dünyanın birçok farklı ülkesinden, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nı gözlemek, mücadele ve gelişmeleri bağılı oldukları gazetelere ve ülkelere ulaştırmak gayesiyle savaş meydanında yer alan 91 gazeteci ve savaş muhabirine ve 24 Rus Gazetesi, 16 Fransız Gazetesi, 15 İngiliz Gazetesi, 12 Osmanlı Gazetesi, 7 Alman Gazetesi, 7 İtalyan Gazetesi, 4 İspanyol Gazetesi, 3 Avusturya-Macaristan Gazetesi, 2 Prusya Gazetesi, 1 Belçika Gazetesi ve 1 İsveç Gazetesi olmak üzere, 12 ülkede ve 10 ayrı dilde yayın yapan toplamda 96 gazetenin ismine yer verilmiş olması süreli yayınların yakın dönem tarih araştırmaları ve savaş tarihi incelemeleri için ne derece önemli kaynaklar olduğunu göstermektedir. Böylelikle hem hatırat ve günlük yayınlarının, hem gazeteci ve savaş muhabirlerinin, hemde bu kaynaklara göre haber yaparak kamuoyunu yönlendiren uluslararası basın-yayın ajanslarının çıkardıkları gazetelerin aynı çalışmada buluşturulması, hangi amaçlarla oluşturulduklarının incelenmesi, değerlendirilmesinin daha kolay ve daha kapsamlı olarak yapılmasına imkân verecektir.

3.Propagandanın Tarihsel Gelişimi ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı

İlk olarak Hristiyanlık öğretilerinde kullanılan, 16. yy.'da din etkinliği dışında çeşitli alanlara yayılan ve 19.yy.'da basın ve haberleşme imkânlarının artmasıyla toplumları kontrol etmek ve yönlendirmek için en etkili yöntemlerden biri haline gelen "Propaganda" kelimesi "bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011, s. 1948). Propaganda, kamuoyunu yönlendirmek için

gerçek, yarı gerçek ya da yalan verileri haberleşme aracılığıyla paylaşarak bireylerin ve grupların değerlerini, görüşlerini ya da davranışı etkileme, değiştirme yönünde planlı çalışmalar bütünü olarak açıklanır, diğer ifadeyle propaganda; ikna usulüyle kitlelerde tutum ve davranış değişikliği oluşturmaktadır (Bektaş, 1996, s. 36). Propaganda faaliyetleri ve ikna yöntemleri, insanların örgütlü toplumlar oluşturmasından itibaren, lider olma mücadelesi verenler tarafından kullanılmıştır. Geniş kapsamlı ve daha organize bir propagandanın oluşmasının XIX. Yüzyılda ulus devletlerin kurulmasıyla olanaklı hale geldiği belirtilir (Qualter, 1980, s. 257). Birinci Dünya Savaşı ise propaganda pratikleri açısından oldukça zengindir, bu yönüyle hem ulusal hem de uluslararası boyutta kamuoyunu kontrol altında tutmanın amaçlandığı sistemli bir uğraştır. Propaganda görüş sahibi olmayan insanlara görüş aşlamak, karşısında duracağı bir görüşü olmadığı için kolay sayılabilir; fakat yerleşik bir görüşü olan kişinin tutumunu değiştirmek güçtür. Propagandanın içerdikleriyle kendi görüşü arasında ayrılık olduğunda, bu bilişsel tutarsızlıktan rahatsız olacaktır. Bu yeni fikri ya kabul edecek ya da reddedecektir (Armağan, 1999, ss. 419-420). Propaganda güç mücadelesinde kullanılan en etkili silah olduğu için herhangi bir siyasi veya tarihi sürecin araştırılmasında önem arz etmektedir (Qualter, 1980, s. 258).

2.1.3. Propagandanın Türleri, Stratejisi, Amaçları ve Taktikleri

İnsanların akılcı tutumlarını etkilemek amacıyla yapılan telkinler bireylerin olanı biteni bilmek için zamana sahip olduğundan emin olmak endişesine kapıldıkları anda çok daha etkin olmaktadır. Bireylerin "emin olmak isteği" grup bilinçliliğinin en yüksek Yoğunluğa ulaştığı savaş zamanlarında en şiddetli halini almaktadır. Örneğin, bu durumlardan hangisi olursa olsun bütün uluslar kendi davalarının doğru olduğuna dair kuşkusuz ve tereddütsüz bir inanç beslemeye başlamaktadır. Savaş durumunda bir ulus, birbirinden çok aynı ve farklı insanları biraraya getiren "sürüleşme güdüsü" için verilebilecek bir diğer örnektir.

Mosca, topluluk içinde yaşayan, fakat bağımsız düşünceli kişileri topluluğun birliği için bir tehlike ve tehditmiş gibi göstermenin nasıl beylik bir propaganda taktiği olduğunu açıklamıştır. Sürüye uymayanlar; kendi başlarına düşünebilenler suçlu, hain, sabotajcı ve düşman olarak tanıtılmaktadır. Bütün toplumlar için başta gelen bir özellik olan "sürü

güdü- sü" yüzünden, ister aristokratik ister demokratik toplumlarda olsun, bu taktik toplumların hayatı kadar eski bir propaganda taktiğidir. Yeni olan yanı, siyasal önem kazanışının son on yıllarda tamamlanmış bulunmasıdır. Belirli siyasal kararların sanki bunlar "sürüye" aitmiş gibi gösterilmesinden beri siyaset adamları için kitlelerin kontrol altına alınması bir neden değil, sonuç sorunu görünümü kazanmıştır. Burada "sürü" terimi ile kastedilmek istenen büyük toplum kitleleri ve büyük coğrafyalardır (Qualter, 1980, ss. 291-292).

Propaganda grupların ve onları oluşturan bireylerin mantıklı ve rasyonel düşünmesine değil, daha çok duygularına hitap eder, yalnızca onların fikirleri değiştirmekle kalmamakta, aynı zamanda kişileri bu doğrultuda davranış göstermeye yönlendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında propaganda karşısındakilere kendi hedeflediği düşünce dışında bir seçenek bırakmamaktadır. Aksine bu seçenekleri yok etmeyi hedeflemektedir.

Laswell, propagandanın dört temel hedefinden söz etmektedir, bunlardan ilki *düşmana karşı kin duygusunu uyandırmak*, ikincisi *iletişim halinde olunan müttefiklerle ilişkileri muhafaz etmek*, üçüncüsü *tarafsız olanlarla ilişkileri korumak, imkân varsa birlikte hareket yolları aramak*, son olarak da *düşmanı psikolojik olarak rahatsız* etmektir (Werner, 1994, s. 156). Propaganda türlerine baktığımızda ise, doğruluğu bakımından propaganda türleri üçe ayrılmaktadır. İlk ele alınan beyaz propaganda da kaynağa duyulan güven ve resmi bir kanaldan iletilmesi önem taşır. Örnek olarak, Dış İşleri Bakanlığı'nın açıklamaları verilebilir (Erkış, 2011, s. 301).

Siyah propaganda ise kaynağın belirsiz olduğu, asılsız, yalan beyanları içeren bir propagandadır. Savaş dönemlerinde psikolojik baskı oluşturur. İkinci Dünya Savaşı sırasında Hitler ve Stalin tarafından siyah propaganda kullanıldı (Erkış, 2011, ss. 301-302). Nazi hükümeti, halkı kendi politikasının yanına çekmek için yoğun bir şekilde bu propagandadan yararlandı. Almanya'da kurdukları resmi yayın organları vasıtasıyla, basın, radyo, sinema ve öteki kurumlar üzerinde kontrol sağlamışlardır. Goebbels'in başında bulunduğu "Eğitim ve Propaganda Bakanlığı"na ana kontrol merkezi olarak görev yapmıştır. Goebbes'in Alman basınına dolaysız olarak Nazi denetimine almasında özellikle üç etkenin rolü görülmektedir: Bunlardan ilki, sayıları yetmiş ikiyi bulan Alman haber ajanslarını tek bir resmi haber ajansına bağlayarak haber tekeli elinde

bulundurmasıdır. İkinci etken olarak, tüm gazetecileri devlete karşı sorumlu duruma getirmiştir. Her gün gerçekleştirdiği basın toplantıları da üçüncü etken olarak sayılabilir (Arkın, 1970, s. 619). Bu şekilde devletin tekelci propagandası var olan bütün örgüt ve kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Böylece tekelci propaganda bütüncül hale gelmektedir. Kitle örgütleri ve devlet kurumları geniş yapısıyla, onun birer organı haline dönüşmektedirler. Tüm bunların sonucunda propaganda çok daha etkili bir düzeye sahip olmaktadır (Yılmaz, 2007, ss. 71-72).

Bu göstergelerden hareketle Fransız İhtialali'nin etkileriyle Rus Çarlığı'nın 1875'te başlayan Balkan Krizi'nde Sırp, Karadağ, Bosna, Bulgar isyanlarının körükleyicisi olması, bunun yanında Panslavizm düşüncesini Balkan Yarımadasındaki halklara dayatmak, bu coğrafyada ortaya koyacağı propagandanın ilk adımlarını oluşturmuştur. Böylelikle Osmanlı Devletine karşı ortaya konulan ve propaganda için ilk yapı taşlarından olan düşmana karşı kin duygusunun yaratılması safhası gerçekleşmiş oluyordu. Burada halkların duygularına seslenmede kullanılan bir diğer araç ise din ve inançtır. Bulgar ve Sırplarla olan ilişkileride Rusların propaganda için haberleşme aracı olarak kullandığı çeşitli komita ve çete grupları oluşturduğu, bu sayede propanda faaliyetlerini genişletirken halklara maddi ve manevi desteği aralıksız olarak sürdürdüğü bilinmektedir.

Propagandanın ve akabinde başlatılacak mücadelenin bu sahada etkinliğini arttırmak için bir başka adım Avrupa siyasetinin büyük güçleri ile karşı karşıya gelmeden önce Romanya, Avusturya-Macaristan gibi Balkanların kuzeyini çevreleyen devletlerle ilişkilerin muhafaza edilmesi, hatta tarafsız olan bu devletleri çeşitli gizli anlaşmalar ve menfaat paylaşımlarıyla Rus Çarlığı tarafında çekmesi, yönlendirilmesi ve propagandanın bir parçası haline getirilmesi olmuştur. Bu sayede Ruslar ordularını Tuna nehri kıyısına taşımak için kara bağlantısını Romanya aracılığıyla kurmuş, Avusturya-Macaristan'a ise bir nevi gözdağı vermiştir.

Almanya, Fransa ve özellikle İngiltere gibi Rus Çarlığı ile çıkar çatışmaları yaşayan ülkelerin bu savaşta tarafsız kalmaları Ruslar için çok önemliydi, burada propagandanın “tarafsız olanlarla ilişkileri korumak, imkân varsa birlikte hareket yolları aramak” amacı doğrultusunda önce Almanya'nın sonrasında da Fransa'nın olası Osmanlı-Rus savaşına taraf olmamalarının sağlanması hedefi gerçekleştirilmişti. Rus Çarlığı'nın savaşı

başlatması için önündeki tek dış engel olan güç daha önce 1853-54 Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yanında yer almış olan ve Rusların tekrar mağlubiyet yaşama korkularını arttıran İngiltereydi. Burada gözden kaçırılmaması ve Rus Çarlığı için çok önemli bir diğer husus ise kendi halklarının düşüncelerinde artık savaşa yer olmadığıydı. Çünkü, 1828-19 Osmanlı-Rus mücadelesi ve bunun ardından gerçekleştirilen bir diğer büyük savaş olan 1853-54 Kırım Savaşı'nda Rusların sürekli kaybeden taraf olması Rus halkını, ekonomisini, prestijini, maddi ve manevi olarak yıpratmıştı.

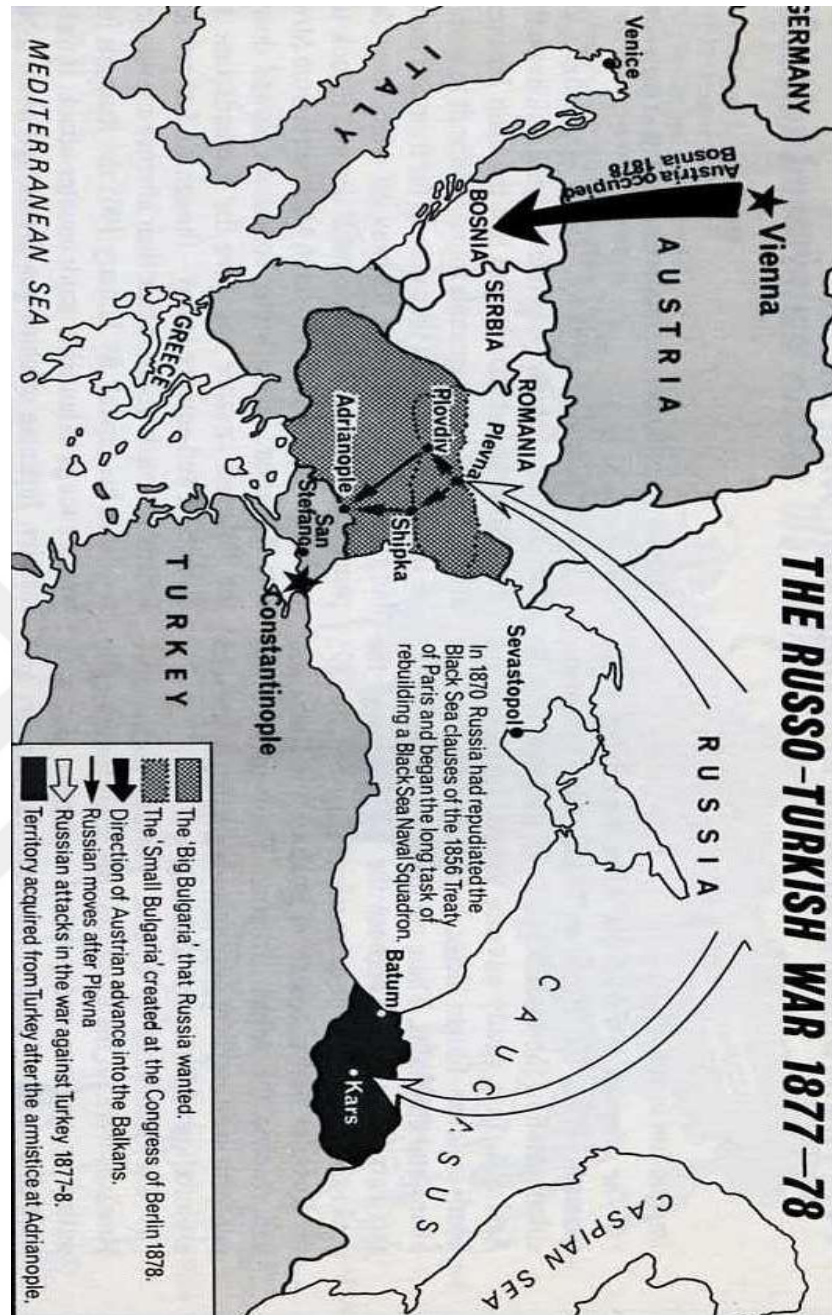
İşte tüm bu olumsuzluklar ve engeller karşısında Rus Çarlığı'nın çıkı yolu olarak gördüğü ve umut beslediği tek faaliyet etkili propaganda ve bilgi üretimi yapmak, buradan hareketle de iç ve dış engellere rağmen savaşı başlatmaktı. Bu sebeple en etkili yol olan basın, yayın ve haberleşme faaliyetleri bu propagandanın temel aracı olarak kullanılacaktı. Bu propagandanın en önemli aktörleri de yazarlar, yayın evleri, yayın ajansları ve gazeteciler, muhabirler, ressamalar ve karikatür sanatçıları olacaktı.

Rusya, Kırım Savaşı'nda kendisini engelleyen “Büyük Güçleri” yanına çekmek ve yayılmacı Panslavist politikasını Hıristiyanların koruyuculuğu adı altında gösterebilmek için en azından Avrupa kamuoyunun sempatisini kazanmak zorundaydı. Avrupa kamuoyunu oluşturan en önemli kurum basındı. Bu sebeple Avrupa devletlerinin çoğu, çeşitli metotlarla basını kendi yanlarına çekmeye çalışıyordu. Rusya, diplomatik temaslar ve elde edeceği Avrupa basını vasıtasıyla bunu gerçekleştirmeye gayret etti. Avrupa basınının Türkiye ile ilgili haber kaynağı ise Beyoğlu ve Galata mahfillerinde mukim Avrupalı muhabirlerin duydukları dedikodulardı. Rusya, bir taraftan İstanbul elçiliği vasıtasıyla bu dedikoduları üretirken diğer taraftan düzmece haberleri Avrupa kamuoyuna duyurabilmek için gazete ve yazar satın alma yoluna gitti. Bunlar vasıtasıyla yapılan propaganda amaçlı yayınlarda, Bulgaristan'da hayatını kaybedenlerin sayısı on binlerle ifade edildi. Bu abartmalı ve hatta yalan haber kampanyasına karşı Bâb-ı Alî, Türk sefirleri vasıtasıyla basın bültenleri gönderdiyse de başarılı olamadı (Koloğlu, 1998, ss. 13-24). Rusya'nın, Balkanlara atadığı konsolosların Panslavist politikayı etkili kılmak için uğraş verdikleri ve özellikle İgnatıyef'in Osmanlı devlet adamları ve İstanbul'daki diğer devletlerin elçileri üzerinde önemli derecede etkisi olduğunu bilinmektedir. Bu amaçlarla propagandanın bir diğer kuralını işleten yani, “düşmanı psikolojik olarak rahatsız etmek ve moralini bozmak” ve Osmanlı Devleti'ni

dünya kamuoyu karşısında desteksiz bırakmak için her yola başvurmuştur (Kara ve Toprak, 2016, s. 679). Neticede, Avrupa'nın Osmanlı hakkındaki fikir ve görüşleri tamamen değişmiş, yani etkili ve çok yönlü propaganda sayesinde değiştirilmişti.

1875-1878 yılları arasında Rus Çarlığı'nın Propaganda faaliyetlerini bu çerçevede ikisi dış amaçlı ve biri iç amaçlı üç ana hat üzerinde değerlendirebiliriz, bunlardan ilki Balkan yarımadası halklarına karşı milliyetçilik, panslavizm ve din temelli yürütülen dayatıcı ve kışkırtıcı komitacılar aracılığı ile etkisini arttıran propaganda, ikincisi Avrupa Devletleri'nin görüşlerinin Osmanlı Devleti aleyhine değiştirilmesi ve Osmanlı Devleti'nin yalnızlaştırılması hedefli basın-yayın aracılığıyla sürdürülen kara propaganda, son olarak kendi halkını ve iç desteklerini (siyasi, sosyal, ekonomik) savaşa odaklanmak üzere harekete geçirmeyi hedefleyen edebi ve görsel kaynakların ağırlıta olduğu, basın yoluyla desteklenen ve etkisi arttırılan halk propagandasıdır. Bu faaliyetleriyle Ruslar iç ve dış dinamikleri kontrol ederek ordularını Tuna boyuna nakletmiş ve fikirlerle olgunlaştırdıkları savaş için askeri hareketi başlatmışlardır.

Harita 5: Balkanlar ve Kafkaslarda Genel Savaş Haritası²²



²² Harita 1: <http://ozhanozturk.com/wp-content/uploads/2017/12/93-harbi-harita.jpg> 12.11.2017.

2.2. SAVAŞA KATILAN AVRUPALI GAZETECİLER VE YAYIN GÖNDERİLEN GAZETELER²³

Rus Çarlığı'nın başlattığı çok yönlü propaganda faaliyetleri kapsamında birçok basın ajansı, gazeteci, savaş muhabiri, ressam, karikatürist, fotoğrafçı ve yazar Balkan yarımadasına, Bükreş ve Bükreş üzerinden de savaşın gerçekleştiği Tuna yakınlarına gelmiştir. Bu basın grupları ve yazarlar arasında kıyasıya bir haber alma ve mensubu oldukları gazete ve ajanslara bilgi aktarma süreci başlamıştır.

Bu basın faaliyetlerini ve basılan gazeteleri, yayılan haberleri, her iki ordu mensupları ve kmtanları da takip etmiş ve zaman zaman bu haberlere göre ordularına yön vermişlerdir. Burada açıkça ifade edilmesi gerekir ki; her iki ordu karargâhlarında gazetecilerin haberleri ile ilgili onay masaları kurulmuş ve bunların onayı olmadan (gizli gönderilenler hariç) herhangi haber paylaşımına izin verilmemiştir.

İkinci bölümün başında aktardığımız kural ve kaideler çerçevesinde haber yapılmasına izin verilmiştir. Aşağıda belirtilen tabloların oluşturulması aşamasında birçok hatırat, gazete, günlük, eser ve makale tek tek taranmış, kaynaklar arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu çerçevede hangi gazetelerin hangi muhabirlerin yazılar gönderdikleri kaynaklar çerçevesinde tespit edilmiş ve tablolara aktarılmıştır.

2.2.1.Rus Gazeteleri²⁴

Gazete	Muhabir
<i>Birjeviye Vedomosti Gazetesi</i>	N.V. Maksimov (Reportajite Na P.A. Mozalevski)

²³ Yazarın bu alandaki diğer çalışmaları için: <http://ricolor.org/about/avtori/gokov/>,12.11.2017. Tablolar belirtilen Rusça makale'den istifade edilerek oluşturulmuş, ancak bunların dışında farklı kaynaklardan edinilen gazeteci ve gazete isimleri dipnotla ifade edilmiştir. (Gokov, 2007, ss.140-145).

²⁴ (Krestovskii, 1879 s. 170). Aynı tablo; (Öztürk, 2012, s. 33), (Gokov, 2007, s.141).

<i>Golos 1865, 1877-78</i>	P.P. Sokalskiy, G.K.Gradovski, Mac Gahan
<i>Moskovskie Vedomosti 1864, 1871, 1876-78</i>	L.V. Şahovskoy, M.F. Mets
<i>Naş Vek</i>	G. Stambolov, V.İ. Nemiroviç-Dançenko (Gazeteci-Yazar)
<i>Odesskiy Vestnik</i>	P.P. Sokalskiy, Yan Kob, (Genova, 1978, s.58).
<i>Pravitelstvennyy Vestnik 1876-1879</i>	V.V. Krestovskiy, (Ruskata Glavna Kvartira, Руската главна квартира)
<i>RusskiyMir 1875-77</i>	Y. K. Rapp
<i>Sankt-Peterburger Zeitung</i>	N. V. Maksimov

<i>Novoe Vremya 1876-1879</i>	A.A. Suvorin, M.P. Födorov, V.P.Burenin, V.S.Rossolovskiy N.N. Karazin, P.P. Sokalskiy, A.D. İvanov,(Fotoğrafçı) V.İ. Nemiroviç-Dançenko, (Gazeteci-Yazar) N.N. Rossolovskiy
<i>Sankt-Peterburgskie Vedomosti</i>	M.P. Födorov, N.V. Maksimov,
<i>Tiflisskiy Vestnik</i>	N.Ya Nikoladze
<i>Vsemirnaya İllüstratsiya</i>	N. N. Karazin, N.P. Födorov
<i>Vestnik Evropi* 1877-78 u 1883</i>	E.Ya.Utin,
<i>Nedelya* 1876-77</i>	-
Rus Gazetelerine haber gönderen Bulgar Muhabirler Gazete Novoe Vremya	St. Stambolov, S.Bobçev, Muhabir
Odesskiy Vestnik	P. Odjakov.

Rus Doktoraların haber gönderdikleri gazeteler	
Gazete	Doktor
<i>Severnii Vestnik</i>	V.M. Behterev (Fizyolog) Pod Psevgonıma /Takma Adı: Sanıdar
<i>Golos</i>	P.A.İlinski

Gazete	Muhabir
<i>Pravitelstvenni Vestnik 1876-79</i>	V.V. Krectovskii
<i>Sankt – Petersburg Vedomosti</i>	Modzolevski
<i>Sankt – Petersburg Vedomosti</i>	Komarov
<i>Novoe Vremya 1876-79</i>	A.A.Suvorin, V.P. Burenin M.P.Fedorov, N.N.Karazin A.D.İvanov, N.N.Roccolovski V.N.Daņenko, Maclov
<i>Ruskii İnvallid</i>	M.P.Fedorov Suhotin
<i>Vsemirnaya İllüstratsiya</i>	M.P.Fedorov
<i>Golos 1865, 1877-78</i>	P.P.Sokalskii, G.K.Gradovski, Mak Gahan, Dr. A.V. Şterbak,
<i>Severnii Vestnik</i>	D.K.Girs, Baikov

Ruskii Mir 1875-1877	E.K.Rapp
<i>Moskovskie Vedomosti</i> 1864, 1871, 1876-1878	L.V. Şahovskoi, M.F.Meç E.M. Koçelov Livov İlovanskii (Profesor, Bil Vremenen Korrespondent)
<i>Ruskie Vedomosti</i> 1877-78	A.Teoharov, M.P Fedorov
<i>Birjevie Vedomosti</i> 1877-79	N.V.Maksimov
<i>Sm Oteçestva*</i> 1877-78	-
<i>Russkoe Obozrenie *</i> 1877	-
<i>Ruskaya Pravda*</i> 1879	-
<i>Oteçestvenniie Zapicki*</i> 1878	-
<i>Grajdanin*</i> 1877-78	-
<i>Kişinevskoe Eparhialıne Vedomosti,</i>	Kişinev Piskoposluk Bölgesi Bülteni, 1877-78 (Çervenkov, 2003, s. 76).

2.2.2.Almanya, Avusturya-Macaristan ve Prusya Gazeteleri²⁵

Yer	Gazete	Gazeteci
Almanya	<i>Militar Wochenblatt</i>	Dannbauer
	<i>Hamburger Nachrichten</i>	Dannbauer
	<i>National Zeitung</i>	Dannbauer
	<i>Ausburger Allgemeine Tzeitung Alman</i>	Fon Maree (İli Fon Mare) / Alman
	<i>Über Land und Meer</i>	İ.Şenberg
	<i>Post</i>	Fon Brauhic
	<i>Neue Militarische Blatt</i>	Fon Brauhic
	<i>Berliner Tagblatt</i>	Beta
	<i>Kölnische Zeitung</i>	Dr. Carl Schneider
Avusturya - Macaristan (Gokov, 2007, s. 146).	<i>News Wiener Tagblatt</i>	Lykeş, Herry Winter (Furneaux, 2012, s. 58). (Türk Cephesi)
	<i>Politik (Plajki Vestnik)</i>	Peinştein Lahman
	<i>Di Presse / Alte Viner Presse</i>	Lihtenştadt
Prusya	<i>Militar Vochenbatt</i>	Kapitan Dannbauer

²⁵ (Gokov, 2007, s. 143).

	<i>Kölnische Zeitung</i>	Doktor Şneyder, Carl Schneider,
--	--------------------------	---------------------------------

2.2.3.İngiliz Gazeteleri

Gazete	Muhabir
<i>Daily News 1877-78</i> (London)	A.Forbes (İli Forbes) Mak Gahan (Amerikan) Daily News İstanbul Özel Müdürü. Edmond O'Donovan (Ryan, 2005, s. 285).
<i>London The Weekly Graphic</i> <i>Grafik (İllustripovanni</i> <i>Jurnal)</i>	Geil F.Villiers F.Villiers (Ressam) (Furieux, 2012, s. 46). J. Ananian (Ressam, Türk Cephesi), (Furieux, 2012, s. 78).
<i>Times 1876-1880</i> (London)	Mr. Coningsby (Türk Cephesi), (Furieux, 2012, s.149). Charles Austin, (Ryan, 2005, s. 241). ²⁶ Grant, Bpekenboppi, M. Gallenga, (İtalyan), Dobson (Furieux, , 2012, s. 82).
<i>Standart 1877-78</i> (London)	F.Boil (Mr. Boyle), (Stanley, 1878, s. 144), ²⁷ Fitzgerald

²⁶ Plevne mücadeleleri devam ederken Osman Paşa ile vedalaşarak İstanbul'a dönen Avusturyalı gazeteci ve doktor C.S. Ryan burada Charles Austin ile tanıştığından bahsetmektedir.

²⁷ Bu eserde İngiliz gazeteci Francis Stanley'in St. Petersburg'dan Tuna'ya gelişi ve buradan da Balkan geçitlerine kadar ulaşan Rusların faaliyetleri ayrıntılarıyla aktarılmıştır.

<i>The Skotsman</i>	D.L.Karrik (Doktor, Jiveešt v Sankt - Peterburg) Dr.Mr. Rose)
<i>Manchester Guardian</i> 1877-78 (<i>Manchester</i>)	Stenli (Amerikan), Camille Barbère (Furieux, 2012, s. 100), (Türk Cephesi, Fransız)
<i>Freemens</i> (<i>İrlandsko</i> <i>Spisanie</i>)	Stenli (Amerikan)
<i>Illustrated London News, ILN</i>	E. Хейл, / E.Heil, Irving Montague (Ressam) M. Melton Prior (Furieux, 2012, s.109), ²⁸ (Gazeteci ve Ressam, Türk cephesi)
<i>Echo 1877-78 (London)*</i>	-
<i>Economist</i> 1877-78 (<i>London</i>)*	-
<i>Daily Telegraph</i> 1877-78 (<i>London</i>)* (<i>Sheffield Daily Telegraph</i>)	M. G. Aug. Sala, (Daily Telegraph Editörü) M. Campbell Clarke, James Dow ²⁹ (Furieux, 2012, ss.113-114.), (Türk Cephesi)

²⁸ Türk cephesinde yer alan gazetecinin 1875-1905 yıllarında katıldığı çeşitli savaşlarla ilgili anılarını aktardığı bir eseri S. L. Bensusan tarafından İngiltere’de *Campaigns Of A War Correspondent* adıyla 1912 yılında basılmıştır. Melton bu eserinde Türk mezalimi ile ilgili şu cümleleri paylaşmıştır. “Çerkezlerin kadınların ve çocukların konvoyuna saldırdıklarını, bunları soyduklarını ve bazı durumlarda kötü muamele ettiklerini gördüm, Çerkezler ve Başibozuklar tarafından takip edilen Bulgarların gözlerimin önüne bıçaklandıklarını gördüm, ama yine de onları koruyamadım.” (Prior, 1912, s. 49).

²⁹ Türk cephesinde bulunan John Drew Gay Plevne müdafaası sırasında şehrin ele geçirileceği korkusuyla Osman Paşa’nın müsaadesini istemiş ve cepheden güç şartlarda ayrılarak, zorlu bir yolculukla önce Sofya’ya sonra da İstanbul’a ulaşmıştır. Beş gün süren zorlu yolculuktan sonra İstanbul’da Sultan II. Abdülhamid ile saatlerce savaşı değerlendirdikleri ve gümüş Plevne madalyası ile ödüllendirildiği bilinmektedir. J. Drew Gay bu vesile ile hem Osmanlı saray hayatı (Saray erkânı, kahve ve sofrada adabı, sunulan yemek ve yiyecekler vs.) hem de Plevne savunması hakkında bir de eser kaleme almıştır. John Drew Gay, Plevna, the Sultan, and the Porte. Reminiscences of the War in Turkey, Chatto and Windus, London, 1878, 298 sayfa. R.Furieux, D.Gay’in Alman ressam Victor Lauri ile birlikte Plevne’den ayrıldığından bahsederken, C.S. Ryan eserinde Alman ressamla Gay’in

	John Drew Gay (Furieux, 2012, s. 111), (Türk Cephesi), W. Kingston (Furieux, 2012, s. 55), (Türk Cephesi), Mr. Jourdan (Furieux, 2012, s. 91), (Türk Cephesi), Franke Paul (İrlandalı) ve Nicholas Leader (Ryan, 2005, ss. 76-78), (İrlandalı), (Franke Paul'un yerine)
<i>Globe 1877-78 (London)*</i>	-
<i>Pall Mall Gazette 1877-78 (London)*</i>	Camille Barbère (Fransız)
<i>Morning Post 1877-78 (London)³⁰</i>	-

2.2.4. Fransız Gazeteleri³¹

Gazete	Mahabir
<i>XX. Siecle</i>	Breban
<i>National</i>	Breban
<i>Jordan d'Odessa</i>	Breban
<i>Figaro</i>	İvan de Wocstyne (Vestin)

tartıştığını ve Lauri'nin Plevne'de kaldığını ifade etmektedir. (Ryan, 2005, s. 197), kanaatimizce Ryan'ın aktardıkları daha gerçekçidir.

³⁰ Bu gazeteler Sergei İvanoviç Kosarev, Rusko-Turetska Voina 1877-1878 gg. V Oçenkah Possiiskoi i Angliiskoi Periodičeski Peçati, Dissertatsiya Bryanski Gosudarstvenni Universitet, Bryansk, 2012. (1877-1877 Rus-Osmanlı Savaşında Rus ve İngiliz Süreli Yayınları), adlı kaynaktan alınmıştır.

³¹ (Gokov, 2007, s. 147).

<i>Moniteur Universel</i>	Dick De Lonlay İli Lonle
<i>Le Monde Illustré</i>	Dick De Lonlay George Arduen (Sanatçı-Ressam) Auguste Meylan İvan de Wocstyne Paul-Adolphe Kauffmann
<i>Estafette</i>	Belina, A. Mlohovski D.
<i>İndependance Belge</i>	Kon-Abpest
<i>Temps</i>	Lamont
<i>Republique Française</i>	Grane
<i>La Franse</i>	Farei, K.Farsi
<i>Le Tan</i>	A. D. Lamot
<i>Le Parel</i>	Kon-Abpest
<i>Le Siekl</i>	Kon-Abpest
<i>Journal des Débats</i> ³²	Lucien Le Chevalier
<i>Orient de la Gazette de Cologne</i>	Dr. Carl Schneider
-	Oliver Pain ³³ (Ryan, 2005, s. 130).

³² 1789 ile 1944 yılları arasında çeşitli isimlerle yayımlanmış haftalık bir Fransız gazetesidir.

³³ Bu gazetecinin Osmanlı orduları tarafında bulunduğunu ve kendisine kiralık bir ev tahsis edildiğini Ryan'ın eserinden öğrenmekteyiz.

2.2.5. Amerikan Gazeteleri³⁴

Gazete	Gazeteci
<i>New-York Herald</i>	Dokankoz, E. Heil, Djekson / Jekson Sanatçı Milem, Wentworth Huyshe (Furneau, 2012, s. 51), (Türk Cephesi)
<i>Boston Jurnal</i>	King
<i>Vestnikit Ne e Ukazen</i> (Belirtilmemiş Gazete)	Djekson / Jekson

2.2.6. Belçika, İsveç ve İsviçre Gazeteleri

Ülke - Gazete		Muhabir
İsveç ³⁵	<i>Stockgolms Dagblad</i>	Berling
İsviçre	<i>Cenevre</i>	Oliver Pain
Belçika ³⁶	<i>L'Indepandens Belj</i>	A. Kon-Abpest (Fransız)

³⁴ (Gokov, 2007, s. 144).

³⁵ (Gokov, 2007, ss. 149-150).

³⁶ (Gokov, 2007, s. 148).

2.2.7. İspanyol ve İtalyan Gazeteleri

Ülke - Gazete		Muhabir
İspanya	<i>L' Illustration</i>	Jose Luis Pellicer
	<i>La Ilustration Espanola y Americana</i>	-
	<i>La Academia</i>	-
	<i>Pung</i>	-
İtalya	<i>La Opinion</i>	M.-A.Kanini
	<i>Pungolo di Napoli</i>	M.-A.Kanini
	<i>La Gazette Piemontaise</i>	M.-A.Kanini
	<i>Courier du soir de Milan</i>	M.-A.Kanini
	<i>Fanfulla</i>	Markotti
	<i>Roma di Napoli</i>	H. Ladzaro
	<i>Illustration Italiana di Milano</i>	H.Ladzaro
	<i>Luigi Cazzavillan</i>	Kitap: Un italiano a Bucarest Luigi Cazzavillan 1852-1903

2.2.8. Osmanlı Gazeteleri³⁷

Gazete	Muhabir
<i>Basiret</i>	-
<i>Hayal Gazetesi</i>	-
<i>İstikbal Gazetesi</i>	-
<i>İttihad Gazetesi</i>	-
<i>Medeniyet Gazetesi</i>	-
<i>Sabah Gazetesi</i>	-
<i>Şark Gazetesi</i>	-
<i>Tercüman-ı Hakikat Gazetesi</i>	-
<i>Takvim-i Vakayi</i>	-
<i>Tercüman-ı Şark Gazetesi</i>	-
<i>Vakit Gazetesi</i>	-
<i>Zaman Gazetesi</i>	-

Araştırmada muhabirler arasından herhangi bir Türk ismine rastlanmadığı için bu tabloda yer verilmemiştir. Bu alanda Osmanlı basını ile ilgili yapılan tez çalışmalarından da Türk muhabir ismi yer almamıştır. Osmanlı basınının Avrupa gazetelerini takip ettiği ve bunlara paralel yayınlar yaptığı bilinmektedir.

³⁷ (Bağırhan, 2008, ss. 10-11).

2.2.9. Gazetecilerin Çalışma Koşullarıyla İlgili Görseller

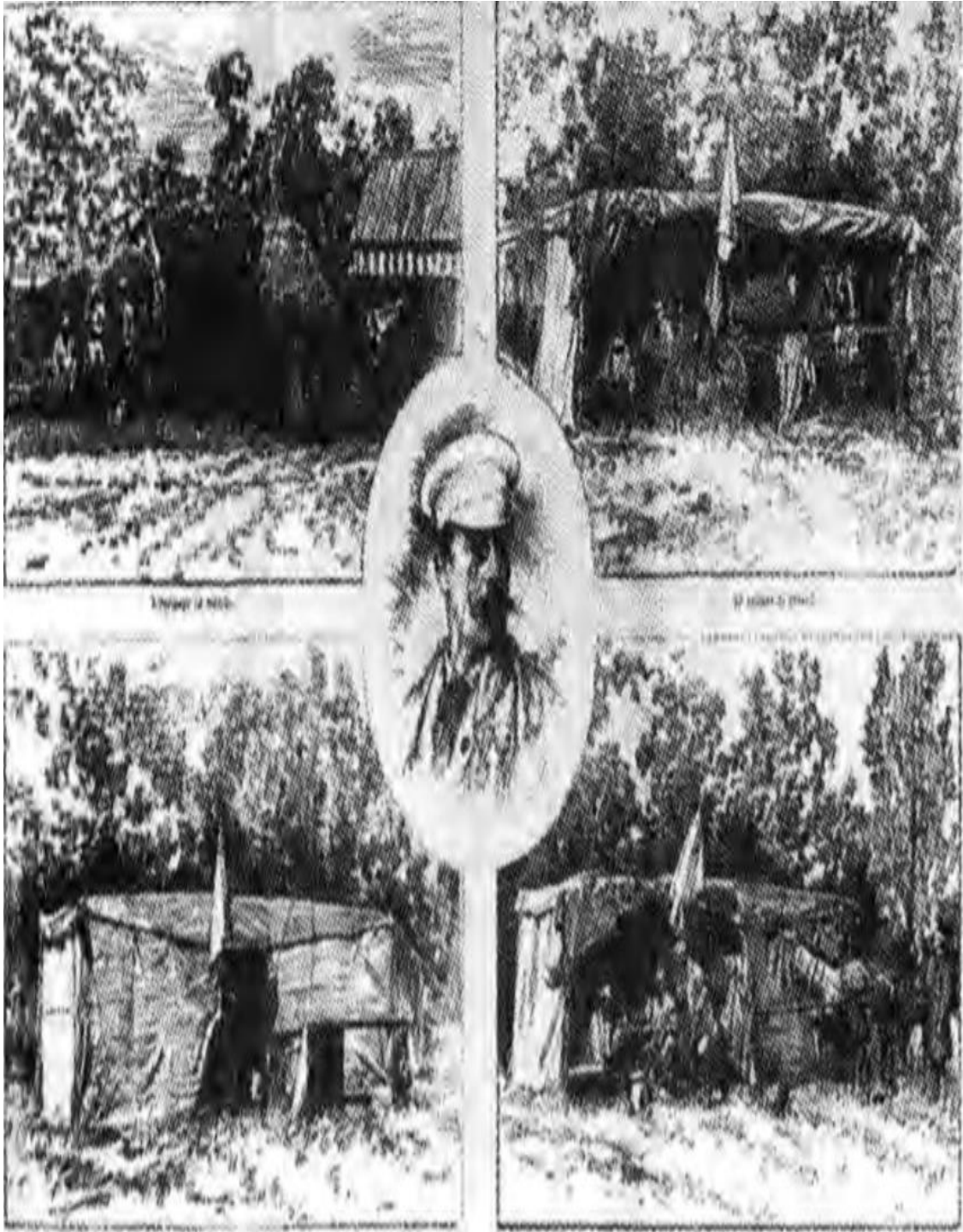
Resim 4: Gazetecilerin Vazife Başındaki Halleri, Jose Luis Pellicer³⁸



Kaynak: (Ionescu, 2002, s.261).

³⁸ Resmin üst kısmında görünen mavi, kırmızı, beyaz boyalı kolluk Rus Ordularıyla birlikte hareket edecek Gazetecilerin takması zorunlu olan numaralı bir kolluktu, bu sayede gazetecilerin diğer görevlilerden ayrılması ve kendilerine verilen bir numarayla kayıt altına alınması hedeflenmiştir.

Resim 5: Gazetecilerin adırlarından Fotoğraflar



Kaynak: Ionescu, 2002, s. 262).

Resim 6: Bükreş Halkının Gazetelere İlgisi



Kaynak: (Ionescu, 2002, s. 266).

Resim 7: Fransız Gazeteci Auguste Meylan³⁹



Kaynak: (Ionescu, 2002, s. 260).

³⁹ Gazetecilerin orduyla birlikte hareket halinde olduğu düşünülürse, konakladıkları yerler askeri çadırlardan farklı olmadığı, not aldıkları veya çalışma yaptıkları bir odaya sahip olmadıkları, genellikle at üzerinde gözlemlerde bulunup bunları notlara dönüştürdükleri bilinmektedir. Ayrıca bir haberi elde etmek kadar bu haberi ilgili yere zamanında göndermek de bu savaşta gazeteciler için çok önemli bir sorun teşkil etmiştir. (A.Forbes'in at üstünde kilometrelerce yol gittiği ve Şıpka'nın Ruslar tarafından geçildiğini Avrupa gazetelerine duyurduğunu bilmekteyiz.) Rus tarafında yer alan gazetecilerin haber iletmelerindeki en kestirme yol, haberin Bükreş'e ulaştırılmasıydı. Böylelikle haberler oradan ilgili gazetenin bulunduğu ülkeye telgraf çekilmesi yoluyla paylaşılmış oluyordu. Rusya merkezine gidecek haberler ise Odessa üzerinden kara yoluna veya trenle gönderiliyordu. (Vasili Nemiroviç Daçenko'nun birçok haberi bu yolla kolayca ve en erken şekilde Rusya'ya ulaştırdığı ve bu yolla kazandığı bilinmektedir.) Bunun yanında gazetecilerin veya haber taşıyan kişilerin belli yerlerde at değiştirdikleri, konakladıkları ve çeşitli ihtiyaçlarını gördükten sonra yolculuklarına devam etmelerinin sağlandığı, Osmanlı Devleti'ndeki ulaklığa ve menzil teşkilatına benzer bir ulaşım zincirinin olduğu bilinmektedir.

Resim 8: Rus Ressam N.N. Karazin



Kaynak: (Ionescu, 2002, s. 260).

Resim 9: Romanyalı Franz Duschek (1820-1884) ve Alman Andreas D.Reiser (1840-1898)



Kaynak: (Ionescu, 2002, s. 293).

2.3.1877-78 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDA TELGRAF TEŞKİLATI VE SAVAŞ MUHABİRLERİNİN GÜNLÜKLERİ

2.3.1. Telgraf Hatları ve Rus Telgraf Faaliyetleri

Savaşın başlangıcında Ruslar; Kiev bölgesindeki 300 verst⁴⁰/km, Bender bölgesindeki 200 verst/km, Kişinev bölgesindeki 100 verst/km lik telgraf hatlarının açılmasını sağlamışlardır. Ayrıca; Rusya Posta ve Telgraf Dairesi yetkilileri Romanya sınırını 163 çalışanıyla geçerek, 1 Kasım 1877'de Tuna yolu ile eklenen personelle birlikte yetkili personel sayısı 326 kişiye ulaşmıştır. En fazla personel artışı Nisan-Kasım 1877'de gerçekleşmiş ve ayda en az 56-64 kişi bu telgraf hatlarının sağlıklı çalışabilmesi için faaliyet göstermişlerdir.

1 Nisan 1879'a kadar tüm bölge Ruslara devredildiğinde, Posta ve Telgraf bölümünün bünyesinde 287 kişi vardı. Bunlardan: 44 istasyon şefi, 89 telefoncu, 4 mekanikçi, 23 gözetimci ve 42 sivil görevliydi. Toplamda savaş mahallinde 2,148 verst/km telgraf hattı ve 3,933,5 verst/km tel vardı. Bunlardan 1,630 verst/km hattı ve 2,582 verst/km telleri Bulgaristan'da, 518 verst/km hattı ve 1,351 verst/km teli Romanya'da yer almaktaydı (Gokov, 2008, ss. 405-415). Telgraf hatları gazetecilerin haber gönderebilmesi için hayati önem taşıyordu, ancak belli bölgelerde gerek sansür gerek savaş koşulları nedeniyle telgraf hatlarını kesildiği, direklerinin yıkıldığı bilinmektedir.

⁴⁰ Rus ölçü birimi "Verst", yaklaşık 1067-1072 metre olup çalışmada 1 km olarak değerlendirilmiştir.

2.3.2.Balkan Yarımadası Telgraf Hatları Tablosu

No	Hat Adı	Konvoyların Sayısı	Hat Uzunluğu	Tellerin Uzunluğu
1	“Ruşçuk-Silistre”	2	102	204
2	“Ruşçuk-Tırnova”	2	106	212
3	“Ruşçuk-Sistova”	1	–	99
4	“Ruşçuk-Yambol”	1	204,5	204
5	“Ruşçuk-Barna”	1	–	234,5
6	“Razgrad-Ruşçuk”	1	5	5
7	“Razgrad- Şumnu”	1	–	94
8	“Şumnu-Pravod”	1	12	62
9	“Varna-Hazar-Pazarcık-Hazar”	1	34	64
10	“Pazarcık-Balçık”	1	36	36
11	“Hazar-Pazarcık	1	40	40
12	“Varna-Burgas”	1	84	84
13	“Sistovo-Tırново”	1	34	75
14	“Tırново-Yambol”	1	99	99
15	“Tırново-Plevne”	1	102,5	102,5
16	“Plevne-Sofya”	1	173	173

17	“Plevne-Rakovitsa”	1	165	165
18	“Plevne-Sistovo”	2	108	216
19	“Tırnovno-Kazanlık”	2	88	176
20	“Kazanlık- Adrianopol”	1	–	247
21	“Kazanlık- Filippopol)	1	90	138
22	“Filippopol- Adrianopol”	1	–	181
23	“Filippopol- Pazarcık”	1	–	35,5
24	“Filippopol- Stanimak”	1	14	14
25	“Tatar-Pazarcık – Sofya”	1	106	106
26	“Sofya-Berkovets”	1	81	81
27	“Sofya-Samalov”	1	126	126
28	“Sofya- Serbskaya Gradina”	1	65	65
29	“Yambol-Burgaz”	2	96	192
30	“Yambol-Boyalık”	1	52	52
31	“Yambol- Adrianopol”	1	–	207,5

32	“Burgas-Skele”	1	15	15
33	“Şumnu-Rol”	1	18	18
34	“Şumnu-Varna”	1	62	8

Kaynak: (Gokov, 2008, ss. 410-412).

2.3.3. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Savaş Muhabirleri ve Günlükleri

Yazarlar ve Muhabirler	Günlükler
Aleksandr Batenberg	<i>Dnevnik</i> , Prevod ot Nemski Ezik İvan Pırvev, İzadtelstvo Hristo Botev, Sofya, 1992.
Apuşkin A.V.	<i>Voina 1877-1878 gg. V Korrespondentsii i Romane</i> , Voennii Sbornik, No: 7-8, 10-12, 1902. No:1-6. (Askeri Koleksiyon), 1903.
A.A. Bers,	<i>Vospominaniya ofitsera L. Gv. Preobrajenskago polka o pohadie v Turtsiyu v 1877-1878 gg.</i> , S.Peterburg: Obşcestvennaya pol'za, 1898.
Burghausz, Richard Graf Von,	<i>Experiences of a Prussian officer in the Russian service during the Turkish war of 1877-78</i> (tr. C. W. Bowdler), Edward Stanford, London, 1893.
Chichagov L. M.	<i>Diary of stay of the Tsar-liberator in the army of the Danube in 1877</i> . St.Petersburg, 1887.
F.M. Dostoyevski,	<i>Dnevnik Pisatelya</i> , Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç, Bir Yazarın Günlüğü I, Çev. Kayhan Yükseler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.

Maksimov, N.V.	<i>Za Dunaem Oteçestvennie Zapiski</i> , No: 5.1878.
Vladimir Petroviç Meşçerskii,(Knyaz)	<i>Moy Vospominaniya</i> , St.Petersburg: Tip. Knyaziya 1897-1912.
Çiçagov, L.M.	<i>Dnevnik Prebivaniya Tsarya-Osvoboditelya v Dunaiskoi Armii v 1877 g.</i> , St.Peterburg, İzdatelstvo V.Berezovskogo, 1877.
Geisman, P.A.	<i>Russko-Turetskaya Voina 1877-1878 gg. v Evropeyskoy Turtsii</i> , St. Petersburg, Tipolit. A. G. Rozena, 1906.
Gerşelman, F.K.	<i>Vospominaniya o Turetskoy Voinie 1877-78 gg.</i> , St. Peterburg: Tip. Glavnago upravleniya Udyelov, 1908.
V. Kresstovskii	<i>Dvadtsat Mesyatsev v Deystvuyüşey Armii 1877-1878)</i> , <i>Pisma v Redaktsiu Gazeti, Pravitelstvenniy Vestnik</i> , Cilt 1-2., St.Petersburg 1879.
Gazenkampf, M.A.	<i>Moi Dnevnik 1877-1878 gg.</i> St.Petersburg, Berezovskii, 1908.
Krenke V.D. (General)	<i>Voennie Dorogi v Bolgarii vo Voini 1877-1878 gg.</i> , Voennii Vrenya Sbornik, No 3, 1886.
Nemiroviç-Dançenko V.İ.	<i>God Voini: Dnevnik Russkogo Korrespondenta 1877-1878 gg.</i> , Cilt 1-2., St. Petersburg, 1878.

Voyeykov V. V.	<i>Ot Dunaja do Tsar`grada. 1877–1878 gg. Zapiski uchastnika (From the Danube to Konstantinopole. 1877–1878. Notes of the Participant. Universitetskaia Tipografiia Publ., Moscow, 1900.</i>
V.V. Vonlyarlyarskii,	<i>Vospominaniya Ordinartsa o Voinie 1877-78 gg., St. Petersburg: Kommerçeskaya Skoropeçatniya Preemn., Evgeniya Tile, 1891.</i>
Vereştagin V.V. (3)	<p><i>1. Na Voine, Vospominaniya o Russko-Turetskoi Voine 1877 g. Hudojnika V.V. Vereştagina, Moskva, 1902.</i></p> <p><i>2. İzbrannie Pisma, Moskva, 1981.</i></p> <p><i>3. Povesti Oçerki, Vospominaniya, Moskva, 1990.</i></p>
Dick De N. Hardoin Lonlay (2)	<p><i>1. En Bulgarie, Paris, E. Dentu, 1883.</i></p> <p><i>2. A Travers La Bulgarie, Paris, Garniers Frèrers, 1886.</i></p>
A.N. Kuropatkin	<i>Deistvi Otprdov Generala Skobeleva V Russko-Turetskoi Voina, 1877-1878 gg., Lofça i Plevna, 2 Cilt, St. Peterburg, 1885.</i>
O. Şertbek	<i>Voennie Operatsii V Maloi Azii V Russko-Turetskoi Boina 1877-1878 gg., (Voennii Sbornik) No: 1, 1898.</i>
O.A. Yakovlev	<p><i>Voennie Korredpondenti V Russkoi Armii Vo Vremya Russk-Turetskoi Voini 1877-1878 gg.</i></p> <p><i>Vestnik Leningradskogo Universiteta İstoriya,</i></p>

	Ezik, Literatura, No: 8, 1978.
M. Domontoviç (3)	<p>1. <i>Obzor Russko-Turetskoi Voine 1877-78 gg. Na Balkanskom Polyostrove</i>, St. Petersburg,</p> <p>2. <i>Sbornik Materialov po Russko-Turetskoi Voine 1877-78 gg. Na Balkanskom Poluostrove</i>, 96 Cilt., St. Peterburg, 1898-1911.</p> <p>3. <i>Opicanie Russko-Turetskoi Voine 1877-78 gg. Na Balkanskom Poluostrove</i>, 9 Cilt., St. Peterburg, 1901-1912.</p>
Frhrn. v. Freytag-Loringhoven.	<i>Das russische Oberkommando in der europäischen Türkei im Kriege 1877-1878.</i> Berlin, 1913.
Francis Stanley,	<i>St. Petersburg to Plevna: Containing Interviews with leading Russian statesmen and generals, Special War Correspondent Of The "Golos" of Russia, "Manchester Guardian" Etc., London, 1878.</i>
D.A. Milutin, ⁴¹	<p><i>Dnevnik, 1876-1878 gg.</i> Moskva, 1949.</p> <p>(<i>Dnevnik General- Feldmarşala Grafa</i>)</p> <p>(Genel Saha Meclisi Genel Sekreteri Günlüğü)</p>

⁴¹ Rus Genel Kurmayı, Savaş Bakanı Dmitrii Alekseeviç Milotin, Rus Ordusunda uzun süreler görev yapmış ve anılarını günlüklerine işlemiştir. 4 cilt olarak hem profesyonel araştırmacılar hem de Rusya tarihi ile ilgilenen herkes için hazırlanmıştır. Yayınlanan eserleriyle Milotin, Rus savaş literatürüne katkı sağlamıştır; (Tom Pervii, *Dnevnik D.A. Milutina 1873 - 1875*, Tom Ftoroi, *Dnevnik D.A. Milutina 1876 - 1877*, Tom Tretii, *Dnevnik D.A. Milutina 1878 - 1880*, Tom, Çetvertii, *Dnevnik D.A. Milutina, 1881-1882.* http://militera.lib.ru/db/milyutin_da01/index.html 31.12.2017.

Rus General Krenke, Dmitrii Alekseeviç Milotin için "Dai Bog, çtobı v Rossii Bilo Pobolee Milyutinıh..." (Tanrı Rusya'da Milotinleri daha fazla korusun) sözleriyle övgülerde bulunmuştur. <http://biofile.ru/his/27435.html> 31.12.2017.

Skalon D. A.	<i>My memories. 1877-1878. St. Petersburg, Vol 1-2, 1913.</i>
Melton Prior	<i>Campaigns Of A War Correspondent, Edited by S.L. Bensusan Edward Arnold, London, 1912.</i>

2.3.4. Gazetecilerin Gözüyle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı

24 Nisan'daki savaş ilanı ile birlikte Ruslar Rumen sınırını geçerek mücadelelerini başlattıklarında Rus Genel Kurmayı yani Savaş Bakanı, Dmitrii Alekseeviç Milotin "Bugün, tarihi bir olay yaşandı: Savaş kapısı geçildi ve dün gece askerlerimiz hem Avrupa hem de Asya sınırını aştılar" sözleriyle ordusu ve askerleriyle olan gururunu aktarmıştır (Çervenkov, 2003, ss. 76-77). Ruslar, St. Petersburg üzerinden Bükreş'e oradan da Tuna havzasına hareket ederek ilk hedef olarak Tuna'yı geçtiler, bu gelişme savaşta Rusları bir adım önde ve üstün hale getirdi. Osman Paşa, savaş planlarında Rusları Tuna'nın kuzeyinde tutmak istemişse de ilk etapta İstanbul'dan izin çıkmaması, izin çıktığında ise çok şeyin değişmiş olması sebebiyle kuvvetlerini Niğbolu'ya yakın küçük fakat stratejik ve jeopolitik önemi büyük olan Plevne üzerine yöneltti.

Bu mesafeyi olağanüstü bir hızla yürüyen ordusuyla Vidin'den gelerek ele geçirdi. Ruslar her ne kadar Plevne alınmadan rahat hareket edememiş olsalar da, Tuna'dan Zimnitsa'ya ulaştıktan sonra Balkan geçitlerini ele geçirmeyi ve buradan da güneye Edirne'ye yönelmeyi hedeflemişlerdi.

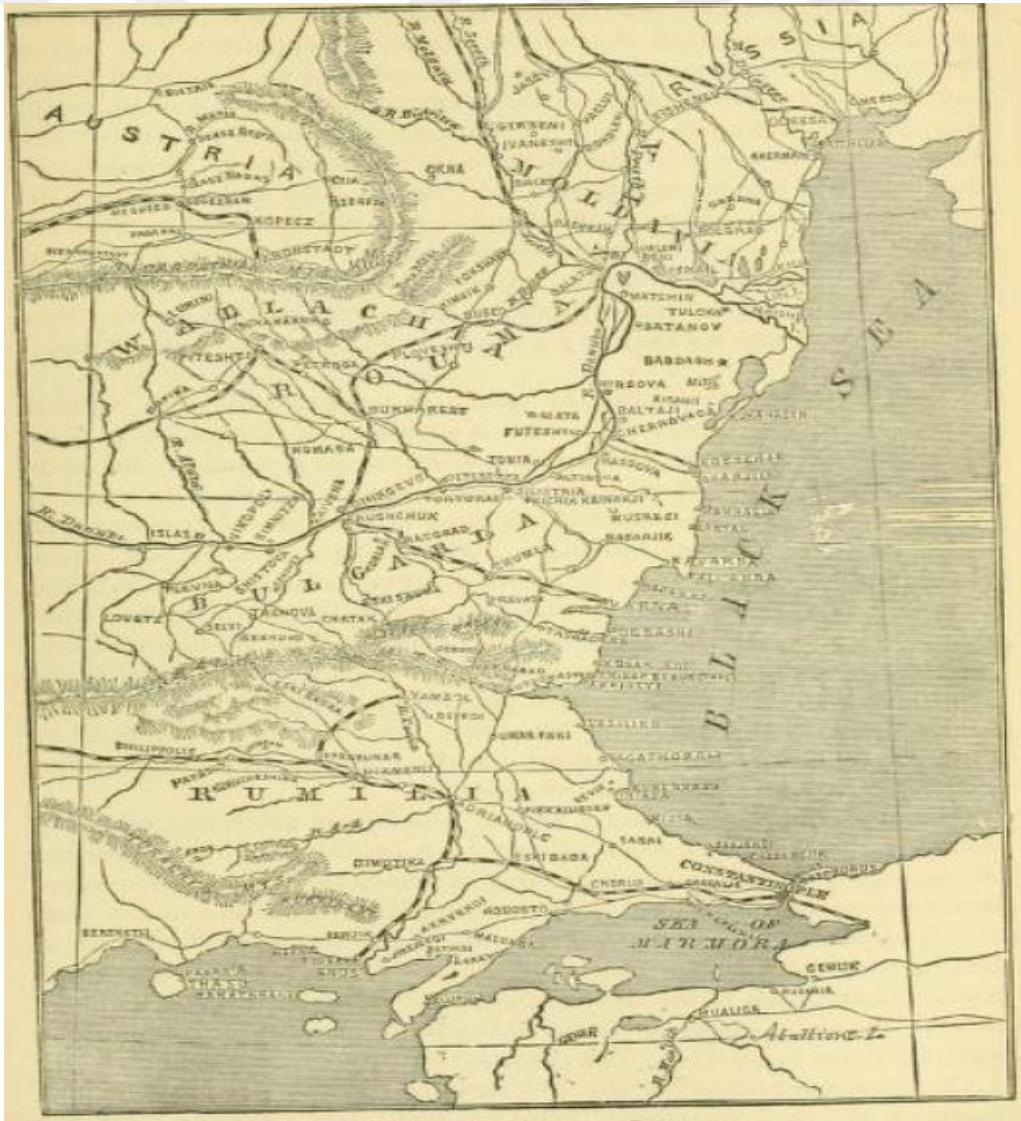
Aleksandr Batenberg Günlük adlı eserinde (Pırvev, 1992, ss. 12-13) St. Petersburg'tan başladığı 4 gün 4 gecelik tren yolculuğuyla⁴² neredeyse tüm Romanya tren garlarını dolaşarak Romanya'nın Ploieşti kentine güçlkle ulaştığından bahseder.⁴³ Bu savaş

⁴² 1 Haziran 1877'de St. Petersburg'dan başlayan tren yolculuğu, Pskov (Псков), Brest (Брест), Kovel (Ковел), Zhmerynka (Жмеринка), Kişinev, Yaş (Яси), Galati (Галац), Braila ve Buzey üzerinden Ploieşti (Плоещ) kasabasına (4 Haziran 1877) kadar sürmüştür, buradaki üç günlük konaklamadan sonra Bükreş'e hareket edilmiş ve 8 Haziran tarihinde Bükreş'e ulaşılmıştır. A. Batenberg, Bükreş halkının kendilerini büyük bir ilgi ve sevgiyle karşıladığından bahsetmiştir. (Pırvev, 1992, ss. 12-16).

⁴³ Dönemin Balkan Yarımadası tren yolu hatlarını gösteren harita için Harita 6'ya bkz. (R. Grant, Barnwell, 1877, s. 395).

yolculuğu Tuna'nın geçilmesiyle Osmanlı topraklarında devam etmiş, Niğbolu'dan Zıştoviye, buradanda Tırnova'ya ulaşılmıştır. Yazarın, Ruslarca ele geçirilen Tırnova'da yaşananlarla ilgili izlenimleri oldukça detaylı olarak eserine yansıttığını görmekteyiz. “Atlarla ön birlik kıtalarını ziyaret ettiğimizde her yeri cesetlerle dolu ölmüş askerler ve Bulgarlarca öldürülmüş Türkleri bulduk. Bütün Türkler kaçmışlardı ve burası Türklerden tamamen temizlenmişti. Bir Türk kampına denk geldik, Türkler kırılmıştı ve kadınların bize ateş ettikleri bir Türk köyü de yakılmıştı (Pırvev, 1992, ss. 26-27).”

Harita 6: Dönemin Balkan Yarımadası Tren Yolu Hatlarını Gösteren Harita



Kaynak: (Barnwell, 1877, s. 395).

İngiliz gazeteci A.Forbes ise bu Rus ilerlemesine karşılık Tırnova için şu sözleri kaydetmiştir: “Osman Paşa ve ordusunun Rusçuk, Silistre, Varna ve Şumnu dolaylarındaki kuvvetlerle Tırnova’da el sıkışmasına engel olabilecek tek bir Rus taburu bile yoktu.” diye yazmıştır⁴⁴ (Furieux, 2012, s. 64).

A.Batenberg daha güneyde Kızanlık, Yambolu ve Şıpka dolaylarındaki bölgelerin Ruslarca baskın ve bombardımanlarla ele geçirildiğinden bahsetmiş ve Gabrova alınmadan önce Türk tarafına Gabrova’nın teslimi için haber gönderildiğinden, Türk tarafında bu teklifi kabul ettiğini ve Gabrova’yı terkettiğini, Bulgarların bu bölgelerdeki tüm Türk köylerini yaktıklarını; Hainköy, Yeni Zağra ve Eski Zağra’da ise birçok Bulgarın öldürüldüğünü dile getirmiştir (Pırvev, 1992, ss. 28-32).

Resim 10: Şıpka Geçidi Yolunda Hainköy Yakınları



Kaynak: (Schem, 1878, s. 250).

⁴⁴ A.Forbes’e göre Rusların Tuna’nın güneyinde tutunabilmesi ve kalıcı olması Plevne’nin ele geçirilmesine bağlıydı.

Başka bir anısında ise A. Batenberg, güçlü bir yağmur ile çadırının içinde sular içinde kaldığından ve kalacağı yeri başka bir yere naklettiğinden bahsetmektedir (Pırvev, 1992, ss. 34-47).⁴⁵ Balkan geçitleri için İngiliz Muhabir A. Mac Gahan şu satırları aktarmaktadır;

“Balkan Dağları’ndaki bir vadinin derinliklerinde, karanlık ve dar bir dere yatağındayız Her iki yanımız öyle sarp ki, yamaçta görünen köyün evleri sanki uçuruma yuvarlanmamak için pençelerini sıkı sıkıya toprağa geçirmişler. Kalın ve siyah bir perde yavaş yavaş dağları, ormanları, kayalıkları örtmekte. Gece geldi, çöktü. Her yere sessizlik hakim, zaman zaman duyulan kuş sesleri çevrede korkunç yankılar yapıyor. Bu yankılara arada bir insan mırıltıları ve sabırsız atların toprağı eşen nallarından çıkan seslerin de karıştığı işitiliyor.”

“Topçuları bu yolu karanlıkta geçmeye zorlamak delilik olurdu, sadece topçular değil süvari ve piyadeler de bu çetin yolu katledebilmek için büyük çaba harcıyorlardı. Balkanların en zorlu geçitlerinden birinin ağzındayız. (Şırка-Шипка) Türkler nedense bu geçidi korumayı düşünmemişler. Sabahın ilk saatlerinde sanırım burayı almış olacağız. Türkler tarafından duyulma ihtimaline karşı son derece sessiz ve tedbirliyiz; bu sebeple ne kamp ateşi yaktık ne de yemek yedik (Furneaux, 2012, ss. 29-30).”

“Türkler ilerlediğimizi fark etse, bu geçide yüklenerek hepimizi imha edebilirlerdi. Çok tehlikeli bir deneydi bu, fakat başarılı olduğu takdirde Rus ordularına Balkanların yolu açılmış olacaktı.”

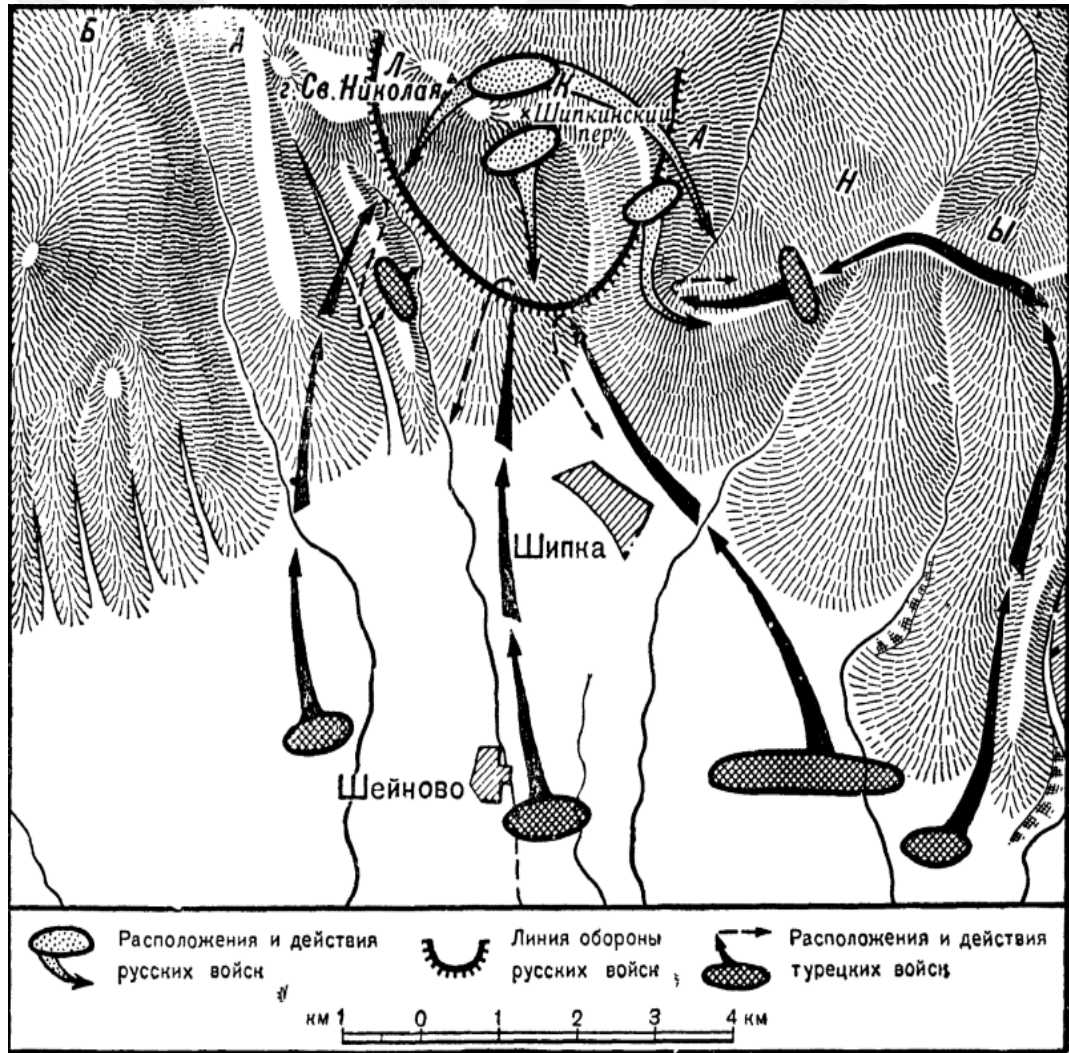
15 Temmuz 1877

⁴⁵ Savaştaki notlarından öğrendiğimiz diğer bir detayda zaman zaman diş ağrısı ve hastalıklar nedeniyle Batenberg’in günlerce çadırından çıkmadığı bilgisidir. Yine A. Batenberg’in notlarından öğrendiğimize göre Alman İmparatoru Frederik Wilhelm Rus ordusunun sağlık hizmetlerinin takviyesi için 10 Alman doktoru savaş bölgesine göndermiş ve doktorlar ordu birliklerine hizmete başlamışlardır. 2 Ekim 1877.

Rus orduları 4-5 günlük temkinli ve zorlu harekettten sonra 19 Temmuz 1877'de Şıpka'nın doruklarına ulaşmıştır;

“Atlarımız başları güneye dönük, iki yüz Kazak süvarisiyle birlikte altımızda bir bilmece gibi uzanan uçsuz bucaksız dağlara, tepelere ve vadilere bakarak ilerliyoruz, kendimizi rahat ve emniyette hissedebilmemiz için Tunca Ovasına ulaşmamız gerek. Doğuda gün ağarıyor, gökyüzüne doğru ağır ağır bir pembelik yayılmakta. Altımızdaki karanlık bir çukuru andıran boğaza doğru inmekteyiz.

Harita 7: Şıpka Savunmasında Savaş Haritası ve Karşılaşan Birlikler



Kaynak: (Fortunatov, 1950, s. 104).

“Bu inişin iki yüz, iki yüz elli metresi dehşet sarp, fakat ondan sonra yol, kötülüğünün yanı sıra oldukça rahat ve kolay. Geçidin çıkış noktası girişinden daha dar; kocaman ağaçların yukarılarda birbirine karışmış dalları burayı adeta karanlık bir yuk haline getirmiş. Mümkün olduğu kadar sessiz ilerlemeye çalışıyoruz. Doğruyu söylemek gerekirse bu serüvenin tehlikesi beni çok ürkütüyor. Türkler bize pusu kurmuş olsalar, ardımızı çevirecekleri küçük bir kuvvetle geri çekilme imkânımızı yok ettikten sonra, yüz hatta elli atıyla yolumuzu kolayca kesip bizi yok edebilirler. Bunun için düşmanın varlığını bildirecek en ufak belirtiyi gözden kaçırmamaya dikkat ederek kuşkuyla ilerliyoruz.”

19 Temmuz 1877

Bu gelişme ile Ruslar artık Balkanların kilidini kırmış ve bir anlamda savaşın düğümünü çözmüştür. Plevne'nin alınması ve Osman Paşa'nın teslim olması ile ilgili A. Batenberg'in aktardıkları yapılan savunma savaşının nasıl zor şartlarda sürdürüldüğünü gözler önüne sermektedir. 10 Aralık 1878'de Plevne'nin doğusundaki önemli savunma mevzilerinden biri olan Grivitsa (Гривица) çetin mücadelelerden⁴⁶ sonra düştüğünde buradaki herşey 12 saat boyunca kış şartlarına bakılmadan, kadınlar ve çocuklar dahil esir alınmış, bu sırada yaralı olan Osman Paşa'da birkaç Rus ateşi sonrası askeri görevlileri teslim haberini vermek üzere Rus tarafına göndermiştir. Ruslar bu gelişme üzerine kutlamalara başlamış ve savaşa son verilmiştir.

⁴⁶ Grivitsa'ya yapılan son büyük saldırı yaklaşık bir hafta sürmüş, burada bulunan gazetecilerden Forbes ve Mac Gahan bu bölgeyi gelişmeleri izlemeye çalışmışlardır. Forbes, daha önceki mücadeleleri rahatça izleyebildiği Rdişevo sırtlarına çekilmişti. Mac Gahan da dostu Skobelev'la beraber oldu ve Forbes'ten çok daha fazlasını gördü. Ancak her ikisi de Grivitsa'ya yapılan Rus-Romen ortak saldırılarını çok iyi izleyememişlerdir. Grivitsa yakınlarındaki Rus-Romen ortak saldırısı iki ayrı komuta altında yürütüldüğü için ordular bunun büyük zararını görmüştür. (Furieux, 2012, s. 89). Burada, gazeteci Mac Gahan'ın şu sözleri savaş gözlemciliği konusunda tecrübeli bir muhabirin mesleğiyle ilgili ve savaş muhabirleri için önemli bir değerlendirme olarak göze çarpmaktadır: “Savaşan kimse savaşı göremez derler. Asker boğuşma hırsı içinde son derece heyecanlıdır. Çevresini saran duman fazla bir şey göstermez ona. General'se, savaş sahnesinden çok uzaktadır. Askerlik sanatını herkesten iyi bilmesine rağmen, gelen haberlerle ve emirlerle öylesine meşguldür ki, savaşın kendisini göremez. Savaşı gerçek hatlarıyla görebilenler, sadece ileri hatlara sokulacak cesareti olan gazetecilerdir.” (Furieux, 2012, s. 91).

11 Aralık 1878 tarihinde sokaklarının çamurla kaplı olduğu Plevne'yi teslim almaya gelen Rus birlikleri şehre girdiğinde Osman Paşa'da ayağı yaralı olduğu için sedyeye Rus İmparatoru'nu karşısına getirilmiş, İmparatorun kendisini tebrik etmesiyle mücadele son bulmuş ve şehir teslim alınmıştır. Yine Plevne'nin batı mevzisi olan Opanets (Опанец) Rumen birliklerince ele geçirilmiş ve burada yaklaşık 5.000 asker esir edilmiş, savaş vadisinde yüzlerce ölü ve yarı ölü olarak can çekişen insanlar, atlar, ineklerin olduğu belirtilmiş, binlerce silah ve cephane sandıkları teslim alınmıştır. Başka bir önemli detay ise Rus ve Rumen askerlerinin yağmacılıkta birbiriyle yarışa başladığı bilgisidir, 30-60 araba yağmaladıkları şeylerle geçerken ekrafta yatan binlerce ölen hiç kimsenin umrunda olmadığı belirtilmiştir (Pırvev, 1992, s. 62). Bu açıklamalardan sonra Plevne merkezine geçen A.Batenberg, buradaki izlenimlerini ise şöyle sıralamaktadır;

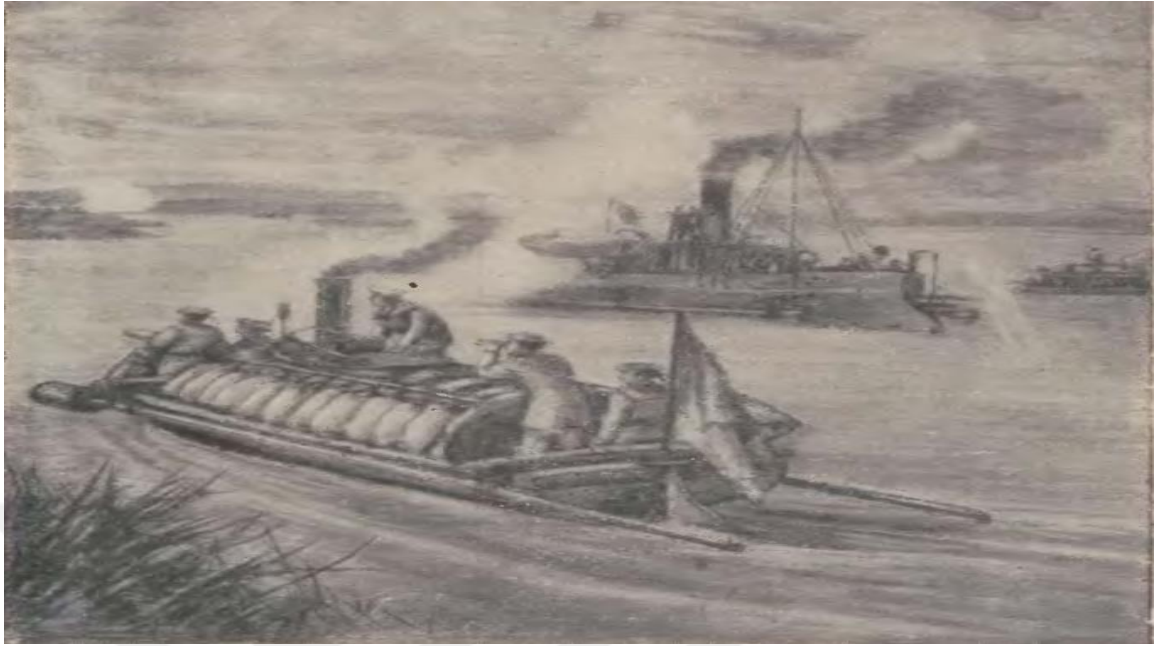
“Düzensizliğin korkunç olduğu Plevne'de yüzlerce Türk sokaklarda ölüyordu, hiçbir Türke burada yemek verilmemiş (Pırvev, 1992, ss. 60-64).”

“Türkler açlıktan sinekler gibi ölüyorlardı, ölenler çok zamandır kenara itilmişlerdi. Her yerde yıkılmış köprüler ve bırakılmış arabalar. Türkler açlıktan saldırıya geçtiler ve daha önce ölmüş bir mandayı direkt olarak yiyip bitirdiler (Pırvev, 1992, ss. 63-64).”

Rusların Tuna Nehrini geçmesi ve savaşı Bulgarların buldukları bölgeye taşınmaları, zaten önceden beri bağımsızlık ruhunu aşıladıkları bu halkı epeyce mutlu etmiştir. Gazetecilerin gittikleri köy ve kasabalarda en çok değindikleri başlıca hususlardan biri bu olmuştur. Genellikle dini bir merkezde yapılan Bulgar karşılama merasimleri; çeşitli hediyelerden güzel çiçeklere, yiyeceklerden giyeceklere kadar askerler için epeyce değerli bir içeriğe sahip olmuştur. Bu hediyeleşme sadece Rus askerleriyle sınırlı kalmamış, gazetecilerde bunlardan faydalanmışlardır.

Rus ordusunun 21 Haziran'da Tunayı geçmesine müteakip, Rus Severniy Vestnik (Северный Вестник) gazetesi muhabiri Rus D. K. Girs, Zıştovi (Свищов) merkezinde diğer Rus gazeteci arkadaşları ile yaptığı gezintinin detaylarını aktarmıştır.

Resim 11: Tuna ve Zıştovi Arasında Plan ve Keşifler⁴⁷



Kaynak: (Fortunatov, 1950, ss. 75-81).

Rus gazeteci D.K. Girs, sözlerine başlarken Bulgaristan'ın bağımsızlığında tarihi yer ve değer olarak en önemli kasabalardan biri olarak değerlendirdiği Zıştovi'ye sabaha karşı Zimnitsa tarafından meslektaşlarıyla yedi sekiz verst yani 7-8 km kadar yürüdüklerini belirtir. Tuna'nın karşı kıyısına geçmek için bir mühendisten yardım isteyen gazeteciler ekibiyle birlikte, sandık sandık mermilerinde bulunduğu sallarıyla karşıya geçerler ve Zıştovi'ye varılır. Tuna nehrinde sallanın, botların ve kayıkların hareketliliği Rus gazetecileri mutlu ederken, karşı kıyıdaki ovalar, mısır ekilen tarlalar ve yeşil ormanlar ilk dikkat çeken görüntüler olarak göze çarpmaktadır. Çocukça bir neşeye büründüğünü belirten gazeteci Girs: "böyle bir doğanın ortasında yaşayan şanslı insanlar vardır", der (Genova, 1978, ss. 54-55).

Karşı kıyıya geçtiklerinde iki tarafı muhteşem akasyalarla bezenmiş yolda hiç savaştan asker görmeden, ancak birçok üniforma, gömlek ve şapka parçalarına rastlayarak sık sık mola verdikleri erik, kayısı ve kiraz ağaçlarının bulunduğu bahçelerdeki meyveleri yiyerek 3 km kadar sonra kasabaya ulaşırlar. Kasabada birkaç yüksek minareli cami ve

⁴⁷ Rus Ordusunun Tuna ve Zıştovi Arasında Geçişleri

bir kilisenin olduğunu belirten Girs, kiliseye vardıklarında kilisenin çelenk ve çiçeklerle süslediğinden, ellerinde buketlerle kendilerini karşılayan Bulgar genç kızlarından, bunların yanında Rus askerlerine ve komutanlarına eğilerek selam duran kadınlardan bahseder. Buradan hareketle Türk tabyalarına karşıdan gözlemleyen Girs, ardından Türklerin şehri terk ederken tahıl ambarlarını unla dolu olarak bıraktığından şaşırarak bahseder. Ayrıca Rus ordusunda yer alan Varşova Üniversitesi'nden bir profesör'ün (Himikt Popov - ХИМИКЪТ ПОПОВ) ambarlarda bulunan gıdaların zehirli olup olmadıklarını tespit etmesi için görevlendirildiğini aktarır (Genova, 1978, s. 55). Bu tahıl ambarının Rusların şehre girmesiyle Bulgarlar tarafından korunduğu ve Rus ordusuna teslim edildiği bilgisini aktaran Girs, Tuna'nın karşı kıyısında bulunan bu tahıl ambarı Zimnitsa kıyısında bulunan Rus askerlerinin beslenmesi için çok önemli olduğunu, fakat bir şekilde karşıya geçirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Ambardaki malzemeleri inceleyen ekip burada bulunan gıda ve ham maddelerin yaklaşık 245.000 ruble olduğunu belirtmiştir. Buna göre 40.000 rublelik buğday, 148.000 rublelik mısır, 14.000 rublelik arpa, 8.000 rublelik yulaf, 3.000 rublelik tuz, en kalitelisinden 1.000 kilogram kadar buğdaylı bisküvi (peksimet), katran, reçine, tütün, kahve ve diğer meyvelerden oluştuğunu tespit etmişlerdir. Savaşta Osmanlı cephesi tarafında yer alan doktor ve gazeteci Charles Snodgrass Ryan, Plevne'de Bir Avusturyalı adlı eserinde savaş başlamadan önce erzak tedarik faaliyetleri için şu detayları aktarmıştır; “Tuna’da işleyen tek direkli, düz dipli küçük tekneler her gün un ve mısır yüklü olarak geliyor, kasabanın ihtiyat erzakını getiriyorlardı (Ryan, 2005, s. 70). Böylelikle inceleme tamamlanmış, meyveler ve Zıştovi pazarında dahi bulunamayacak kalitedeki buğdaylı bisküviler de Tuna’dan Zıştovi’ye geçirilen askerlere ve başarılı bir görevin karşılığı olarak Bulgarlara dağıtılmıştır. D. Girs, Pisma s Dunaya, Severniy Vestnik (Genova, 1978, ss. 55-57).

Zıştovi'nin alınmasıyla ilgili 24 Haziran tarihli yazısında Rus Odesskiy Vestnik gazetesi muhabiri Yan Kob ise farklı bir takım ayrıntılar aktarmıştır. Kob Zıştovi'ninsavaşmadan ele geçirildiğinden ve burada bulunan 15.000 nüfusun 7.000 kadarını oluşturan Türk halkının ve askerlerin konik çadırları dâhil herşeyini olduğu gibi bırakarak kaçtığından bahseder. Burada bulunan Bulgar halkından kadınların ve genç kızların gerçek bir tebessüm, coşku ve ellerinde çiçeklerle kendilerini karşıladıklarını belirten Kob, Bulgarların kendilerine tüm orduya yetecek kadar bolca gıda, tütün, tavuk, ekmek,

bisküvi ve bal verdiklerinden övgüyle bahsetmektedir. Yan Kob, Pisma s Pohoda, Odesskiy Vestnik (Genova, 1978, s.58.) Gazenkampf’da günlüğünde Bulgarların hem savaşı hem Rusları kutsallaştırdığını, Haziran 1877’de Bulgar köyü Mostova’da halkın kendilerini nasıl karşıladığını anlattığı bölümde, şu sözlerle ifade etmiştir:

“Çocuklar ve yaşlılar dâhil herkes, sevinçten başı dönmüş bir halde, tek bir insan/vücut gibiydiler. Büyük Prens’e (N. Nikolayeviç, 1831-1891) sanki cennetten gelmiş gibi; bizlere de sanki onun baş melekleriymişiz gibi bakıyorlardı (Kaplan, 2016, s. 222).”

Harita 8: Zorlu Yollar; Gabrova, Şıpka, Kazanlık İstikametini Gösteren Harita



Kaynak: (Burghausz, 1893, s. 363).

Tırnova'dan Hainköy ve Kızanlığa hareket ettikleri günleri anlatan Mac Gahan, yolların oldukça bozuk olduğundan bahsederken, öncü Kazak birliklerinin yol yapımıyla birkaç gün ilgilendiklerinden, yol boyunca yaşanan sıkıntılar, aşılamayan çukurlar ve ağır giden taburların birbirine erişmesi için sık sık mola verildiğinden söz eder, ayrıca Türk birliklerine çok yaklaştıkları zamanlarda herhangi bir akşam yemeği hazırlanamadığından, ateş yakılmadığından ve çay demlenemediğinden söz etmektedir. Böyle durumlarda bir parça kuru ekmekle idare etmek zorunda kaldıkları, bir sigara ile battaniyenin altında yere uzanıp uyduklarını belirtir. Özellikle Hainköy yolunun güçlüğünden, yüksek yamaçlardan ve bu zorlu alanların sadece Bulgarların yardımıyla aşılabildiğinden bahseder.

Birliklerinin çoğunun Rus General Gurko'nun askerlerinden oluştuğunu, onlarla birlikte birçok Bulgar gönüllü birliğinin olduğunu ve ayrıca Kazak askerlerinden birliklerinde olduğunu aktarır. Zorlu yolculuk ve mücadelelerle Hainköy'ün ele geçirildiğinden söz eder. Gurko'nun Hainköy'ün korunması için Bulgar gönüllüleri görevlendirdiğini aktaran Mac Gahan, buradan Kazanlığa hareket edildiğini, Kazanlılık yolunda Türk birlikleri ile yapılan mücadele de Rusların galip geldiğini ve Türklerin kaçtıklarını ifade eder. Rus askerlerinden bazılarının yaralandığını ve yaralıların yarısının Kazanlığa 15 km mesafedeki Mıglıj'da (Миглиж) kaldıklarını belirtir. Gece Kazanlığa girdiklerinde kendilerini Bulgar nüfusunun karşıladığından bahsetmektedir. Türk halkının ölüm korkusundan kaçıp evlerine saklandığını yazan Mac Gahan, Türklerin halkının Türk gazetelerinden Rus ilerlemesi ile ilgili zaferlerden haberdar olmadığını aktarmış, Rus birliklerinin kendilerini rahatsız etmeden şehiri geçtiklerini görmeleriyle Türklerin de rahatladığını ifade etmiştir. Mac Gahan genellikle Rusların başarılarını ve Türklerin mağlubiyetlerini Rus hayranlığıyla yazmıştır. Mac Gahan, *War Correspondence of the Daily News*, c.76-97, Leipzig, 1878. (Genova, 1978, ss.103-109.)

Resim 12: Bulgarların Tırnova'da Rus Ordusunu Karşılması



Kaynak: (Kisov, 1902, s. 143).

Yaklaşık bir buçuk yıl kadar Osmanlı ordusuyla Balkanlarda bulunan ve Plevne Cephesindeki mücadeleler devam ederken Osman Paşa ile vedalaşarak bölgeden ayrılarak İstanbul'a gelen doktor ve gazeteci C. S. Ryan bu sırada İstanbul'daki gözlemlerini şöyle aktarmaktadır;

“Harp harekâtının Türkiye hükümeti tarafından idaresi şeklini burada tenkide kalkışmak benim vazifem haricinde olabilir, fakat hariçtekiler tarafından umumi olarak ileri sürülen şu fikirden bahsetmekten geri durmayacağım: Şimdiye kadar düşmanın (Rusların) elde ettiği ilerlemeler hep, umumi karargâhın idaresizliğinden ve fikir ihtilafından ileri gelmiştir. Eğer savaş meydanındaki Türk askerinin parlak meziyetlerini İstanbul daha

akıllıca ve devamlı bir irade siyaseyi ile desteklemiş olsaydı, Rus askerlerinin siperli şapkaları hiçbir zaman İstanbul şehri önünde görünemezdi!”

“Son derece göreceğim gelmiş olan annem o sırada İngiltere’de bulunuyordu ve İstanbul’a gelince anneme bir mektupla bildirmiştım. Ondan bir cevap almak için beklerken etrafıma bakmaya ve ilk geldiğim tarihten beri devlet payitahtı olan bu şehrin günlük hayatında olan değişiklikleri görmeye vakit buldum. Bir harp patlayınca bütün milletlerin macera adamları kovuklarından fırlayıp elde edebilecekleri menfaat, zevk veya heyecan peşinde olarak sürü sürü faaliyet sahasına koşarlar. Gerçekten ortada bir leş vardı ve her yandan kuzgunların oraya toplandıkları görünüyordu. İstanbul’da, bizim Britanya imparatorluğunun kurulmasında o kadar hizmetleri dokunmuş olan, delice cesur, serseri sınıftan bir hayli İngiliz’e rastladım. Bunlar kendilerine başka Hıristiyan milletler arasında yer bulamadıklarından Türkiye ordusuna girmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bu adamlardan her biri başka bir dava idi: Bir takım şeyler icat ettiklerini, yeni silah yaptıklarını, ellerinde Türkiye hükümetine satmak istedikleri ıslah edilmiş elbiseler ve teçhizat olduğunu söylüyorlardı. Mesela Harris adında bir İngiliz vardı ki Zıştovi’de (Sviştov) Rusların Tuna üzerine kurmuş oldukları köprüyü torpido ile havaya uçurmayı teklif ediyor ve benim de bu olmayacak işe ortak olmamda ısrar ediyordu (Ryan, 2005, s. 240).”

Aynı gazeteci C.S. Ryan İstanbul’da bir süre kaldıktan sonra bir posta gemisi ile Sinop, Samsun ve Trabzon üzerinden Erzurum’a gitmiş ve hem gazetecilik hem doktorluk çalışmalarını burada devam ettirmiştir. Buradaki ilk günlerinin Plevne’ye nazaran daha sakin geçtiğinden bahseden Ryan, sonrasında; “Erzurumdan ayrılmadan önce öyle tüyler ürpertici ıstırap ve facia sahneleri gördüm ki, bunların yanında Plevne’de

gördüklerim hiç kaldı.” şeklindeki açıklamasıyla buradaki vaziyetin ağırlığını ifade etmiştir (Ryan, 2005, s. 256).⁴⁸

Ryan’ın aktardığı bir başka önemli detay ise şuydu; Doktor arkadaşı Pinkerton’un ölümünde zar zor tahta bulup ambalaj kutularından tabut yaptıklarını, bu cenazenin duasını da Amerikalı Mr. Cole adına bir misyonerin okuduğunu belirtmiştir (Ryan, 2005, ss. 273-274).⁴⁹ Kafkas cephesindeki mücadelenin çoğu hava şartları ve kıtlık ile gerçekleşmiştir. Buradaki durumu Ryan birkaç acı örnek ile notlarına yansıtmıştır;

“Her türlü yiyecek kıtlığı yaşanmaktaydı. Aralık ayı sonlarına doğru şehirden halkın bir kısmını çıkarmak zorunluluğu oldu ve dört yüz erkek, iki yüz kadın ve çocuktan oluşan bir kafilenin, Erzurum’dan beş günlük yol olduğu söylenen Erzincan’a hareketine karar verildi. Bu yolculuğun tüyler ürpertici faciası, Kars’tan yola çıkarılan yaralıların faciasını kat kat geçti” (Ryan, 2005, s. 259).⁵⁰

“Kafile Erzurum’dan ayrıldığında bir kar borasına tutuldu. Bu talihsizler sürüklene sürüklene tekrar hareket noktasına döndüğünde o iki yüz kadın ve çocukların hepsi düştükleri yerlerde kalmışlar, tabutsuz ve donmuş cesetleri korkunç fırtınanın yığıldığı kar tepeleri altında gömülmüştü... Erzurum’a dönebilmiş olan askerlerden büyük kısmı donmaktan, dizanteriden öldüler. Bu gerçekten eşsiz bir felaketti” (Ryan, 2005, ss. 265-266).

⁴⁸ Ryan başka çarpıcı bir detayı ise daha sonraki notlarında paylaşmıştır; “*Erzurum, kale duvarları içinde her gün can veren yüzlerce adamın cenaze merasiminden daha korkunç bir şey görmemiştir. Burada aç köpekler ölümlerin sıksa cesetlerini yemek için birbirleriyle hurlaşıyorlardı ve naaşların üzerinde okunan dua yalnız köpek sürülerinin bu çirkin ve hırslı hırılıtlarından ibaretti.*” s. 272. Yazarın diğer notlarından da öğreniyoruz ki Erzurum’da aşırı soğuk ve beslenme sıkıntıları sebebiyle tifo ve tifüsten asker, genç, yaşlı, çocuk birçok kişi hayatını kaybetmişti.

⁴⁹ Mr. Cole’un o sırada eşi, ailesi ve başka bir genç Amerikalı bir hanımla Erzurum’da bulunmakta olduğunu belirten Ryan, Mr. Cole’un Ermeniler arasında misyonerlik faaliyetleri yürüttüğünden bahsetmektedir. Ryan Mr. Cole ile ilgili görüşlerini şu şekilde sürdürmüştür; “Mr. Cole’un çocuklarından biri tifüsten öldü, Mr. Cole, karısı ve misyonerlik işinde çalışan şevkli, parlak, genç Amerikalı hanım da bu yüksek vazifede can verdi.”

⁵⁰ Rus kumandanı Melikoff Kars’ın ele geçirilmesinden sonra burada ele geçirilen iki bin yaralı esirin muhafazası ve bakımının zorluğunu düşünerek onları Kars’ta tutmak istememiş ve her birine bir battaniye ve bir kaç kuruş verip onları Erzurum’a göndermiştir. İki yüz kilometre (180 mil) donmuş topraklar üzerinde yükselen kar tabakalarıyla mücadele eden yaralı esirler ordusundan ancak üç yüz on yedi kişi Erzurum’a ulaşabilmiştir.

3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Anlaşması'nın imzalanmasıyla cephelerdeki savaş sona ermiş, fakat Rus askerlerinin nefreti ve kini Kafkas cephesinde bir süre devam etmiştir. Gazetecilerin de gözünden kaçmayan bu davranışlar Ryan'ın kalemine şu şekilde yansımıştır;

“Biz İngilizler büyük ve küçük rütbedeki Rus zabitleriyle pekâlâ geçiniyor idiysek de, Rus ordusu umumiyetle, ağır yaralı oldukları için öteki Türk askerleri ile gönderilmemiş olan bir miktar Türk askerine pek kötü muamele ediyorlardı. Rus ordusu efradı, sokaklarda ıstırapla sürüklenmekte olan bu zavallı sefil insanlara, her rastlayışlarında önce onlarla alay ediyorlar, sonra da zalimce dövüyorlardı. Altı kadar Rus askerinin sokakta sürüklenerek giden ve zayıflıktan sadece kemikleri kalmış olan iki zavallı Türk askerine hücum ederek hayvanca bir şiddetle tekmelediklerine ve yolun kenarında yarı ölmüş olarak bıraktıklarına şahit oldum” (Ryan, 2005, s. 294).

C. S. Ryan'ın Kafkas cephesindeki incelemeleri çalışma için önemli bilgiler içerdiğinden ve Ryan'dan başka Kafkas cephesini Osmanlı tarafından değerlendiren ve gözlemleyen bir gazeteciye ait notlar olmadığından, aktarılan en önemli detaylar çalışmaya dâhil edilmeye çalışıldı. Bunlardan bir tanesi de bölgede faaliyet gösteren Ermeni gruplarıyla ilgilidir. Erzurum'da bir gece korkunç bir infilak ile uyandığından ve alarm vaziyeti alıp patlamanın olduğu bölgeye ulaştığından bahseder yazar, burada gördüğü manzarayı ve sebeplerini şöyle ifade etmiştir;

“Biz oraya vardığımızda ev yerine bir yıkıntıdan başka bir şey görmedik. Kazadan (Patlamadan) kurtulan birkaç kişiden biri bize durumu anlattı: Onun söylediğine göre birtakım Ermeniler ellerine külliyetli Türk fişekleri geçirmişler ve bunları kendi işlerinde kullanmak istemişlerdi. Büyük bir odada on altı Ermeni bağdaş kurup büyük bir halka çevirmişlerdi. Önlerindeki fişeklerden kurşunları çıkarıp, barutu küme halinde yığıyorlardı. Barut kümesi oldukça büyüdüğü sırada, Ermenilerden birinin canı sigara istedi ve sigarasını yakmak için kiprit çaktı, aynı saniyede ev havaya uçarak Ermenilerden on tanesi cennete yahut cehenneme gitti” (Ryan, 2005, ss. 302-303).

Günlüğünün sonunda iki sene kadar sıkı arkadaşlık şartları içerisinde beraber yaşadığı Türk ordusu askerlerinin askerlik meziyetlerine karşı derin hayranlık duyduğunu ifade eden C.S. Ryan eserini şu satırlarla tamamlamıştır:

“Felaket içinde iken yiğit, en korkunç ıstıraplar altında dahi şikayetsiz ve bütün durumlarda iyi tabiatlı olan Türk askerleri –gerek subay, gerek er harp boyunca kahramanlık vasıflarını göstermişlerdir. Adeta ideal mevkiine koyduğum, beraber savaşmış, beraber ıstırap çektiğim ve kendileri ile muzafferiyetin şanı şerefini ve mağlubiyetin acılarını paylaştığım bu insanların 1896 yılında Türkiye’nin yalnız şark vilayetlerinde değil, İstanbul’da da Ermenilere zulümler yaptıklarına inanmak mecburiyetinin benim için pek güç ve acı olduğunu söylemeye hacet yoktur (Ryan, 2005, s. 323).”

Savaşın gözlemcileri olmalarına rağmen aynı zamanda uluslararası bir kamuoyu oluşturan ve dolaylı olarak savaşın yönlendiricileri olan savaş muhabirlerinin izlenimlerini aktarıldığı çalışmada; gazetecilerle ilgili son görüşlerimizi eklemekten önce, savaşın sona ermesinden on bir yıl sonra Fransız Baudoine Askeri Kütüphanesinin yayını olarak 1889 yılında basılan Plevne Müdafaası adlı Fransızca kitaptan gazetecilerle ilgili bir eleştiriyi paylaşmayı uygun gördük. Eserde gazetecilerle ilgili şöyle bir değerlendirme yapılmaktadır;

“Rus ordusunu izleyen değişik milletlerden gazeteciler, baştaki tarihçileri oluşturuyordu. Sadece alelacele bir şekilde gazetelerine duygusal haberleri ve dramatik yazıları yollamakla ilgileniyorlar, tarihsel gerçeğin peşine düşmeye odaklanarak, profesyonel işlerini yapamayacaklarını düşünüyorlardı. Ruslara ait bir yerde günden güne yazarlardı, dolayısıyla kaçınılmaz olarak etkiye maruz kalmışlardı ve sıklıkla notlarını onlara bilgi vermekle hükümlü genelkurmay subaylarının diktesi altında almaktaydılar. Dolayısıyla öncelikle Türk kaynaklarından bu bilgilendirmeleri kontrol edemiyorlardı, çünkü Osmanlı ordusunun organizasyonunu, teşkilatını, planlarını bilmiyorlardı; bunun yanında Türkçeyi bile bilmiyorlardı. Buna ek olarak Türklere rakip ve düşman olarak davranıyorlardı; sorumlulukların, adaletli olarak bakacak olursak,

iki ordu arasında yarı yarıya paylaşılması gerekirken, Türklere tüm stratejik hataları ve savaş suçlarını yüklüyorlardı. Her sayfayı eski katliam klişeleriyle, yangınlarla, Müslüman savaşının klasik korkusuyla, detaylı ve görsel olarak zengin bir şekilde yeniden düzenliyorlardı ki; bu, hayal güçlerinin bitmez tükenmez doğurganlığı dışında çok da büyük bir şeyi kanıtlamıyordu. Sonraki yazarlar, gerçeklerin tarihçileri, aşağı yukarı daha bilgili olan stratejistler, devraldıklarından bile daha az Asya bilgisine sahiptiler. Basit bir derleme işiyle yetinmeyi görev bildiler. Tabii şurada-burada gerçeği yansıtmaktan çok yoksun olan bazı harfleri değiştirdiler, kendilerine göre fazla karaya çalan resimleri hafiflettiler, ama temel aynı kaldı. Bu şekilde, zamanla birlikte, efsane tarih haline geldi. Pek çok Rus subayı savaşla ilgili kısmi açıklamaları yayımladılar ve onların eserleri şimdiye kadar konuştuklarımızdan kesinlikle başka bir değere sahipti. Ne yazık ki bazen, Osmanlı ordusunun er sayısını ve operasyonlarını göz önünde bulundurarak, açık bir kasıtle kendi şefleri tarafından işlenmiş hataları olabildiğince azaltma yönünde gerçeği değiştirmeye itilmişlerdi (Ünalp ve Ünal, 2017, ss. 484-485).”⁵¹

Bu eleştiriler şüphesiz tüm gazetecilere veya günlük yazan yazarlara yapılmamıştır. Bu çalışma ve inceleme nazarında aktarılmak istenen; gazetecilerin haberlerinin ve yazarların günlüklerin yanlı ifadeler, sansürler ve amaca yönelik çalışmalar, kurgular içerebileceğini başka bir yazarın yorumuyla zenginleştirmektir.

⁵¹ Çalışmada incelenmiş olan kitap, *Defense de Plevna (Muchir GHAZI OSMAN pacha par le General de division MOUZAFFER pacha et le Lieut-Colonel d'etat-major TALAAT bey)*, Librairie Militaire de L. Baudoin Et C, Paris, 1889.

3. BÖLÜM

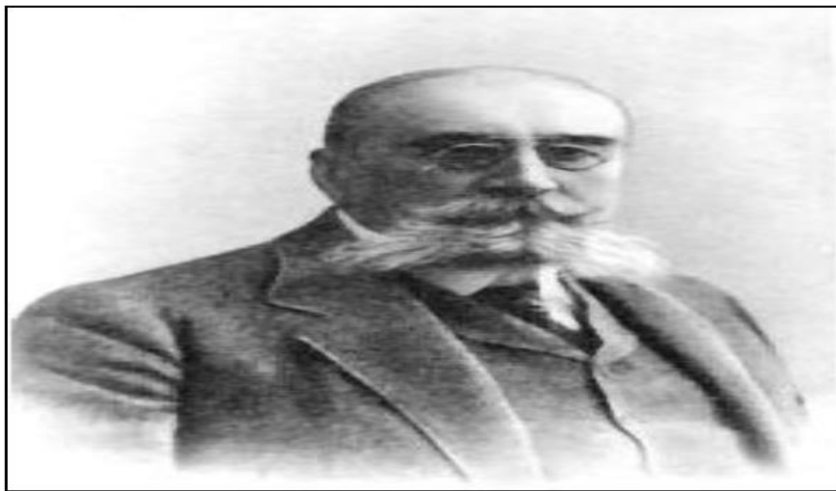
1877-78 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDA RUS MUHABİR VASİLİ İ.N. DANÇENKO'NUN FAALİYET VE GÖZLEMLERİ

3.1. VASİLİ İ. N. DANÇENKO VE FAALİYETLERİ

3.1.1. V. Dançenko'nun Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği

19. yy. ortalarında Rus yerleşimi olan Tiflis'te dünyaya gelen yazar, şair, dramatist, anı yazarı, gezgin, gazeteci, asker ve savaş muhabiri olan Vasili İvanaoviç Nemiroviç Dançenko'yu anlayabilmek, ortaya koyduğu görüş izlenim, eser ve diğer çalışmaları sağlıklı değerlendirebilmek için şüphesiz onun yaşantısının detaylarını, yaşadığı dönemi öncesiyle ve sonrasıyla incelemek gerekmektedir.

Resim 13: Vasili İvanoviç Nemiroviç Dançenko (05.01.1848 - 18.09.1936)⁵²



⁵² (Otdel Kaevedeniya İmena na Karte Leningradskoi Oblast Kraevedçeski Kalendar 2018, 2017, s. 23).

Dançenko, 1848’de hiç de varlıklı olmayan Rus bir subayınve Ermeni bir annenin oğlu, aynı zamanda belki de yazın hayatı boyunca en çok etkilendiği ve etkilediği kişi ünlü Rus yazar Vladimir İvanoviç Nemiroviç Dançenko’nun⁵³ ağabeyi olarak dünyaya gelmiştir.⁵⁴ Çocukluğunu Kafkasya kırsal koşullarında geçirdiği bilinen Dançenko’nun babasının askeri görevleri dolayısıyla Dağıstan, Çeçenistan ve doğduğu yer Gürcistan’ın birçok yerine seyahat ettiği ve kitap okumayı çok sevdiği bilinmekte, Fenimore Cooper, Walter Scott, M.N. Zagoskin ve K.P. Masalsky’in kitaplarını okumuş⁵⁵, ilköğrenimini Tiflis’te tamamladıktan sonra on yaşından itibaren 1854-63 yıllarında Petersburg’daki Alexandrinsky Kadet Korpus Askeri Okulu’nda⁵⁶ eğitim görmüştür.

⁵³Rus yönetmen, gazeteci, yazar, öğretmen, tiyatro yazarı, savaş muhabiri, seyyah, yaratıcı ve bir dönem Rus Sanat Tiyatrosu Başkanı Vladimir İvanoviç Nemiroviç Dançenko, 24/11 Aralık 1858/1845 tarihinde bugünkü Gürcistan’ın Özürgeti kasabasında doğdu. Çocukluğunun ise Tiflis’te geçtiği bilinmektedir. Gençliğinde bir çok amatör tiyatro etkinliğine katılmış sonrasında Moskova Üniversitesi Fizik ve Matematik Fakültesine (1876-1879) dahil olmuşsa da, bir dönem Hukuk Fakültesine de gitmiş ancak bu sürelerde tiyatroyla ilgilenmeye devam etmiştir. 1877 yılında ilk kez Rus “Çalar Saat” dergisinde makale ve incelemelerini yayınlamıştır. 1879’da üniversite eğitimine ara verip Rus Gazetesi’nde edebi eleştiri yazarı olarak görev almış ve 1881’de de ilk hikâye yazısını yayınlamıştır. Rus Edebiyat ve Tiyatro tarihinin öncülerinden olan Vladimir Vladimir İvanoviç Nemiroviç Dançenko 1945’te Rusya’nın başkenti Moskova’da hayatını kaybetmiş, anısına Ukrayna ve Tiflis’te müzeler oluşturulmuştur.

⁵⁴Kaynak: http://data.bnf.fr/13746712/vasilij_ivanovic_nemirovic-dancenکو/12.01.2018

⁵⁵Kaynak: <http://www.planeta-l.ru/piece46512.01.2018>

⁵⁶Alexander Cadet Corps (Александровский Кадетский Корпус): Adını Rus İmparatoru II. Aleksandr Nikolayeviç’den (1855 – 1881) alan kurum, askeri eğitim amaçlı yatılı okul şeklinde 10-12 yaş arasındaki yetim ve asker çocuklarını kayıt edip, 7 yıl eğitim vermekteydi. 18.yy.’da genel eğitim veren bu kurumlar 19.yy.’dan itibaren sadece askeri eğitime yönelmiş ve 1860’a kadar buradan mezun olanlar subay rütbesi almışlardır. 1829 yılında ilk örnekleri Moskova’da kurulan bu okullar zamanla yaygınlaştırılmış daha sonra isimleri değiştirilerek farklı şehirlerde faaliyetlerine devam etmişlerdir. Petersburg’taki Alexander Cadet Corps ise 1842 yılında kurulmuştur. 1917’de sadece Petersburg’da 10 adet Cadet Corps adlı okulların bulunduğu bilinmektedir. Bu okullar topçuluk, havacılık, mühendislik, ulaştırma ve denizcilik alanlarında Rus ordusunun hazırlanmasındaki çekirdek kadroların eğitilmesine hizmet vermekteydiler. Kaynak:<http://www.encspb.ru/object/2855717780?lc=ru>12.01.2018

Resim 14: Alexander Cadet Corps Petersburg



Kaynak: <http://cadethistory.ru/aleksandrovskiy-kadetskiy-korpus-18>

Askeri bir eğitim almış subay rütbesiyle mezun olmuşsa da bu alan çok ilgisini çekmediğinden sonrasında bir süre St.Petersburg'da yaşamıştır.⁵⁷ Yüksek öğrenimini Petersburg Üniversitesi Tarih ve Filoloji Fakültesi'nde tamamlamış, gazeteciliğe ve yazarlığa ilgi duymaya başlamıştır. Bu alanda birçok deneme ve seyahat notları, romanlar, kısa öyküler, çocuklar ve gençler için kitaplar, romanlar kaleme almış ve Novoe Vremya gazetesinin muhabirliğini yapmıştır.

Bu dönemde 1853-63 yıllarındaki askeri eğitim ve dönemin siyasi koşullarına baktığımızda önce Fransız İhtilali ve bunun etkisiyle yayınlan milliyetçilik duygusunun Rus Panslavizm propagandasıyla Balkanlarda yayıldığı ve Osmanlı tebaası üzerinde etkili olduğunu bilmekteyiz. Yunanlılar antik tarihlerinin çekiciliği ve aydınlanma

⁵⁷<https://bigenc.ru/literature/text/2258704>

fikirlerinin etkisi sayesinde özel bir ilgi görmüşler, Bulgarlar ise coğrafi konumlarından ve görkemli bir antik geçmişi bulunmadığı için ve nispeten ulusal seferberliğe geç başlamalarından dolayı sınırlı bir ilgi görmüşlerdir. Ancak bu durumun, Rusya tarafından Bulgarların kendilerine özgü bir ulus olduğu ve Türkler tarafından en çok ezilen ulus olduğu şeklindeki tezleriyle telafi edilmek istenmiştir (Todorova, 2003, s. 175). Balkanlarda 1828-1829, 1853-54 ve 1877-78 Rus-Osmanlı savaşlarının yanı sıra 1875-1876 Osmanlı-Sırp, Osmanlı-Karadağ mücadelelerinin de yaşandığını ve bu dönemde Balkan Krizi tanımının oluşturulduğunu görmekteyiz. Genel anlamda batılıların ifadesiyle Doğu Sorunu ortaya çıkıp Rusya Osmanlıların en büyük düşmanı haline geldikten sonra Rus Edebiyatı'nda da Osmanlı tebaasındaki Hristiyanlara yönelik gizlenmeyen bir destek ve gerçek bir tutku ortaya çıkmıştır. Balkan Kriziyle de adeta Balkan ulusları bu dönemde Büyük Devletler'in koruması altına girmiştir.

Rus entelektüellerinin tamamı Balkanlarda Slavlarının ezilmesine ateşli bir şekilde karşı çıkmıştı; ayrıca birçoğu Balkanlar'daki Slav bağımsızlık mücadelesini gerek yazılarıyla gerekse aktif faaliyetleriyle desteklemişti. Bunlar arasında yer alan İvan Turgenyev, Fyodor M. Dostoyevski, Danilevski, Lev N. Tolstoy, M.E. Saltıkov-Şchedrin, Vladimir G. Korolenko, Gleb İ.Uspenskiy, Vsevolod M. Garşin gibi pek çok ünlü Rus yazarı Rusya'yı Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşa girmeye zorlayan bir kamuoyunun oluşumuna büyük katkılarda bulunmuştu. Tolstoy da, "Bütün Rusya orada, bende gitmeliyim" demiş kendisini gönüllü olarak orduya katılma fikrinden vazgeçirmek için büyük çaba harcanmıştır (Todorova, 2003, s. 179).

Dançenko'da hem Panslavizm etkisindeki eserleri okuması, hem de asker bir babanın oğlu olması ve askeri bir eğitim alması sebebiyle Slav kardeşliği ve Türk karşıtlığı fikirleriyle yetişmiş, diğer Rus yazarları gibi o da orduya gönüllü olarak katılarak mücadeleye önce bir asker, sonra da çok etkili bir savaş muhabiri olarak katkı sağlamıştır. Yetenekli bir yazar olarak görülen Dançenko, geniş bir okur kitlesine sahip olan yayıncı ve yazarlardan övgüler aldı, fakat o kendisini her zaman ve en baştan Petersburg Üniversitesi yıllarından beri bir gazeteci olarak görüyordu. Savaş muhabirliği dönemlerinde de daima ön hatlarda, çatışma ve mücadelelerin yaşandığı bölümlerde yer almış, cephelede iki defa hafif şekilde yaralanmıştır.

Gazeteciliği ve yazarlığa olan ilgisi onu ilk olarak 1872-1876 İspanya İç Savaşı'na götürmüş burada ilk muhabirlik deneyimlerini yaşamış ve uzun süre İspanya'da kalmıştır. Burada edindiği tecrübeler Dançenko'yu Sırp-Osmanlı ve Karadağ (1875-76), Rus-Osmanlı 1877-1878 savaşları sırasında askeri operasyonlarda çalışan ilk profesyonel Rus askeri muhabirlerden biri yapmıştı. Dançenko'nun hayalinin de bu yönde olduğunu ifade edebiliriz; çünkü gazetecilik önce 1853-54 Kırım Savaşı ile Avrupa'da geniş kitleleri etkilediğinde çok önemli bir meslek olarak görülmüş ve bu mesleğe saygı duyulmuş, belki de o dönemde Dançenko bu mesleği kafasına koymuştu. Dançenko aktardıkları olayları, haberleri ve tuttuğu günlükleri yalnızca doğrudan katıldığı olaylarla ilgili bilgilerle değil, Rus ordusundaki eksikliklerin nedenlerini ve arka planında yatan gelişmelerin analiziyle değerlendirmiş, bu hususlara askeri eleştiriler getirmiş aynı zamanda savaşın doğrudan bir katılımcısı olarak, savaşın tüm koşullarını görerek, çoğunlukla gördüğü şekilde bazen de milliyetçi değerlendirmeleri ve abartmalarıyla anlatmıştır.

3.1.2. V. Dançenko'nun Savaş Muhabirliği, Faaliyetleri ve Eserleri

1877-1879 yıllarında çalışmamızda kullandığımız “Savaş Yılı” adlı eserini oluşturan Dançenko, bu dönemde Novoe Vremya gazetesine yazılar göndermiş ve savaş muhabirliği yapmıştır. 1880-1881 tarihlerinde Rus General Skobelev ile birlikte Türkistan'da seferlere katıldığı bilinmektedir.⁵⁸ Osmanlı-Rus Savaşı'nın Balkan cephesinin cereyan ettiği farklı bölgelerde bulunan Dançenko bu gözlemlerini 1881'de kaleme aldığı “Plevne ve Şıpka”, 1882'de yazdığı “Skobelev”, 1883'de yazdığı “İleri”, 1890'da bastırdığı “Yaz Kış Şıpka'da 1877-1878” adlı çalışmalarına yansıtmıştır.

Çalışmada ele aldığımız “Savaş Yılı” adlı eseri de bunlar arasında en hacimlisi ve direkt savaş günlüklerini içermesi dolayısıyla tercih edilmiştir. Nemirovich-Danchenko 1877-78 Rus-Osmanlı savaşı muhabirliği günlerinin çoğunu Rus komutan Skobelevle birlikte geçirmiş, Dançenko generalin kişisel niteliklerine hayran olmasına rağmen, onun eksikliklerini, özellikle aşırı öfkesini eserlerinde açıkça göstermekten çekinmemiştir. Danchenko, savaşın ilk yılında gazete okuyucularının ilgisini çeken en önemli

⁵⁸<http://kuprin-lit.ru/kuprin/public/danchenko-voennyj-korrespondent.htm>12.02.2018

muhabirlerden olmuş, bu önemli başarıyı yakalamasını sağlayan yaklaşık 350 makale ve nota yayınlamıştır. Yazar A.D. Apraksin diğer yayıncılar ve gazeteciler arasında Daçenko'dan ayrıca ve yoğun bir övgüyle bahsetmiş, özellikle şu cümleleri kullanmıştır: "Üstün zekalı yazarın her mesajı şaşırtıcı derecede canlı resimlerden oluşan bir dizi sergiliyor" (Baskakov, V.N., Halizev, V.S. 1999, s. 282-285). 1877-78 Rus-Osmanlı Savaşı dolayısıyla ünlene Daçenko, gazeteler, okuyucular ve yayın evlerinin vazgeçilmez savaş muhabirlerinden biri olmuş, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı, 1912-1913 Birinci Balkan Savaşı ve Eylül 1914'ten itibaren aktif olarak 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı'nda farklı cephelerde savaş muhabirliği yapmıştır. (Sovremennaya Possiiskaya Voennaya Jurnalistika, 2002, s. 23).⁵⁹

Resim 15: Vasili İ. N. Daçenko'nun Mezarı Olsany Mezarlığı, Prag



⁵⁹ Ayrıca, <http://kuprin-lit.ru/kuprin/public/danchenko-voennyj-korrespondent.htm> 12.02.2018

3.1.3. Novoe Vremya Gazetesi (Yeni Zaman - Новое Время) 1868 – 1917

12 Şubat 1867'de Petersburg'ta A. K. Kirkor⁶⁰ ve N. N. Yumatov tarafından ilk olarak “Преход” (Prehod -Geçiş) adıyla kurulmak istenen gazeteye 9 ay sonra isim değişikliği şartıyla 21 Ekim'de izin verilmiş ve adı “Новое Время” (Novoe Vremya – Yeni Zaman) olarak değiştirilmiştir. Yönetimin sansürü ile kontrol altında tutulan gazete ilk bir aylık incelemelerden sonra sansürden çıkarılmış ve direkt baskı izin almıştır.⁶¹

1 Ocak 1868 tarihinde Petersburg'da yayın hayatına başlamış politik ve edebi ağırlıklı yazıların yazıldığı Novoe Vremya (Yeni Zaman) Gazetesi'nin ilk sayılarında dört sayfa olan gazete Pazartesi, Perşembe ve Pazar olmak üzere haftada üç kez basılmış sonrasında 234. sayısına kadar haftada beş baskı yapmıştır.⁶²

1869'da her gün çıkan gazete, sabah ve akşam baskısı olmak üzere günde iki kez yayınlanmıştır. İlk yıllarında dönem dönem yönetimin politikalarına karşı yazılarından dolayı uyarılar alan gazete 30 Ocak 1871'de 1.300 baskıya ulaşmışken geçici olarak durdurulmuş ve editörleri hapse atılmıştır. 1873 ve 1874'te de zaman zaman uyarılar almış ve gazete kesintiye uğramıştır.⁶³ 1891 yılından itibaren haftalık bir resimli ek ile okuyucularına ulaştırılmıştır.⁶⁴

Rus gazetesi Novoe Vremya'nın yayıncıları⁶⁵:

- 1) A. K. Kirkor ve N. N. Yumatov (1868-1872)
- 2) F. N. Ustryalov (1872-1873)
- 3) Tamam Notovitch (1873-1874)
- 4) K. V. Trubnikov (1874-1876)
- 5) A. S. Suvorin⁶⁶ (1876-1912) - A. S. Suvorin Derneği (1912-1917).

⁶⁰ Polonya-Litvanya asıllı bilim adamı.

⁶¹<http://opentextnn.ru/censorship/russia/encslov/?id=598412.02.2018>

⁶² İlk sayılardan örnek için,

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/27/Новое_время._1868._№005.pdf

⁶³<http://opentextnn.ru/censorship/russia/encslov/?id=598412.02.2018>

⁶⁴http://starosti.ru/gazet_novoevr.php12.02.2018

⁶⁵<http://imperium-ross.livejournal.com/8120.html>12.02.2018

НОВОЕ ВРЕМЯ

Всего выдано с 1856 г. 120 томов, в том числе до 1868 г. 12 томов.

ГАЗЕТА ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ЛИТЕРАТУРНАЯ.

Подписка и объявление принимаются в главной конторѣ редакціи, въ 2-й этажѣ Доминіоннаго и Чернышевскаго домовъ въ Петербургѣ.

Полное адресованіе: въ редакціи или «Новое Время» въ С. Петербургѣ.

ЦѢНЫ НА ПЕРИОДИКЪ

в годъ	12 руб.
в 6 мѣс.	7 руб.
в 3 мѣс.	4 руб.
в 1 мѣс.	1 руб. 50 коп.
в 1 недѣлю	20 коп.

1) Всѣ извѣстія, подлежащія обязательной продажѣ, на основаніи Высочайшихъ повелѣній 10-го декабря 1867 г. и 21-го октября 1867 года, и проданныхъ по 10-му декабря 1867 г., могутъ быть приобретены также, какъ съ публичной торговь въ назначенные сроки. Никакія частныя условія съ бывшими владельцами не допускаются. Известно, что въ послѣдствіи для 10-го декабря во всѣхъ губерніяхъ Санктъ-Петербургской губерніи поступило такое же повелѣніе о совершеніи купчихъ продажъ на извѣстныя, проданныя въ силу означенныхъ выше Высочайшихъ повелѣній, что явствуетъ изъ вѣста при этомъ ушедшій не успѣвъ раздѣлить вѣсть итѣхъ продажъ до 12 часовъ ночи 10-го декабря 1867 года, и такимъ образомъ въ некоторыхъ извѣстіяхъ, хотя и проданныхъ, но не совершенно купчихъ продажъ итѣхъ извѣстій, что на этотъ предъметъ будетъ обращено особенное вниманіе, и во всѣхъ ипотечности будутъ разрѣшено учрежденіе купчихъ продажъ по крайней мѣрѣ на тѣ извѣстия, о продажѣ коихъ, съ установленными

купчихъ извѣстия, могутъ производиться итѣхъ купчихъ продажъ итѣхъ извѣстій, какъ въ Петербургѣ, такъ и въ другихъ городахъ, гдѣ въ настоящее время существуютъ купчихъ продажи, и въ 5/100 рента по нарицательной итѣхъ цѣнѣ.

Надобно еще замѣтить, что въ Писаніи въ декабрѣ извѣстій учреждено отдѣленіе общества взаимнаго покровительства, которое установленныя порядкомъ выдавать желавющимъ судьямъ.

2) Банковія извѣстия по купчихъ извѣстиямъ можно получить въ высочайшемъ губернскомъ правленіи, гдѣ съ этою цѣлью учреждено особое временное отдѣленіе, въ которомъ сосредоточены всѣ дѣла и необходимыя данныя по продажѣ извѣстій на вѣсть шести Северо-Западныхъ губерній.

Всѣхъ извѣстій, подлежащихъ обязательной продажѣ, на основаніи Высочайшихъ повелѣній 10-го декабря 1867 г. и 21-го октября 1867 года, и проданныхъ по 10-му декабря 1867 г., могутъ быть приобретены также, какъ съ публичной торговь въ назначенные сроки. Никакія частныя условія съ бывшими владельцами не допускаются. Известно, что въ послѣдствіи для 10-го декабря во всѣхъ губерніяхъ Санктъ-Петербургской губерніи поступило такое же повелѣніе о совершеніи купчихъ продажъ на извѣстныя, проданныя въ силу означенныхъ выше Высочайшихъ повелѣній, что явствуетъ изъ вѣста при этомъ ушедшій не успѣвъ раздѣлить вѣсть итѣхъ продажъ до 12 часовъ ночи 10-го декабря 1867 года, и такимъ образомъ въ некоторыхъ извѣстіяхъ, хотя и проданныхъ, но не совершенно купчихъ продажъ итѣхъ извѣстій, что на этотъ предъметъ будетъ обращено особенное вниманіе, и во всѣхъ ипотечности будутъ разрѣшено учрежденіе купчихъ продажъ по крайней мѣрѣ на тѣ извѣстия, о продажѣ коихъ, съ установленными

ОБЪЯВЛЕНІЯ

за 10 строкъ въ 1 мѣс.	1 руб.
за 2 года 12 руб.	12 руб.
за 3 года 17 руб.	17 руб.
за 4 года 21 руб.	21 руб.
за 5 летъ 25 руб.	25 руб.
за 6 летъ 28 руб.	28 руб.
за 7 летъ 31 руб.	31 руб.
за 8 летъ 34 руб.	34 руб.
за 9 летъ 37 руб.	37 руб.
за 10 летъ 40 руб.	40 руб.

ДѢЙСТВИЕ ПРАВИТЕЛЬСТВА.

Высочайшее повелѣніе. Объ открытіи предъстоящаго въ 1868 году выбора въ законодательную палату Государства Императорскаго Высочайше повелѣніемъ отъ 10-го декабря 1867 года, въ которомъ повелѣно избирать въ законодательную палату отъ 1-го января 1868 года.

ДѢЙСТВИЕ ПРАВИТЕЛЬСТВА.

Высочайшее повелѣніе. Объ открытіи предъстоящаго въ 1868 году выбора въ законодательную палату Государства Императорскаго Высочайше повелѣніемъ отъ 10-го декабря 1867 года, въ которомъ повелѣно избирать въ законодательную палату отъ 1-го января 1868 года.

СОСТОЯНІЕ СЧЕТОВЪ ГОСУДАРСТВЕННОГО БАНКА КЪ 1-му январю 1868 года.

Активы:

- 1) Свѣдѣніе о размѣщеніи фондовъ и кредитовъ, балансовъ.
- 2) Различныя ссуды.
- 3) Задолженія: 49,716,155 руб.
- 4) Сбереженія: 4,383,571 руб.

СОСТОЯНІЕ СЧЕТОВЪ ГОСУДАРСТВЕННОГО БАНКА КЪ 1-му январю 1868 года.

Активы:

- 1) Свѣдѣніе о размѣщеніи фондовъ и кредитовъ, балансовъ.
- 2) Различныя ссуды.
- 3) Задолженія: 49,716,155 руб.
- 4) Сбереженія: 4,383,571 руб.

Активы:

- 1) Свѣдѣніе о размѣщеніи фондовъ и кредитовъ, балансовъ.
- 2) Различныя ссуды.
- 3) Задолженія: 49,716,155 руб.
- 4) Сбереженія: 4,383,571 руб.

Kaynak: (Yeni Zaman-Новое Время) 8, 1868 – 1917.

Liberal ve Avrupa tarzı bir yayın anlayışını benimseyen gazete edebi çalışmalarının yanında ünlü şirketlerin duyuruları, reklamları ve ünlülerin ölüm ilanlarına da yer veren reknetis muhafazakâr bir gazeteydi. Ancak 1876'dan itibaren A. S. Suvorin ve V. İ. Lihaçevim'in gazeteyi satın almasıyla gazetenin yayın anlayışında değişiklik görüldü,

⁶⁶Suvorin, 1876'da gazeteyi satın alır ve Propaganda faaliyetlerini Rus hükümetinin desteğiyle I. Dünya Savaşı'na kadar ararlıklı olarak sürdürür. Suvorin hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hutorova Lüdmila Mihailovna, Aleksei Sergeevič Suvorin (1834-1912), Sudba i Vzglyady, Dissertatsiya, Kazanskii Gasudarstvenni Universitet, Kazan, 2001.

⁶⁷https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/27/Новое_время._1868._№005.pdf12.02.2018

1877'de Rus-Osmanlı Savaşı'nın başlamasından üç gün sonra A. S. Suvorin, V. P. Burenin ve V.İ. Nemiroviç Daçenko ilk Rus savaş muhabirleri olarak savaş katılmak üzere yola çıkmışlardır. Böylece savaşla ilgili önemli haberlerin gazetede yer bulması gazeteye ilgiyi arttırdı.

Resim 17: Noyoe Vremya Gazetesi Binası, 1900, St. Petersburg



Kaynak: <http://www.encspb.ru/object/2855734214?lc=ru>

Özellikle Balkan Slavları ve Rus Çarlığı'nın bu coğrafyadaki politikası üzerinden yapılan haberleri ilgiyle takip edildi. Rus Elçisi N. P. İgnatiyefle gazete editörünün İstanbul'da gerçekleştiği buluşma sonrası gazete artık devletin maddi ve manevi desteğiyle devlet yanlısı haberler ve faaliyetler yürütmeye başladı. 1877'de editör A. S. Suvorin gazetenin daha rahat okunması için yazı tipini değiştirdi, daha hızlı baskı yapılması amacıyla Paris'ten yeni model baskı makineleri sipariş etti. Bu faaliyetlerle gazete en parlak dönemlerini yaşamış ve 1917 yılına kadar aşağıda belirtilen rakamlara

yayın hayatını sürdürmüştür. Novoe Vremya Gazetesi'nin 1868-1917 yılı tirajının, gazete dönem dönem kapansa da, dalgalı bir seyir izlediği bilinmektedir.⁶⁸1917 yılında Bolşevik Devrimin zaferinden sonra gazete Novoe Vremya, Bolşeviklere karşı propaganda yaptığı için 8 Kasım'daki son sayısıyla Rus Devrim Komitesi'nin kararıyla faaliyetleri durdurulmuştur. Gazete, Michael Suvorin'in oğlu tarafından 1936 yılında Belgrad'ta tekrar kurulmuştur. Gazetenin 1868-1917 yılı baskıları zaman zaman durdurulmasına ve kapatılmasına rağmen tirajının yıllara göre yükselen bir grafik izlediği görülmektedir.⁶⁹

3.1.4. Niva Dergisi 1869-1918(Журнал НИВА)

Novoe Vremya Gazetesi ile birlikte V.Dançenko'nun Rus 1869-1918 yılları arasında yayımlanan "NİVA" "НИВА" dergisine de yazılar gönderdiği tespit edilmiş, bu

⁶⁸1868, N 1 Adet (2 Ocak.) - 255 Adet (31 Aralık) ;1869, N 1 Adet (1 Ocak.) - 262 Adet (31 Aralık) ;1870, N 1 Adet (1 Ocak.) - 358 Adet (31 Aralık) ;1871, N 1 Adet (1 Ocak.) - 27 Adet (28 Ocak) ;1872, N 1 Adet (1 Ocak.) - 123 Adet (10 Mayıs), 124 (26 Kasım) - 156 (31 Aralık) ;1873, N 1 Adet (1 Ocak.) - 80 Adet (25 Mart), 1 (6 Kasım.) - 54 (31 Aralık) ;1874, N 1 Adet (1 Ocak.) - 76 Adet (20 Mart), 1 (1 Aralık) - 29 (31 Aralık) ;1875, N 1 Adet (1 Ocak.) - 341 Adet (31 Aralık);1876, N 1 Adet (1 Ocak.) - 43 Adet (17 Şubat), 1 Adet (29 Şubat) - 302 Adet (31 Aralık);1877, N 303 Adet (1 Ocak.) - 661 Adet (31 Aralık);1878, N 662 Adet (1 Ocak.) - 1020 Adet (31 Aralık);1879, N 1021 Adet (1 Ocak.) - 1379 Adet (31 Aralık);1880, N 1380 Adet (1 Ocak.) - 1739 Adet (31 Aralık);1881, N 1740 Adet (1 Ocak.) - 2098 Adet (31 Aralık);1882, N 2099 Adet (1 Ocak.) - 2457 Adet (31 Aralık);1883, N 2458 Adet (1 Ocak.) - 2816 Adet (31 Aralık);1884, N 2817 Adet (1 Ocak.) - 3176 Adet (31 Aralık);1885, N 3177 Adet (1 Ocak.) - 3535 Adet (31 Aralık);1886, N 3536 Adet (1 Ocak.) - 3893 Adet (31 Aralık);1887, N 3894 Adet (1 Ocak.) - 4252 Adet (31 Aralık);1888, N 4253 Adet (1 Ocak.) - 4612 Adet (31 Aralık);1889, N 4613 Adet (1 Ocak.) - 4971 Adet (31 Aralık);1890, N 4972 Adet (1 Ocak.) - 5330 Adet (31 Aralık);1891, N 5331 Adet (1 Ocak.) - 5689 Adet (31 Aralık);1892, N 5690 Adet (1 Ocak.) - 6049 Adet (31 Aralık);1893, N 6050 Adet (1 Ocak.) - 6408 Adet (31 Aralık);1894, N 6409 Adet (1 Ocak.) - 6767 Adet (31 Aralık);1895, N 6768 Adet (1 Ocak.) - 7126 Adet (31 Aralık);1896, N 7127 Adet (1 Ocak.) - 7487 Adet (31 Aralık);1897, N 7488 Adet (1 Ocak.) - 7846 Adet (31 Aralık);1898, N 7847 Adet (1 Ocak.) - 8205 Adet (31 Aralık);1899, N 8206 Adet (1 Ocak.) - 8564 Adet (31 Aralık);1900, N 8565 Adet (1 Ocak.) - 8924 Adet (31 Aralık);1901, N 8925 Adet (1 Ocak.) - 9276 Adet (31 Aralık);1902, N 9277 Adet (1 Ocak.) - 9635 Adet (31 Aralık);1903, N 9636 Adet (1 Ocak.) - 9994 Adet (31 Aralık);1904, N 9995 Adet (1 Ocak.) - 10359 Adet (31 Aralık);1905, N 10360 Adet (1 Ocak.) - 10703 Adet (31 Aralık);1906, N 10704 Adet (1 Ocak.) - 11064 Adet (31 Aralık);1907, N 11065 Adet (1 Ocak.) - 11423 Adet (31 Aralık);1908, N 11424 Adet (1 Ocak.) - 11783 Adet (31 Aralık);1909, N 11784 Adet (1 Ocak.) - 12142 Adet (31 Aralık);1910, N 12143 Adet (1 Ocak.) - 12501 Adet (31 Aralık);1911, N 12502 Adet (1 янв.) - 12860 Adet (31 Aralık);1912, N 12861 Adet (1 Ocak.) - 13220 Adet (31 Aralık);1913, N 13221 Adet (1 Ocak.) - 13579 Adet (31 Aralık);1914, N 13580 Adet (1 Ocak.) - 13938 Adet (31 Aralık);1915, N 13939 Adet (1 Ocak.) - 14300 Adet (31 Aralık);1916, N 14301 Adet (1 Ocak.) - 14663 Adet (31 Aralık);1917, N 14664 Adet (1 Ocak.) - 14907 Adet (26 Ekim (8 Kasım.)) (3373 Adet)

⁶⁹<http://www.nplg.gov.ge/papereu/en/browse/000361/set/12.02.2018>

yazılara 1877-1878 yıllarında belli dönemlerle dergilerde “bizim özel muhabirimiz Daçenko’dan” şeklinde yer verilmiştir.⁷⁰ Yılda iki kez yayınlanan Niva Dergisi’nin edebi eserler ve şahsiyetler, hatıralar, tarihi ve kültürel çalışmaları, bilimsel ve sanatsal çalışmaları, politik ve sosyal incelemeleri görsel zenginlik içerisinde ihtiva eden geniş okuyucu kitlesine sahip bir dergi olarak Rus süreli yayınları arasında ön plana çıkmaktadır.

Resim 18: Niva Dergisi 1877 Yılı Baskısı Kapağı



Kaynak: <http://www.runivers.ru/lib/book9158/>

Resim 19: Niva Dergisinden Propaganda Resimleri⁷¹



Последние кровавые страницы из истории Турки в Европу. Оригинальный рисунок П. Каранина, граф. Гумески.

⁷¹Türkler Avrupa’da kan döküyor şeklinde ifade edilen resim, (Niva, 1877, ss. 556-557).

3.2. VASİLİ İ. N. DANÇENKO'NUN KALEMİNDEN SAVAŞ NOTLARI

3.2.1.Savaş Muhabirliği ve Haberleşme

Dançenko, Petersburg'dan çıkıp hiç ara vermeden yedi gün, gece gündüz süren uzun bir yolculuğun ardından Rusçuk yakınlarındaki Gürgevo'ya⁷² vardıklarını belirterek, gazeteciliğin fedakârlık gerektiren bir meslek olduğunu vurgulamaktadır. Kasabaya vardıklarında, yağmurun şiddeti ve her tarafın çamur içinde olmasının yürümeyi zorlaştırdığını ifade etmiştir. Gazeteciler grubu olarak at temin etmeye çalıştıklarını, ancak bir haftalık arayışın ardından, sadece bir tane at bulabildiklerini belirtmektedir. Mesleğine o anki bakış açısını ise şu sözleriyle dile getirmiştir;

“Gazeteci olarak yaptığım çalışmalarım ile ilgili hiçbir fikrim yok, çünkü yazılarımı göndermenin hiçbir yolu ve imkânı yok. Postalarda binlerce mektup, rulolar halinde getiriliyor, sonra üzerlerine basılıyor, sonra da mektuplar temizlenip atılıyor. Bizzat Zimnitsa'ya gidip telgraf yollamak istememe rağmen kimse ilgilenmiyor, kimsenin umurunda değil; çünkü Rus genel karargâhından telgrafların gönderilmesiyle ilgili herhangi bir izin verilmemiş. Sözde ben akredite edilmiş tanınmış izinli bir Rus savaş muhabiriydim. Belgem olmasına rağmen sonuç ortadaydı. Eğer bir gönderiyi yerine ulaştırmak istiyorsan yabancı gazeteciler gibi bir yol izlemelisin. Onlar bir kişiyi ilk önce Avusturya'ya kadar gönderiyor ve oradan diledikleri yere postayı ulaştırıyorlardı. Sanıyorum ki Rus gazetecilerin böyle bir gönderi için yeterli maddi kaynağı yok. Bu turist ajanlarla posta göndermek bu dönemde yeni bir uygulamadan ibarettir. Biz yabancı gazeteciler gibi yalan söylemeden tüm iyi niyetimizle haber yapmaya çalıştık. Bazen haberlerin gönderilmesi için haberleri daha çok yabancı gazetecilerle paylaşırdık. Plevne mücadelelerinden önceki haberlerin çoğunu Bükreş'e dahi gönderemedik. Bu haberler sonraki zamanlarda oldukça gecikmeli olarak başka yerlerde görüldü, ama bu durum gazetecilerin suçu değildi (Dançenko, 2008, ss. 145-147).”

⁷²Yergöğü, (Гюргево), günümüzde Romanya topraklarında yer almaktadır.

Gürgevo tarafındaki posta iletişiminin oldukça zor olduğunu belirten Daçenko, 7 verstlik⁷³ bir mesafeden gelecek mektubun 1.5 ay kadar bir sürede ancak geldiğini vurgulayarak Rus posta teşkilatını ciddi bir şekilde eleştirmiştir (Daçenko, 2008, s. 148). Yazar, haberleşmenin bir başka engelini ise Başıbozuk grubunun oluşturduğunu, Tırnovo ile Gabrovo arasındaki telgraf hatlarının Başıbozuklarca kesildiği bilgisini almıştır (Daçenko, 2008, ss. 44-45).

Rusların haberleşmeyi bir sır haline dönüştürmesinin, Plevne mücadeleleri ile ilgili ne gazetecilerin, ne halkın, ne de Rusların herhangi bir bilgi sahibi olmasını engellediği ve hiçbir yere bilgi aktarılamadığı belirtilmiştir (Daçenko, 2008, s. 112). Rusların kullandıkları haberleşme sisteminin Bulgar topraklarında çaresiz kaldığını ve engellerle boğuştuğunu belirten Daçenko, Gabrovo, Tırnovo ve Plevne'deki savaş muhabirlerinin gönderilerini Zimnitsa yoluyla yaymaya çalıştıklarını, böylelikle Rusların engellerine ve sansürlerine takılmadan bilgilerin Romanya üzerinden ilgili yerlere gönderilebildiği ifade edilmiştir (Daçenko, 2008, s. 113). Coğrafi şartların oldukça zorlaştığı dağlarda, tepelerde, vadilerde ve dar geçitlerde görev yapan gazetecilerin mesleklerinin zorluklarına da değinilmiştir (Daçenko, 2008, ss. 106-107).

Haber almanın bir başka kaynağı olan gazetelerinde savaşın gerçekleştiği coğrafyaya düzenli olarak ulaştırılamadığı, bazen çok fazla gazetenin aynı anda geldiği bazende haftalarca yerel veya evrensel hiçbir gazetenin bölgeye ulaşmadığını belirten Daçenko, Petersburg veya Moskova gazetelerinin çok önceden sipariş edilmesine rağmen bir türlü gelmediğini, savaşın gelişimiyle herhangi bir bilgi alınsa dahi bu tür haberlerin sadece askeri kaynaklarca bilindiği ve dışarıya hiçbir şekilde bilgi sızdırılmadığını ifade etmiştir.

Temin etmek zor olsa da bazı yabancı gazeteleri edinebildiklerini ifade eden Daçenko, Fransız Moniteur Universal gazetesinde aktarılanlara göre; on beş gazetecinin bir protokol sonucunda, Rus vahşetiyle ilgili bazı bilgileri kaleme alıp birlikte imzalamış olduklarının haberini almıştır. Daçenko'ya göre, bu gazete Rus yanlısı faaliyet göstermeye istekli değil, fakat Türk tarafına yaranmak için ve Türk ordusunun yanında

⁷³Verst:1066-1072 metreye karşılık gelen bir Rus uzunluk ölçüsü birimi.

kalarak faaliyet göstermek için böyle bir protokolü oluşturmuşlardı. Ayrıca bu gazeteci grubu Türk tarafından dolgunca ücret almış ve bu protokolden sonra Rus düşmanı sayılmıştır. Osmanlı cephesindeki haberleri bu şekilde özetleyen yazar, Rus ordusunun bilgi paylaşımı konusunda çok titiz davrandığını ve haberleri bir sır gibi sakladığını, Rus komutanlara sorulan tüm soruların daima bir gülümsemeyle karşılanarak yanıtız bırakıldığını belirtmektedir. Çünkü Plevne ve Lofça ile ilgili gelişmelerin duyurulmaması için Rus komutan Shovski'nin özel emirleri olduğu bilinmektedir (Dançenko, 2008, s. 39).

Plevne yakınlarına doğru gözlemler yapmaya giden Dançenko, Rus askerlerinin bu bölgede kendini örtecek bir battaniyesinin dahi olmadığını, çok soğuk havalarda örtünmek bir yana, yeterli gıda maddesinin bile olmadığını belirtmiştir (Dançenko, 2008, s. 114). Dançenko, mensubu olduğu Novoe Vremya gazetesinin son haberlerine baktığında birçok mektubunun gazeteye ulaşmadığını görmüş, zaten posta ve telgraf gönderilerinin şehrin dışındaki bir takım yerlerden (Bulgar başkenti Tırnovo'nun 4 verst/km yakınındaki Mario Pole köyünden "Allah bilir nerede" diyerek) güçlüklerle yapıldığını belirtmiştir (Dançenko, 2008, s. 103). Gazeteci gruplarının birbirinden bağımsız hareket ettiğini, ancak bilgilerin onaylanması ve gönderilmesi için Rus karargâhlarının arandığını belirten Dançenko, Rus karargâhlarından birinin Plevne ve Grivitsa'ya 8 verst/km mesafedeki Pordim'de⁷⁴ olduğunu belirtmiş (Dançenko, 2008, s. 136). Başka bir karargâhın ise Ablanovo yakınlarında kurulduğunu ifade etmiştir. Komutanların karargâhında gelen telgrafların okunup, farklı yerlere gönderilecek telgrafların ise hazırlanıp yollandığı, fakat çoğu zaman mektupların masa altlarında yuvarlandığı, genellikle yırtılıp, kaybolduğu belirtilmektedir (Dançenko, 2008, s. 103).

Ablanovo'daki posta örgütlenmesinin diğer yerlere göre çok daha hızlı olduğu, buradan Zimnitsa ve Zıştovi'ye de gönderiler yapılabildiği ve her zaman atlı posta birliklerinin hazır bekletildiğinden söz edilmektedir. Karargâha gelen mektupların incelemeden geçirildiği ve ancak sakıncalı görülmeyen haberlerin halkla paylaşıldığı belirtilmektedir (Dançenko, 2008, s. 208). Türk tarafında görev yapan gazetecilerin korkutucu olan

⁷⁴ Plevne'ye 20, Grivitsa'ya 15 km. mesafede, Bulgarlardan meskun küçük bir köy.

haberlerinin ve mektuplarının Mehmet Ali Paşa'nın onayından geçemediği için gönderilemediği, bundan dolayı Tırnovo'daki halkın hiçbir zaman Plevne ve Şıpkı'da olan bitenleri bilmediği vurgulanmaktadır (Dançenko, 2008, s. 103). Türk ordusuna yol bulmasında gözcülük eden ve bazen de gizli bir ajan gibi faaliyet gösteren, zaman zaman Bulgar kılığına girmiş istihbarat milislerinin olduğu belirtilmiştir. Türk ordusunun Şıpkı'ya 5 verst/km yakın olan Yanina'dan (Янина, günümüzde Енина) Sliven'e telgraf hattı çektiği, Şıpkı mücadeleleri için ordunun ihtiyacı olan gıda ve diğer malzemelerin arabalarla Yeni Zağara'ya getirildiği ifade edilmektedir. Bulgarların da Türklerin bu faaliyetlerini gözlemlemek için hareketli bir posta ve ajan ekibi kurdukları belirtilmektedir (Dançenko, 2008, s. 103).

Kış boyunca gazetecilik yapmanın çok zor olduğunu belirten Dançenko, birçok gazetecinin bu savaş sırasındaki görevinde hastalandığını ve görevini bırakmak zorunda kaldığını belirtmiştir. Bunlardan A. Forbes hastalanarak Wiesbaden'de, Hirs ayağını burkarak Bükreş'te, Pelliser'in rahatsızlanarak savaş bölgesindeki evinde ve Makgahan'ında ayağını kırarak karargahta bir süre tedavi gördüğünü ifade etmiştir. Dançenko, sayısız Rus gazeteci ve birçok yabancı yetkili arasında sadece kendisinin sürekli olarak görevini sürdürdüğünü ve zor şartlara rağmen görevini hiç bırakmadığının altını çizmektedir. Görev yaptığı sırada Almanya'dan gelen iki gazetecinin de Balkan soğuşuna dayanamayarak birkaç gün içinde gittiğini belirten Dançenko, gerçekten de bu gazeteciler arasında mesleğine olan sevgisi ve sürekli bir bilgi arayışı içinde oluşuyla, korkusuz ve mücadeleci bir gazeteci olarak diğer gazeteciler arasından sıyrılmakta (Dançenko, 2008, s. 156).

Ancak burada şunu da ifade etmek gerekir, V. Dançenko Rus Propagandasının en etkili araçlarında biri olarak Balkan coğrafyasındadır, yani Ruslar için olmazsa olmaz bir değerdir. Bu sebeple çok ciddi destek gördüğü düşünülmektedir. Nitekim Novoe Vremya gazetesi ve ajans sahibi A.Suvorin'in savaş başlar başlamaz İstanbul'da Rus elçisi İgnatiyev ile görüşmesi ve bu görüşmenin ardından Fransa'dan yeni baskı makineleri sipariş etmesi de Rus Çarlığınca bu propaganda araçlarının çok ciddi olarak desteklendiğini gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla V. Dançenko'nun da bu destekten en çok faydalanan gazeteci olduğu düşünülmektedir.

General Gurko ile birlikte hareket eden gazetecilerden İngiliz savaş bakanlığı muhabiri Havelok'un Times gazetesine, Rus gazeteciler A.D. İvanov ve Şahovski'nin de MoskovskiVedomosti gazetesine haber gönderdiği belirtilmiş, İngiliz gazeteci Havelok'un çok zekice ve akli başında sorular sorduğundan, etkili ve çalışkan bir muhabir olduğundan bahsetmektedir. Gazetecilerin Gornidubnik'ten Bohot'a uzanan telgraf hattını kullandıkları ve gönderilerini bu hat üzerinden yapabildiklerini ifade etmiştir (Dançenko, 2008, ss. 231-232). Savaşla ilgili cephelerden bilgi alınmadığı sırada genellikle tüccarlar ve arabacılar, yolları kesildiğinde sorulan sorulara yanıt verdikleri için bilginin alınabildiği kaynaklar oluyorlardı. Dançenko, Plevne mücadelelerinde gece gündüz çalışıp yorulduğu için 3-4 gün Bükreş'e giderek burada istirahat ettiğini belirtmiştir (Dançenko, 2008, s. 318).

3.2.2.Bulgar Halkı ve Savaşın Seyrine Etkisi

Osmanlı Ordusu'nun Niğbolu'ya geleceği haberi alındığında Rus Generaller; "Türkler geliyor, kim nasıl kaçarsa kaçsın" şeklinde bir duyuru yaptığı ve bu haber alınır alınmaz Niğbolu'dan büyük bir kaçışın başladığı belirtilmektedir. Arabalarıyla yola çıkan Bulgar ailelerin kaçış o kadar trajikmiş ki, küçük çocukların arabadan düşerek arabanın tekerlekleri altında ezildiği söylenmektedir. Bazılarının ise atla veya eşekle Tuna nehrini geçmek için nehre akın ettiği, bu geçiş sırasında birçok arabanın nehirde devrildiği ve nehri geçmek isteyen birçok kişinin boğulduğu vurgulanmaktadır. Bu sırada Zıştovi'den Zinnitsa'ya gönderilen telgraflarda "Türkler burnumuzun ucunda kaçıp gidiyoruz" şeklinde mesajlar yayılmış hatta bu kaçış Bükreş'e kadar uzanmıştı (Dançenko, 2008, s. 17). Dançenko'nun bu ifadelerinden kendisinin bu kaçış sahnelerini gördüğünü tahmin ediyoruz, çünkü eser boyunca aktardığı bilgilerde Bulgar halkının tüm varlığı bıraktığını, ambarlarının tahıllarla dolu olarak kaldığını hatta nakit parası veya altını olanların dahi bunları almadan buldukları terk ettiğini ancak Rusların bu yerleri almasıyla köylerine ve evlerine dönebildiklerini ifade etmektedir (Dançenko, 2008, s. 228). Kızanlık bölgesinde Bulgarların Türklerde intikam alma yönündeki faaliyetlerinin önemli olduğu, çünkü burada Bulgarların Türklerin evlerini yaktıklarını, Türk halkını çeşitli baskılarla kovalayıp kaçırdıklarının ve çiftliklerini, hayvanlarını aldıklarının gözlemlendiği belirtilmektedir (Dançenko, 2008, s. 26).

Genel olarak Bulgar halkının Rus askerlerine çok destek olduğu, onları yedirip içirdikleri, evlerini kiraladıkları hatta bazı durumlarda onları evlerinde misafir ettikleri, Bulgar kızlarının ise Rus askerleri ile evlenip hayatını Rusya’da devam ettirmenin peşinde olduğu belirtilmektedir. Dançenko, Zıştovi dolaylarında karşılaştığı Bulgar halkları ile ilgili şu görüşleri paylaşmıştır; “ata binmiş bir Bulgar kadını çeşitli yüklerini bağlamış ve çocukları da sırtlarında yükleriyle onu takip ediyorlardı. Kaçan herkes aynı şeyi söylüyordu. Babaları hayatını kaybetmiş, kız kardeşleri alıkonulmuş kendileri de bir şekilde kaçmayı başarmışlardı. Çocukların gözleri önünde babalarına kötü muamele, dedelerine kötü davranılmış, başka bir grupta ise bir anne ve kızına kötü davranılmış, kalanlar ise kendilerini bodrumlara kapatmışlardır. Ayrıca üç ile dokuz yaş arasındaki çocuklar evsiz ve bir lokma ekmeğe muhtaç şekilde ortada kalmışlardır” (Dançenko, 2008, ss. 27-28).

Bulgar aydınlarının yoğun olarak bulunduğu ve bir başkent olarak kullandıkları Karlova şehrinin de yakılıp yıkıldığı, bu dönemde Tunca ve Meriç ovalarında ekin ekilemediği, toprağı işleyecek insan bulunamadığı, oldukça verimli arazilerin boş bırakıldığı belirtilmektedir. Yangınların binaları tahrip ettiği ve Bulgar halkının cephaneleri tükeninceye ve herkes ölünceye kadar mücadeleye devam ettiği gözlenmektedir. Bulgarların topyekün bir mücadeleye girdiğini ve Rus askerleriyle yan yana savaştığını, savaşmak için cepheye gitmeyenlerin de Rus askerlerini evlerinde misafir ettiklerini ve her türlü lojistik ve psikolojik desteği sağladıklarını eserin birçok yerinde tespit edebilmekteyiz. Örneğin, D.Girs, Yan Kob (Genova, 1978, ss. 55-58) ve Aleksandr Batenberg (Pırvev, 1992, ss. 60-64).

Rus memurların anlattıklarına göre duman ve yangınlardan dolayı gün batımındaki kızılılık hiçbir zaman görülememiş, bölgede sürekli korkunç haykırışlar ve korkunu her çeşidi hâkim olmuştur. Rus askerleri bölgeye yetiştiğinde Bulgarlarda Türklerin evlerini yakıp yıkıyor, böylece Ruslara geçit için yol açıyorlardı. Rus askerleri bölgeden ayrıldığında ise bu kez de Türkler intikam almaya girişiyor, sadece köyleri yakmıyor; aynı zamanda Bulgarlara da kötü muamele ediyorlardı. Ünlü sanatçı ve komutan Vereşagin on dört kişilik bir Rus bölüğünün tamamının hayatını kaybettiğini belirtmiş, Diğer gazeteciler; Karrik, Heil ve Rose ise savaş ortamını anlamakta güçlük çekiyorlardı (Dançenko, 2008, s. 36). Yeni Zağra, Eski Zağra, Çırpan, Kızanlık, Karnobat, Kalofer ve Karlovo kasabaları tahrip edilerek yakılmış, sadece Tırnovo,

Şıpka ve Gabrovo etraflarındaki bazı yerlerde Bulgarlar kalmış diğerleri ya kaçmış ya da ortadan kaldırılmıştır.

Dançenko yolda ilerlediği her dakika Bulgar 4-6 kişilik ailelerin atlarıyla ve çocuklarıyla kaçmaya çalıştığını gözlemlemiştir (Dançenko, 2008, s. 41). Süleyman Paşa birliklerinin Lofça ve Kalofer'e ataklar yaptıkları ve orduların kükremelerinin duyulduğu bilgisi Trnovo'ya ulaşıyor, şehirdeki herkes endişeli ve şaşkın bir şekilde bakakalıyordu. Ayrıca, şehri Mehmet Ali Paşa kuvvetlerinin Trnovo'ya gireceği ve her yeri yakıp yıkacağı korkusu sarmıştı." Trnovo halkı gazetecileri yolda durduruyor ve çocuklarını koruyabilmek için Türklerin gelip gelemeyeceğini korkuyla soruyordu⁷⁵ (Dançenko, 2008, s. 114).

"Böyle zamanlarda paniğe kapılan Bulgar halkı Türklerin gelip gelmeyeceğini yalvararak ve korkuyla soruyor, burada yaşanan kaçışlar binaları sahipsiz ve kasabayı kimsesiz bırakıyordu. Rus askerleri Trnovo'da 13. yy. dan kalan kiliselerin ahşap kısımları yakacak olarak kullanmaya başlamıştı. Gabrovo'daki kaçış ve vuruşmalar bu kasabanın da halini perişan etmişti (Dançenko, 2008, s. 113).

Gabrovo ve Şıpka dolaylarında yaşayan Bulgar köylüleri adeta ölüme terkedilmişler ve Rusların daha önceki mücadelelerde olduğu gibi Şıpka geçidini aşamayacakları düşüncesine kapılmışlardı, yani bu Bulgar köylüleri Rusların gelişine sevinmiyor, aksine bu durumdan rahatsızlık duyuyorlardı. Bu durumda Bulgar köylülerinin suçlanamayacağını belirten Dançenko tüm olumsuzluklara rağmen Bulgarların yine de Rus askerlerine sevgi ve yardım gösterdiğini, onları doyurarak misafir ettiklerini ifade etmektedir. Bazı durumlarda da Türklerin hâkim olduğu Bulgar köylerindeki birçok kaz, ördek ve tavuğun kesilip çeşitli tahıllarla buğday ve mısırlarla Türk askerlerine sunulduğu haberleri de gelmekteydi. Rusların askerlerinin de bu haberlerden rahatsızlık duydukları ortadaydı (Dançenko, 2008, s. 117). Sadece Bulgar halkının değil Türk halkının da bu savaştan kaçtığı gözlemlenmiş, bu kaçışları Tatar ve Çerkezlerin katılımı

⁷⁵ Savaşla ilgili cephelerden bilgi alınmadığı sırada genellikle tüccarlar ve arabacılar bilginin alınabildiği kaynaklar oluyorlardı, genellikle onların yolu kesiliyor ve onlara bir takım sorular soruluyordu.

izlemiştir. Türk grupları kaçarken genellikle Bulgarların at, öküz ve arabalarını aldıkları, onlara kendi eşya ve yüklerini yükledikleri, yolculuk sırasında bazı hristiyan köylerini soydukları belirtilmiştir (Dançenko, 2008, s. 41).

Gürgevo'dan hareketle Niğbolu'ya vardıklarında Dançenko buradaki buğday, darı ve arpa depolarının bulunduğunu görmüş, Türk halkın buğday depolarının terk edilmeden yaktığı ve on gün boyunca söndürülmeden sürekli yandığını öğrenmiştir. Ayrıca kimsenin bu yangını söndürerek buğdayları kurtarmaya çalışmadıklarını da belirtmiştir⁷⁶ (Dançenko, 2008, s. 116-118). Gorni Studen, Bohot, Gorni Dubnik ve Dolni Dubnik gibi Plevne çevresindeki yerleşimlere dâhil gözlemlerini aktaran Dançenko, bu geniş avlulu, büyük bahçeli, çeşit çeşit çiçeklerin bulunduğu bu güzel yapılarda sadece birkaç yaşlı Bulgar köylüsünün kaldığını, tüm erzak depolarının ve ambarlarının boşaltıldığını, Bulgar köylülerinin topluca kaçtığını ve çoğunluğunu Rus ordusuna gönüllü olarak yazıldığını aktarmıştır (Dançenko, 2008, ss. 229-230). Bulgar birlikleri Plevne mücadelelerinde çok büyük cesaret ve kahramanlık örneği göstererek Türklerin üzerine ölümü göze almak pahasıyla atılmışlar ve aslanlar gibi savaşmışlardır. Buna karşılık olarak eski Zağra'da Bulgar ileri gelenlerinden birçok kişi hayatını kaybetmiş, Sofya'dan dahi birçok gönüllü ve aydın Bulgarlar mücadele için eski Zağra'ya gelmişlerdi⁷⁷ (Dançenko, 2008, ss. 26-27).

Plevne yakınlarındaki Gorni Dubnik ile ilgili gözlemlerini aktaran Dançenko, Bulgar halkının buradan tamamen kaçmak zorunda kaldığını, buradaki ambarlarda ve depolardaki tüm erzak ve gıdaların boşaltıldığını belirtmiş, bir gece konaklamak için kaldığı bu köyde evlerini terk etmek zorunda kalan Bulgarların gece yarısı geri gelerek köylerini ve binalarını kolaçan ettiklerini ve bu amaçla gelen Bulgarlara rastladığını ifade etmiştir. Kaçmak zorunda kalan Bulgarlarla görüşen Dançenko görüşmelerini şöyle anlatmıştır. 10 ineği, 12 mandası ve 6 atı olan zengin bir Bulgar köylü aniden kaçmak zorunda kalınca 5.000 frank kadar birikmişini ambarda bir yere gömmüş ve Türk askerleri gelince aniden kaçmak zorunda kalmıştır. 50 gün sonra ancak geri

⁷⁶ Bazı yerlerdeki Bulgar halkları Osmanlı yönetiminden memnun olduğundan bağımsızlık ve vatan severlik duygularından uzak, Türk ordularına yardım ediyorlardı.

⁷⁷ Bulgar gruplarının en önemli destekçisi Rusya'da gönderilen Slav komiteleridir, bunlar Bulgarlara her türlü maddi manevi desteği sağlamışlar ve onları yönlendirmişlerdir (Dançenko, 2008, ss. 46-47).

dönebildiğini belirten Bulgar köylü, bu zenginlik ve mal varlığından geriye tek bir kırıntının kalmadığını ifade etmiştir. Türklerin ambarları boşalttığını, hayvanlarını aldığını ve farklı yerlere gömdüğü tüm paralarını aldığını belirten Bulgar köylülerin ailelerini ve çocuklarını doyuracağı hiçbir şeyinin kalmadığı belirtilmiştir. Bu Bulgar köylüleri, Gorni Dubnik'in ancak Ruslar tarafından alınmasından sonra köylerine geri dönebildiklerini söylenmişlerdir (Dançenko, 2008, s. 228).

Tırsenik köyünün yakınındaki Çiftlik köyüne ise Türklerin hakim olduğunu belirten Dançenko, buradaki Bulgar halkının aniden kaçarak köyü terk ettiğini, ambarlarının tahıl ve buğday ile dolu olarak bırakıldığını, ayrıca atlar için çok önemli olan saman öbeklerinin de Türklerin eline geçtiğini ve buraların artık Türk bekçilerce korunduğunu ifade etmiştir (Dançenko, 2008, s. 176). Kadıköy'deki hayat şartlarının oldukça sıkıntı olduğunu belirten Dançenko, insanların bir parça et ve biraz kuru ekmek almak için 2 ay boyunca sıra beklediklerini abartılı olarak aktarmaktadır (Dançenko, 2008, s. 180).

Tırnovo'ya göç eden mülteci Bulgarlarla ilgili şu bilgileri aktarılmıştır; Bulgar halkından kadın-erkek hepsi sadece üstlerindeki kıyafetlerle hiçbir şey taşımadan yalnızca ellerinde küçük bebekleriyle Tırnovo'ya gelmişler ve Tırnovo sokakları bu kalabalık göçmen kitleleriyle dolmuştur. Diğer yandan evladını kaybeden anneler ve anne babasını kaybeden kimsesiz çocuklar burada yanyan gelmiş ve bir tür kaynaşma yaşanmıştır. Birçok anne başkasının çocuğunu kendi çocuğu yerine koymuş, birçok çocukta başkasının anne kendi anne babası olarak benimsemiştir. Buradaki göçmen halkın dilinden tek sökülen kelime "ekmek" olmuş, fakat bunların bir gün doyurulması mümkün iken diğer günler ne yapacakları belirsizdir (Dançenko, 2008, ss. 47-48). İnsanlar gece gündüz dilenmeye başlamışlar, açlığın pençesine düşmüş olarak kimisi yaktığı ateşte ısınmaya çalışıyor, kimisi de yakacak bir şeyler topluyordu. Halkın çoğu askerlere sürekli dileniyor, kendini en iyi şekilde acındıranlar karnını bir şekilde doyuruyorlardır. Yatacak yeri olmayanlar askerlerin çadırlarına sokuluyor ve onlarla yatıyor, bazen de askerler bu yardıma muhtaç halkı çadırlarına davet edip yemeklerini onlarla paylaşıyorlardı (Dançenko, 2008, s. 49).

Diğer önemli bir gelişme de Gabrovo ve çevresindeki Bulgarların evlerini terk ederek Tırnovo'ya sığınmak zorunda kalmış olmasıdır. Bulgarlar burada Türklerin evlerine sığınarak Çerkezlerin elinden kurtulmaya çalışmışlardır. Ayrıca diğer bölgelerden göç

eden Bulgar halkın yoğunluğu ile Tırново'nın her yeri mültecilerle dolmuş, güneyde kalan Bulgar halk grupları ise Tunca ve Meriç ovalarına kaçarak buralara yerleşmeye çalışmışlardır. Buraya göç eden Bulgarların da Türklerin tarlalarını aldıkları, arazilerini ekim biçmeye başladıkları, üzüm ve meyve bahçelerine girmeye başladıkları belirtilmiştir (Dançenko, 2008, ss. 46-47).

Coğrafi şartların güçlüğünden dolayı Rus ve Rumen ordularının Plevne'nin vurulması için çok zorlandığını aktaran Dançenko, Osmanlı kuvvetlerinin tepelerdeki tüm hakim bölgeleri elinde tuttuğunu, pozisyonlarını ve siperlerini çok iyi güçlendirdiğini her kritik noktaya top bataryalarını yerleştirdiğini gözlemlemiştir. Rus orduları hangi yöne hareket etse o bölgenin bombardıman altına alındığını böylelikle saha hareket etmenin mümkün olmadığını aktarmıştır⁷⁸ (Dançenko, 2008, s. 113)

Tepelerde görev yapan Rus askerlerini en önemli destekçileri Ağustos sıcağında at, eşek ve katırlarla kendilerine su ve gıda taşıyan Bulgar yerlileri olmuştur. Bulgar halkı bazen büyük fiçılar, bazen bidonlar ve bazen de sürahilere doldurdukları suları zor şartlarda yüksek tepelerdeki Rus askerlerine taşıyor ve bütün gününü bu askerlere can suyu vermekle geçiriyorlardır. Bulgar halkaları böylece Rus askerlerinin yoğun sevgisini kazanmış, zaman zaman askerler kumanyalarını Bulgar halklarıyla paylaşmışlardı. Binlerce köylüden oluşan bu yardım ekipleri günde altı bin fiçi suyu dağlara ulaştırıyor, zaman zaman gece gündüz çalışıyor ve Rus askerleriyle aynı yerde yatıyorlardı (Dançenko, 2008, s. 78). Bu faaliyetleri sırasında bazı Bulgarlar da talika ve at arabalarıyla, arabası ve atı olmayanlar da sedyelerle yaralı Rus askerlerini tedavi bölgelerine ve çadırlarına taşıyorlardı. Bazı Bulgar yerlilerinin de ölen Türk askerlerinin silahlarını, kıyafetlerini ve diğer harp malzemelerini (pala, piskolet vb.) toplamaya giriştikleri gözlemlenmiştir. Çatışmaların ilerlediği sonraki durumlarda fırsat bulan Bulgarların ölen askerlerin sıcağı sıcağına yanına giderek silahlarını, mermi

⁷⁸Şıpka ve Plevne mücadelelerinin ikisinde de yer alan Dançenko burada Şıpka ve Plevne mücadelelerinin aynı öneme sahip olduğunu belirtmiştir.

sandıklarını, ekme ve sularını hemen alıp Rus tarafına taşıdıkları, böylece yüzlerce silahın toplanarak Rus tarafına getirildiği belirtilmiştir⁷⁹ (Dançenko, 2008, ss. 89-90).

Bulgarların Ablanovo’da savaş boyunca at arabalarıyla veya arabasız olarak sedyelerle sürekli yaralı taşıdıkları ve Rus ordusunun devamlı destekçileri oldukları bilinmektedir. Grivitsa bölgesindeki gözlemlerinde süreli bir sisli havanın ve kırağını olduğunu, yerlerin sürekli yağ olduğunu, atların ilerlemekte güçlük çektiğini aktarmıştır. Yüksek kesimlere atlarla çıkmanın mümkün olmadığını ve atların sürekli aşağılarda bırakılarak yolculuğa yay devam edildiğini aktarmıştır. Eserin bazı bölümlerin de Dançenko daha önceki mektubunda belirttiğim gibi şeklinde ifadeler kullanmış ve eserinin kendisinin yazdığı mektuplardan oluştuğunu belirtmiştir (Dançenko, 2008, ss. 131). Hava şartları oldukça ağırlaşmış ve ısınmak imkânsızlaşınca Bulgar köylüleri pencerelerini tahtalarla kapatmış ve evlerini zeminlerine saman sererek soğuklardan korunmaya çalışmıştır. Kışlık mont dahi giyilse dondurucu soğuktan korunmak çoğunlukla soğuktan uyumak mümkün olmamıştır. Dançenko çoğu zaman yazılarını parmakları donarak yazdığını ifade etmiştir (Dançenko, 2008, s. 152).

Slivovo’dan Çerkezlerin bulunduğu köylerdeki tüm topraklar hiç işlenmeden bomboş bırakılmıştır. Burada köylülere “Niçin tarlaları işlemiyorsunuz” diye sorulduğunda köylüler şu cevabı veriyorlardı; “Ekiyorsun, büyütüyorsun, topluyorsun ve Çerkezler gelip her şeyi alıyor. Köylerde yaşayan Bulgar halkının en büyük düşmanı Çerkez grupları olmuştur. V. Dançenko köylülerle olan başka bir diyalogunu ise şöyle özetler; bir gün tesadüfen karşımıza çıkan, karşılaştığımız Bulgar köylüleri ve konuştuğumuz papaz oldukça hayıflanarak şöyle diyordu; “1828’te Ruslar geldi, biri bağımsızlaştırmak istediler ve sonra gittiler, bunun ardından Türkler geldi ve Bulgarlara kötü muamele etmeye başladılar. 1853’te tekrar Ruslar geldiler ve bizi tekrar bağımsızlaştırmak istediler ve tekrar gittiler. Sonra Türkler gelip bizi sırayla dövdüler.” Bulgarların bu görüşlerini, onların her bakışında niçin geldiniz sorusunu sorduklarını yüzlerinden okuyabiliyorduk (Dançenko, 2008, s. 26). Burada çok önemli tarihi yaşanmışlıklara

⁷⁹Bulgarların sadece askeri malzemeleri, silah ve mermi sandıklarını değil, yaralanan ve zor durumda kalan Rus askerlerini de ilk yardım istasyonlarına taşıyorlardı. Burada sadece Bulgarların değil bazı Sırp gönüllülerinde Rus askerlerine destek oldukları belirtilmiştir.

vurgu yapan V. Dançenko, Bulgar halkını çok iyi gözlemlediğini ve bu sonucun kolay kolay anlaşılacak, hele hele savaş ortamında paylaşılacak kadar zor elde edilebilen bir bilgi olmasına rağmen, bu bilgiyle Bulgar halkını bir başka bakış açısıyla algılayabilmemize imkân vermiştir.

Dançenko, Bulgarlara yapılan kötü muamelelerle ilgili sadece Çerkez ve Başbozukların değil, aynı zamanda nizamiye ve Redif alaylarının da bir takım faaliyetlerde bulunduğundan bahsetmektedir. Çerkez birliklerini çoğu zaman Bulgar Kiliselerini tahrip ettikleri, buradaki görevlileri de alı koydukları ve köyleri de yaktıkları belirtilmiştir⁸⁰ (Dançenko, 2008, s. 109). Rus ordusunun ise halka karşı oldukça merhametli davrandığını belirten Dançenko, eski Zağra yakınlarında merhamet dilenen bazı köylü Türk kadınlarının Rus komutanlarının yanına geldiğini, geceyi ordunun çadırında geçirdiklerini, burada misafir edildiklerini, bu kadın grubuna hiçbir şekilde dokunulmadığını ve kendilerini hiç kimsenin rahatsız etmediğini belirtmiştir. V. Dançenko'nun aldığı eğitime, bu eseri ortaya koyana kadarki yaşadıklarına ve hayatının sonuna kadar yaptıklarına bakacak olursak, yukarıda aktardığı örneğin tek taraflı bir bakış açısıyla ve Rus yanlısı propaganda aracı olarak değerlendirilebileceği kanaatindeyiz.

3.2.3. Rus Ordusu'nun Balkanlardaki Psikolojik ve Lojistik Durumu

Rus Ordusu'nun Moskova ve St. Petersburg üzerinden iki ayrı kol halinde Romanya toprakları üzerinden geldiği, önce Bükreş'te birlik ve bütünlüğün sağlanması için beklendiği, sonrasında ise Tuna yakınlarındaki Zıştovi bölgesinde konuşlanıldığı bilinmektedir. Tuna nehrinin aşılmasıyla Niğbolu ele geçirilmiş, Skobelev ve Gurko gibi güçlü ordulara sahip kumandanlar Balkanlarda keşiflere başlamışlardı. Ancak ordu birlikleri temel ihtiyaçları olan gıda ve erzakı bulmakta zorlanmaktaydı.

Rus Genel Kurmayı Vladimir Aleksandroviç'in emrindeki Rus ana karargâhı olarak bilinen Yali Ablanovo köyündeki gözlemlerini aktaran Dançenko, Plevne'nin kuzeyinde yer alan ve çoğunluğunu Bulgarların meydana getirdiği bu küçük köyün 150 haneden

⁸⁰Başbozukların Korten, Tijili ve Tutarçevo köylerindeki hristiyan köylerindeki kadın ve çocuklara kötü muamele ettikleri ve bu şekilde ilerledikleri gözlemlenmiştir (Dançenko, 2008, s. 39).

oluşturduğunu ve köydeki en ihtişamlı evin Rus kumandana verildiği, burada birçok Rus askerinin yerleşik olarak yaşadığı ve artık kendilerini buranın köylüleri gibi saydıkları belirtilmektedir. Bu köyün ambarlarının oldukça dolu ve bolca saman kupalarını olması, buranın karargâh olarak seçilmesinin sebepleri arasında gösterilmektedir. Rus komutanın karargâhı olarak planlanmış bu evde, üzeri çeşitli mumlar, kandiller ve şaraplarla dolu 30-40 kişilik bir toplantı masasının olduğu, öğlen saatlerinde burada Rus subayların toplanarak kısa süreli görüşmeler yaptıkları, kararlar aldıkları ifade edilmektedir. Ayrıca, Kafkas ve diğer Tuna ordularının durumu ile ilgili bilgilerin de bu platformda paylaşıldığı belirtilir. Saat 1’de komutanın karargâhtan çıkmasıyla tüm görevlilerle birlikte yemeğe geçildi (Dançenko, 2008, s. 207).

Dançenko zaman zaman kaldığı şehirlerden ve buradaki yaşıntılardan da bahsetmiştir. Şehirde Yali Ablanovo’unda bulunduğu sırada gece konaklayacak hiçbir yer bulunmadığını belirten yazar, atlar için arpa ve ot temin edilemediğini, daha önce stok yapmayanların yiyecek ve hayvanlarını besleyecek bir şey bulamadığını, tüccarlarında insanları ve hayvanların ihtiyacını karşılayacak ekmek ve otu buraya getiremediğini belirtmektedir. Rus ordusuna günde 5.000 ekmek üreteceği vaadiyle iş alan bir tüccarın günde ancak 1.500 ekmek üretebildiği, üretilen bu ekmeklerin de sadece bir kabuktan oluşan hamurlar olarak görüldüğünü belirtmiştir. Buna rağmen tüccarların dışarıdan 10 kuruşa temin edilebilen ekmeği orduya 30 kuruşa sattıkları ifade edilmiş, bundan dolayı Rus komutanların orduya tüccarlar kanalıyla ekmek tedarikinden vazgeçerek askerlerine dışarıdan ekmek satın almaları talimatını verdikleri ifade edilmiştir. Tüccarların, her zaman halktan aldığını 5 katı fiyatla orduya sattığı, arada tüccar olmayınca ordunun ürünlerini çok daha ucuza aldıkları bilinmektedir (Dançenko, 2008, s. 170). Adolf Levi adlı bir tüccarın orduya erzak sağlamak için şirket kurduğu ve bu yolla zengin olduğu ifade edilmiştir (Dançenko, 2008, s. 143).

Grivitsa yakınındaki tüm Bulgar köyleri Rus askerlerinin sığınması, konaklaması, dinlenmesi için bir üst görevi görmekteydi. Rusların Grivitsa yakınlarındaki karargâhlarında ve ordu birliklerindeki tüm gıda malzemelerinin tükendiğini, atların dahi sadece kuru samanla beslendiğini belirten Dançenko, bu Bulgar köylerinin askerlerin yaşesi için ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır (Dançenko, 2008, s. 137). Nitekim, 7 rubleye çalışan kiralık arabaların fiyatlarının bazı yerlerde 16 rubleye kadar

çıktığı ve Rus ordusunda 19.000 kadar arabanın yer aldığı düşünüldüğünde levazım ücretlerinin çok yüksek meblağlara ulaştığı belirtilmiştir⁸¹ (Dançenko, 2008, s. 144).

Büyük bir yerleşim olan Tırsenik köyünün birçok göçmene ev sahipliği yaptığı, burada yeterli gıda kalmadığında ise Rumen köyü Parapan'dan gıda, un, inek ve ek siparişi verildiği ifade edilmektedir. Tırsenik'te yapılan alışverişin en yakın yerleşim yeri olan Zıştovi'den bile 4 ile 6 kat daha ucuza geldiği belirtilmiştir. Tırsenik'te halkın ekmek ihtiyacını karşılaması, kendi ekmeğini üretmesi için 2 köy fırını olduğu, buna rağmen ordular için tüccarlar aracılığı ile ekmek temin edilmeye çalışılsa da sonunda ordunun kendi ekmeğini yapmaya başladığından bahsedilmektedir. Tüccarların yerli halktan aldıkları ürünleri kat kat fazlasına orduya sattıkları görülmektedir (Dançenko, 2008, s. 173). Dançenko'nun ifadesine göre, Obretenik bölgesinde Rus orduları için ekmek yapılan çok sayıda fırın mevcuttu, burada 40 kadar fırında 10 Ekim'de 9.000 adet, 11 Ekim'de 10.500 adet, 12 Ekim'de 13.000 adet, 15 Ekim'de ise 18.000 adet ekmek üretimi sağlanmış, ancak bunlar dahi Rus ordusunun ekmek ihtiyacı için yeterli olmamıştır. Ekmek olmadığı zaman ise çoğunlukla ordu mısırla beslenmiştir⁸² (Dançenko, 2008, s. 210).

Rus ordusunun erzak ihtiyaçlarının, hayvanların otlarının, buğday ve arpa gibi ihtiyaçların genellikle yağmur ve kar sebebiyle ıslandığı, kullanılamaz hale geldiği, orduya verilen ekmek ve peksimetlerin üretimini ve askeri birliklere sevkiyatının büyük sorun teşkil ettiği belirtilmektedir. Rumenlerin tedarik ettiği buğday pahalı olduğu için iki yıldır elinde mal depolayan Moldovalı çiftçilerden alınan buğdaylarla ekmek yapılmış, ayrıca Odessalı Musevi tüccarlardan da mal tedarik edilmiştir (Dançenko, 2008, ss. 140-141).

Ordunun erzak ihtiyacının, Odesa'dan Zıştovi'ye (150 verst/km), Zıştovi'den de Tırnovo'ya (40 verst/km) sevk edilerek sağlandığı, getirilen ekmeklerin hava şartlarından dolayı daha Zıştovi'ye ulaşmadan kullanılamaz hale geldiği, Zıştovi'den daha güneye yapılan ekmek sevkiyatlarında ise ekmeklerin arabaların üzerleri dahi

⁸¹Tüccarların çoğunun Prusyalı olduğu ve Varşova'dan gelen tüccarların bu tarz işlerin öncüsü olduğu belirtilmektedir.

⁸²Orduların ihtiyaçları genel olarak Musevi tüccarlarca karşılanmış, tek palto ile beş parasız olarak bölgeye gelen tüccarlar kısa sürede yaptıkları alım satım ile yüzlerce hatta binlerce ruble kazanmışlar ve tam anlamıyla savaş milyoneri olmuşlardır.

örtülmeden taşınmasının ekmeklerin kullanılmasını güçleştirdiği belirtilmektedir. Arabaların ve gıdaların örtülmesi için sağlanacak branda sadece Odesa'daki bir branda üreticisinden tedarik edilebiliyor, ancak bu tür siparişler de oldukça pahalıya geliyordu. Arabalar dahi günde 7 ruble taşıma parası alıyordu. Beslenme sıkıntı baş gösterince askerler arasında "açlık toplumu" kelimesi yaygınlaşıyordu. Birçok askerin çürük ve bozuk ekmekleri yemek ve bu kurtlu ekmeklerle beslenmek zorunda kaldığı belirtilmiştir (Dançenko, 2008, s. 141).

Rus ordusuna mal tedarik eden tüccarların çok büyük soygun yaptığını belirten Dançenko, bu tarz yüksek ücretlerin namının Atina'ya kadar yayıldığını belirtmiş, Bulgar halkından 9 kuruşa (копейки) alınan ekmeği, tüccarın 35 kuruşa sattığını ifade etmiştir. Aynı tüccarların halkın elindeki bozuk malları ve otları çok düşük ücretlerle aldıkları ve bunları orduya 4-5 katı fiyatla sattıkları belirtilmiştir. General Gurko'nun bu haberlerden dolayı kendi birliklerinin bulunduğu bölgeye satıcı ve tüccar sokmadığı, ordusunun tüm ihtiyaçlarını kendi imkânlarıyla karşılamaya çalıştığı bilinmektedir (Dançenko, 2008, s. 142). Rus askerleriyle ilgili detaylı bilgiler aktaran Dançenko, Rus askerlerinin soğuk kış şartlarında ayağına giyecek botu dahi olmadığını, askerlerin bot yerine ayaklarını deri parçalarıyla sardığını, uzun mesafeleri bu şekilde aşmaya çalıştıklarını aktarmış, var olan bazı botlarında oldukça küçük olduğunu ve parmak kısımları önden kesilmeden botların giyilemediğini ifade etmiştir. Derileri çok sert olan ve odun gibi kolayca kırılan bu botların giyilmesi için ya ön parmak kısımlarının kesileceği ya da yalınayak yolculuğa devam edileceği belirtilmiştir (Dançenko, 2008, s. 138).

Bu güç şartlar altında Rus askerlerinin günde 50 verst/km kadar bir yol yürümesi gerektiği, bazı taburlardaki Rus askerlerinin parasını harcamamak için kendi kendine bot diktiği de belirtilenler arasındadır. Aktarılan bilgilerden elde ettiğimiz bir diğer veri de, Rus ordusuna katılımlarda ilk aşamada askerlere askeri kıyafetler ve botlar verildiği ancak, savaş şartları güçleşince ve yeni katılımlar olunca bez dahi verilemediğidir. Bazı birliklerde askerlerin kendi paralarıyla bez aldıkları ve bu bezleri Bulgarlara verip kendilerine gömlek ve kıyafet diktirdikleri belirtilmiş, General Gurko'nun askerlerinin ise komutanlarının talimatıyla ölen Türk askerlerinin kıyafetlerini topladıklarını ve bunları giydikleri belirtilmiştir (Dançenko, 2008, s. 139). Zimnitsa ve Zıştovi dolaylarında Ekim ayında baş gösteren salgın hastalıklardan dolayı 600-700 olan

hastaların sayısının bir anda 3.000-4.000 sayısına ulaştığını, doktorların 30-40 hasta asker sığdıracakları hastanelere 90 hasta sığdırmak zorunda kaldıkları, camilere sığmayan hastaların günden güne arttığını ve çoğunun sokaklarda tedavi edilmek zorunda kaldığını, hemşirelerin ve gönüllülerin sabah 4'te göreve başlayıp gece gündüz uykusuzca çalıştıklarını belirtmiştir (Dançenko, 2008, s. 148).

Dançenko'ya göre, hastalanan ve yaralananların Rus askerlerinin en büyük destekçileri ve yardımcıları hemşirelerdi. Hemşireler sabahın erken saatlerinde kalkar ve gece gündüz askerlerin tedavisi ve beslenmesiyle ilgilenirlerdi. Doktorlar daima geç kalkarlar ve uyandırılmak istemezlerdi. Hemşirelerin kaldıkları yerler çamur içindeydi, kıyafetlerini yıkamaya değiştirmeye dahi vakitleri olmayan bu yardımsever insanlar her gece sık sık uyanır ve su içmek isteyen askerlere su içirir ve kontrollerini yaparlardı.⁸³

Aylık 20-25 ruble olan maaşını zar zor alan bu fedakâr hemşirelerin çok zor şartlarda çalıştıkları, yağmur, kar, çamur ve soğuk hava şartlarıyla var güçleriyle mücadele ettikleri, zaman zaman bu sıkıntılarını en yüksek makamlara ilettikleri bildirilmektedir. Dançenko'ya göre, bu hemşireler beyaz önlüklerini dahi ne zaman yıkamaya vakit buluyorlardı bilinmez iken, bazı hemşirelerin yaralı askerlerin gömleklerini ve diğer kıyafetlerin de yıkadığına rastlanılmıştır (Dançenko, 2008, ss. 328-329).

Rus sağlık istasyonlarının bulunduğu bölümlerde oldukça yoğun bir yaralı asker grubunun olduğu, her doktorun günde yüz kişiyle sabahtan akşama kadar ilgilenmek zorunda kaldığı, bazı mermilerin doktorlarca bazı mermilerin ise askerlerin kendilerince çıkarıldığı, askerlerin kimliğinin tespit edilmesi için son nefeslerine kadar kendilerine bir takım soruların sorulduğunu aktarılmıştır. Ölmek üzere olan Rus askerlerine; kaç yaşındasın, hangi ildensin, askeri hizmetinden önceki görevin neydi, ne zaman askeri göreve başladın, hangi koşullarda askere alındın, hangi alay veya komutada görev yapıyordun, askeri görevdeki unvan, kademe ve sicil nedir, ailen var mı, askerlik veya bunların dışında sanat, müzik vb. uzmanlık alanı olup olmadığı gibi soruların askerlere

⁸³ Dançenko'nun aktardığına göre; Hint yağı, balık yağı ve kloroform askerlerin tedavisi için en çok kullanılan ve en çok ihtiyaç duyulan ilaçlardı. Kloroform temin etmek çok zordu ve birçok asker bu iyiliksever hemşirelerin elinde ölüyordu. Doktorlar daima geç kalkıyor ve kalkar kalmaz hemşirelere eziyete başlıyor, pamuk ver, şiş ver, onu ver, bunu ver diye emrediyorlardı.

son nefeslerinde işkence edercesine art arda sorulduğundan bahsedilmiştir (Dançenko, 2008, ss. 94-95).

Dançenko, 2-3 Kasım 1877'de verdiği bilgide, Rus askerlerinin Balkanlara gelişlerinin birinci yılının dolduğunu ve ancak Plevne dolaylarında oyalandıklarını ifade etmiştir⁸⁴ (Dançenko, 2008, s. 303). Osmanlı ordusuyla ilgili de bilgiler aktaran ve zaman zaman Bulgar köylülerini birer gizli ajan gibi kullandıklarını açıklayan Dançenko, Türklerin önemli miktarda askeri malzemeye sahip olduklarını ifade etmiş, bazı bölgelerde Rusların eline geçen cephanelerde sandıklar dolusu mermilerin bulunduğunu belirtmiştir⁸⁵ (Dançenko, 2008, s. 130). Askerlerde o kadar çok mermi bulunmaktaymış ki, her askere bir sandık dolusu mermi verilmekteymiş, bu mermilerin hepsinin kullanılması halinde bile yine Türk askerlerindeki mermilerin bitmeyeceğini ifade etmiştir. Sadece silah ve mermi değil bunların dışında atlar, arabalar ve yardım birlikleriyle Türklerin çok ciddi bir levazım ekiplerinin olduğundan bahsetmiştir (Dançenko, 2008, ss. 69-70). Türk askerlerinin ilerleyişinde ulaşımın zor olduğu noktalara erişmesinin biraz zaman aldığı ancak, çok hızlı çalışan levazım birliklerinin kısa sürede yolları açtığı ve ordunun geçişini hızlandırdığı belirtilmiştir (Dançenko, 2008, s. 103). Kızanlık'da Osmanlı kuvvetlerine ait 5 tabur asker bulunduğunu belirten Dançenko, Süleyman Paşa'nın Osmanlı Genel Kurmayı olmadan önce Kızanlık yakınlarındaki Çangarlı köyünde 12 çadırdan oluşan bir birlik halinde konakladığını belirtmiş, kendisinin konakladığı çadırın renginin diğer çadırlardan farklı olarak sarı renkte olduğunu ifade etmiştir. Süleyman Paşa'nın her gün Şıpka dolaylarına kadar gittiği ve birtakım gözlemlerde bulunduktan sonra geri döndüğü, hiçbir zaman savaş hatlarının yakınına yaklaşmadığı gözlemlenmiştir (Dançenko, 2008, s. 155). Ayrıca Osmanlı zeybek taburlarıyla karşılaşan Dançenko bunlara İngiliz komutanların komuta ettiğini belirtmiştir⁸⁶ (Dançenko, 2008, s. 41).

⁸⁴ Dançenko bu ifadesinde Rus ordusunun bir yılı aşkın süredir Balkanlarda gereksiz işler yaptığını ve başarıya ulaşacak somut bir adım atmadığını, cephelerde oyalandığını ve Plevne savunmasını bir türlü kıramadığını vurgulamak istemiştir. Günlüğünün belli yerlerinde bu serzenişlerini tekrar etmektedir.

⁸⁵ Dançenko'nun aktardığına göre bir askere günde 300 mermi verilmekteydi.

⁸⁶ Özellikle Mısır ve Suriye'den bölgeye getirilen Osmanlı askerlerinin çok iri yapılı ve güçlü oldukları eserin birçok yerinde vurgulanmıştır (Dançenko, 2008, s. 291).

3.2.4. Savaş Sırasında Türk ve Rus Esirler

Dançenko gözlemleri sırasında Braila, Bohot, Plevne ve GorniDubnik yakınlarında Türk esir gruplarıyla karşılaştığını aktarmış, Braila'daki Türk esirlerin Don Kazaklarınca boyunlarından zincirlerle bağlandığı ve buzağılar gibi çekilerek götürüldüklerini belirtmiştir (Dançenko, 2008, s. 19). Bohot yakınlarında ise Rusların esir aldıkları Türk askerlerini besleyecek imkânlarının olmadığı, Türk esirlerin ancak bazı Rus askerlerinin yemeklerinden kalan artıklar ve Rus askerlerin attıkları birkaç parça ekmekle yetindikleri, açlıktan perişan halde oldukları belirtilmektedir. Bahsedilene göre, Rus askerleri esirlerin verdiği birkaç gümüş para ile onlara Bulgar köylülerinden aldıkları ekmekleri veriyor, bazı Rus askerleri ise bu işi ticarete dökerek, Bulgarlardan 5 kuruşa aldıkları ekmekleri esir Türk askerlerine 1 franka satıyordu. Beslenmenin yanında barınmanın da esirler için çok büyük sıkıntı olduğu, esirlerin aç karnına sisli ve nemli havalarda, kırağının eksik olmadığı toprak zeminlerde yatmak zorunda kaldığı vurgulanmaktadır (Dançenko, 2008, s. 217). Rus askerlerinin bile örtünecek bir battaniyesi, giyecek bir botu, düzgün bir kıyafeti, başını sokacak bir barınağı hatta sağlık hizmeti bile yok iken esirlerin düştükleri durumu hayat etmek çok da zor olmasa gerek. Türk esirler arasında askerlerin yanında, anne, baba ve kızlarının oluşturduğu bir ailenin de yer aldığı belirtilmektedir. Sonraki günlerde esirlerden bazılarının yaralandığı bildirilmiş, bu esirlerin yaralarının açık ve taze olması nedeniyle damarlarından kanlar fişkırdığı, görevlilerin damarları bağlamaya çalıştığı, fakat kanamanın bir türlü durdurulamadığı bildirilmektedir. Yaralılarından altı tanesinin Kızıllaç'ın çadırına alınarak tedavi edildiği bilgisi de verilmektedir (Dançenko, 2008, s. 218).

Esirlere Ruslarca bazı sorular sorularak, Osmanlı ordusunun bir taburunda kaç asker olduğunun öğrenilmek istendiği, esirlerin de yanıt olarak, bir taburda 700 asker bulunduğunu belirttiği bildirilmiştir. Bu esirler arasında Gorni Dubnik'te esir edilen Ahmet Fevzi Paşa'nın da bulunduğu bilgiler arasındadır (Dançenko, 2008, s. 219). Osman Paşa'nın Osmanlı askerlerinin mektuplaşmasını ve haberleşmesini yasakladığı için esir askerlerin Kafkasya'daki Osmanlı ordusunun yenilgisini henüz öğrenemedikleri vurgulanmaktadır (Dançenko, 2008, s. 220). Sorgulamalar sırasında *Ahmet Fevzi Paşa'nın Rus komutana, neden Cenevre Sözleşmesi'nin gözardı edildiğini*

ve niçin Rumen askerlerinin Osmanlı Devletine karşı püskürtüldüğünü sorduğu, ancak bu sorusunun Rus komutanca geçirildiği ve sonrasında Rus komutanın, Moldova ve Vlahlarla ilgili bir takım tartışmaların olduğunu ancak Rumenlerle ilgili bir bilgisi bulunmadığını ifade ettiği belirtilmiştir (Dançenko, 2008, ss. 220-221).

Esir Türk askerleri arasında bulunan ve daha önce Bosna dolaylarında görev yaptığı belirtilen bir Türk subayı şahsi görüşlerini ifade ederek Ruslara şu tarz açıklamalar yapmıştır; Ruslarla kötü olmanın Osmanlı Devleti için doğru olmayacağını düşündüğünü, Rus-Türk birlikteliğinin sağlanması gerektiğini, bu savaşta Plevne'ye gelip savaşmak istememesine rağmen bulunduğunu, ancak çok sert karakterli bir komutan olan Osman Paşa'ya böyle açıklamalar ve görüşlerin iletilemeyeceğini, kendisiyle böyle şeylerin konuşulamayacağını dile getirmiştir (Dançenko, 2008, s. 221). Esir Türk grupları arasında yer alan bazı yabancıların kendilerini doktor olarak tanıttıkları, ancak bir süre sonra bazılarının doktorlukla alakası olmadığı ve korkudan kendini doktor ve sağlık görevlisi olarak tanıttığının anlaşıldığı belirtilmiştir.

Burada bulunan ve önceden Osman Devleti bünyesinde çalışan bazı İngiliz doktorlar Türk askerlerinin esir aldıkları Rus askerlerinin tümünü ve diğer esirlere kötü muamele ettiklerini belirtmiştir (Dançenko, 2008, s. 223).

Plevne dolaylarındaki gözlemlerini aktaran Dançenko, burada yeterli gıda ve erzak bulunmadığını, buradaki halkın ciddi anlamda açlık çektiğini, dilenecek kadar muhtaç bir hale geldiğini ifade etmiştir. Daha da kötü olan, kalan gıdaların halka verilemeyeceğinin, askerler için kullanılacağı belirtilmesidir. Plevne merkezindeki halkın açlıktan adeta kıvrandığını anlatan Dançenko, burada cami kenarlarında birçok cesedin yığılıp kaldığını belirtmiştir (Dançenko, 2008, s. 225). Rus esirlere ve Türk esirlere yapılan muameleyi karşılaştırmaya çalışan Dançenko, General Skobelev'in birliklerini esir aldığı iki Türk askerinin çok iyi muamele gördüğünü ve iyi misafir edilerek et ve ekmele beslendiklerini ifade etmiştir (Dançenko, 2008, s. 247).

Birinci ve İkinci Plevne mücadeleleri sırasında Osmanlı ordusundan ve Osman Paşa'nın kuvvetlerinden bir asker silahını Rus birliklerine teslim ederek esir edilmiştir. Teslim olan Osmanlı askeri ile Rus askerlerinin konuşmaları hem Rus askerlerinin merakını, Plevne'ye bakış açısını ve teslim olmuş bir askere karşı tutumunu göstermesi hem de Osmanlı ordusunun durumunu anlamak ve Plevne'deki gelişmeleri ortaya çıkarması

açısından son derece önemlidir. Rus askerleri teslim olan askere mısır, ekmek ve tütün ikram etmişler, yakılan bir ateşin etrafından ısınması için onu yanlarına almışlar ve bu şekilde aralarındaki konuşmalar başlamışken bir Rus subayının sorularıyla Osmanlı askerinin görüşmesi Dançenko tarafından aktarılmıştır.30-31 Ekim 1877

Rus subayının sorularıyla Osmanlı askerinin görüşmesi;

- **Rus Subayı:** Adın nedir?
- **Türk Askeri Muhammed:** Muhammed,
- **Rus Subayı:** Niçin kaçıp teslim oldun?
- **Muhammed:** Yüzbaşı beni ordunun karşısında dövdü.
- **Rus Subayı:** Nasıl, neden dövdü?
- **Muhammed:** Eliyle yüzüme vurdu, ben sadece bot istemiştim, bu soğukta böyle çıplak ayakla dolaşılmıyor, ayrıca açtık.
- **Rus Subayı:** Ne zamandan beri açsınız, çok oldu mu?
- **Muhammed:** 10 gündür, herkese günde 1 ekme ve çeyrek parça et veriliyordu.
- **Rus Subayı:** Peki daha önce erzakınız nasıldı?
- **Muhammed:** Daha önceleri günde 3 ekme ve tam parça et verilmekteydi.
- **Rus Subayı:** Daha çok erzak ve gıda stoğunuz var mı?
- **Muhammed:** Diğerlerini bilmiyorum ama benim bulunduğum taburda 150 baş hayvan vardı.
- **Rus Subayı:** Plevne'deki Bulgar halkı ne yiyor?
- **Muhammed:** Açlıktan ölüyorlar, bir şey yemiyorlar, sadece hala mısırı olanlar iyiler.

Teslim olarak esir edilen Türk askerinin anlattığı bu bilgilerden ve konuşmanın devamından Plevne'deki erzak sıkıntısı ve askerlerin kötü koşulları ortaya çıkmakta, Bulgar halkınında sıkıntılar çektiği anlaşılmaktadır. Esir edilen askerinin anlattığına göre; Plevne'de 24 değirmenin bulunduğu ancak yeterli tahıl olmadığı için bunların tamamının çalıştırılmadığı, şehirde 12.000-15.000 yaralı bulunduğu, Osmanlı

birliklerini 39.000 piyade ve 1.500 süvariden oluştuğu ve Sofya'dan yardım beklendiği ifade edilmiştir (Dançenko, 2008, s. 290).

3.2.5. Dançenko'nun Türk ve Rus Komutanlara Dair Gözlemleri

Dançenko, Rus ordusunda görev yapan general ve komutanları da yakından izlemiş ve onların özgeçmişleri, savaş kabiliyetleri, daha önceki görev ve başarılarıyla ilgili bilgileri çalışmasına aktarmıştır (Dançenko, 2008, s. 69). Ayrıca bu komutanların giyiniş, görünüş, bakış ve mizaçlarına ayrıntılı olarak eserin birçok bölümünde yer verilmiş, kişisel özellikleri ve iç dünyaları yumuşak huylu, centilmen, sert ve acımasız gibi sıfatlarla nitelendirilmiştir (Dançenko, 2008, ss. 63-73).

Skobelev'e hayranlığını her fırsatta vurgulayan yazar, Skobelev'in daima okuyan, gece gündüz çalışan, farklı düşünen ve farklı sorular soran, değişik kaynakları inceleyen, sürekli kendini geliştirmeye çalışan bir general olduğundan bahseder.⁸⁷ Skobelev'in insancıl bir yönü olduğunu belirtir, Plevne kuşatması sırasında ve Plevne'nin ele geçirilmesinde Rus Genelkurmayından gelen emirlerle Türk ve Bulgarların buradan çıkarılması yasaklanmışken, Skobelev'in azarlanmayı göze almak pahasına yaralı halde bulunan bazı kadınların tedavi amacıyla Brestoveç'e taşınmasına izin verdiğini aktarmaktadır⁸⁸ (Dançenko, 2008, s. 251).

Skobelevle ilgili önemli kayıtlar aktaran Dançenko, Türk tarafında olduğu gibi Rus tarafında da komutanlar arasında bir takım anlaşmazlıklar ve çekişmeler olduğunu belirtmiş, bundan dolayı Skobelev'in yardım görmediğini ve birliğinden epeyce kayıplar verdiğini sözlerine eklemiştir (Dançenko, 2008, s. 124). Skobelev'in İngiliz gazeteci ve komutan Havelok ile yaptığı bir görüşmede ise savaş anındaki düşünceleri kaydedilmiştir. Skobelev'e göre savaş sırasında umutsuzluğa düşmek ve kritik yapmak doğru değildir. Skobelev, düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir;

⁸⁷Dançenko General Skobelev ile yaptığı bir görüşmenin detaylarını şu şekilde aktarır; Skobelev her zaman bir bilmece gibidir, demir yürekli, korkusuz, üzüntüye yer vermeyen bir yapısı olduğunu belirtir (Dançenko, 2008, s. 265).

⁸⁸V. Dançenko'nun bu ifadelerinin tamamen yanlı ve propaganda amaçlı olduğu çok açıktır, zaten Dançenko'nun hayranı olduğu tek komutan Skobelev'dir. Diğer Rus komutanlara nedense hiç deyinmez, bütün güzellikleri Skobelev üzerinden yürütür.

“Yetenekli kişilerin kendini korumasını söylüyorsunuz, oysa ölmeleri de gerekir. Biz sevinç içinde mutlu olarak öleceğiz, yeter ki Rusya’yı utandırmayalım ve Rus bayrağını yukarıda turalım. Vatan için ölmek güzeldir, vatan için ölmekten daha güzel bir ölüm yoktur”⁸⁹ (Dançenko, 2008, s. 266).

Skobelev’in garnizonunun bulunduğu Brestoveç köyü nüfusunun çoğunluğunu Bulgarların oluşturduğunu belirten Dançenko, Skobelev’in kaldığı binanın avlusunda büyük bir çadırın olduğunu, burada her gün 40-50 subayın toplanarak öğlen yemeği yediğini, gazetecilere çok iyi muamele edildiğini belirtmiştir (Dançenko, 2008, s. 246). Skobelev’in bir Bulgar gönüllüsü ile konuşması kayıtlara şu şekilde geçmiştir (Dançenko, 2008, ss. 266-267).

- **Skobelev:** Kardeşler bugün nasıl bir gün olacak?
- **Bulgar Gönüllüler:** Elimizden geleni yapacağız, zatıalileri (ekselansları)!
- **Skobelev:** Azizi mahcup etmeyeceksiniz değil mi?
- **Bulgar Gönüllüler:** Hiç olur mu? Biz halimizden memnunuz, ekselansları!
- **Skobelev:**Şunu unutmayın kardeşler, siper kazmayacaksınız. Biz Plevne’yi almayacağız (elegeçirmeyeceğiz), ama sadece Türkleri siperlerden kovacağız ve siperlere sahip olacağız, anlatabildim mi? Dolayısıyla siperlere kadar ilerleyin ve orada kalın.
- **Bulgar Gönüllüler:** Elimizden geleni yapacağız!
- **Skobelev:** İşte, bu! Unutmayın ki burada cesaret istenmiyor, ama sadece itaat (söyleneni yapmak yerine getirmek) Eğer kumandan “Dur” talimatı verirse, düşmanı daha öteye kovalamak istesenizde yerinizde kalın, durun. Türklerden korkmanıza ise bir neden yok.
- **Bulgar Gönüllüler:** Onlardan korkmuyoruz!
- **Skobelev:** Lofça’da nasıl kazandığınızı hatırlayın, onları nasıl kovaladığımızı!
- **Bulgar Gönüllüler:** Hiç hatırlamaz olur muyuz, ekselansları!(coşkuyla).

⁸⁹Dançenko’ya göre Skobelev bu sözlerinde gayet samimi ve içtendir, Bulgar gönüllülerin oldukça güçlü, saf ve güleç yüzlü olduklarından bahseder. Ona göre, Skobelev’in kendi ordu mensuplarıyla olduğu kadar, Bulgar gönüllülerle olan iletişimi de çok etkilidir.

Dançenko'nun tüm savaş boyunca Skobelev ile birlikte Balkanlarda bulunduğunu, hatta ve hatta Skobelev'i tüm yönleriyle anlattığı bir kitap yazdığını da düşünürsek aktardığı tamamen propaganda ürünü olan bu gözlem ve bilgilerin doğru olduğu kanaatindeyiz. Lakin Skobelev'in kendi askerleri ile yaptığı konuşmalarda da askerlerini motive etmek, her zaman zihinlerini en iyi şekilde savaşmak amacıyla diri tutmak istediğini, ölmeyi her zaman göze aldığını ve savaşmaktan korkmadığı görmekteyiz (Dançenko, 2008, s. 266). General Skobelev'in birçok yerde bu tarz yüreklendirici ve motive edici konuşmalarının olduğu belirtilmektedir. Böylelikle hem kendi ordusunu hem de diğer gönüllülerin ordularını şevklendiren Skobelev, Plevne mücadelelerinde yavaş yavaş ilerlemeyi ve hedefe adım adım yaklaşılmasını planlamış ve buna göre hareket etmiştir (Dançenko, 2008, s. 267). Osman Paşa kuvvetlerinin de gücünü daha çok Skobelev'in üzerine yönlendirdiğini, zeki bir komutan olarak gördüğü Osman Paşa'nın, Plevne'den Zıştovi'ye kadar tüm geçiş noktalarını ve köprüleri tahrip ettiğini, Türk tarafının çok nitelikli siperler ve korunmalı mevziler yaptığını gözlemlemiştir. Osman Paşa'nın tek başına ve korkusuzca mevzileri tek tek dolaştığını, tüm hatları kontrol ettiğini, askerlerini çok iyi disipline ettiğini belirten Dançenko eserinde Osman Paşa'dan sürekli övgülerle bahsetmiştir (Dançenko, 2008, s. 125). 11 Ağustos'tan 25 Ağustos'a kadar Şıpka dolaylarında kalan Dançenko, burada geçirdiği on beş günün hiçbir zaman hafızasından silinmeyeceğini, nehirlerde akan kanları unutamayacağını belirtmiştir (Dançenko, 2008, s. 111). 25 Ağustos'tan itibaren de Şıpka geçidi bölgesindeki gelişmeleri raporlama göreviyle görevlendirilmiş ve bu sahadaki gözlemlerini çalışmalarına aktarmıştır (Dançenko, 2008, s. 112). Şıpka mücadeleleri sırasında Kirilov'daki Rusların yeterli erzağı kalmayınca buradaki Türklerin tarlaları biçilmiş, buradan elde edilen unlarla revirlerdeki Rus askerleri beslenmiş ve iyileşenler yine orduya dahil edilmişlerdir. Kirilov'da yapılan üretimden Gabrovo'ya da askerler için ekme gönderilmek istenmiştir. Rus ordusuna mal tedarik edecek tüccarlar Türk askerlerinin baskınlarından korktukları için çoğu kez depolarını kilitleyip kaçıyor ve bu sebeple Rus ordusuna yeteri kadar erzak sağlanamıyordu (Dançenko, 2008, s. 141).

Ayrıca, Şıpka dolaylarında gözlemler yapan Rus general Broişa'nın Elena'dan gönderdiği telgrafın, Süleyman Paşa Kuvvetlerinin Plevne'deki Osman Paşa birliklerine yardım hazırlığında olduğuna yönelik bilgiler içerdiği belirtilmektedir. 9 Ağustosta Çerkez birliklerinin Bulgarların geçişlerini engellemeye yönelik önlemler aldığı ve

bunun sonucunda Yambolu civarında 2.500 Bulgar göçmeninin yük arabalarını çeşitli gıda ve savaş malzemeleriyle birlikte ele geçirdikleri ifade edilmiştir. Çerkezler ele geçirdikleri ganimeti Süleyman Paşa'ya teslim ettikten sonra Balkanlara yayılarak ordu için gerekli olacak gıda, ot vb. erzakı toplamaya girişmişlerdir (Dançenko, 2008, ss. 44-45). Süleyman Paşa'nın hâkim olduğu Kadıköy çok önemli bir konuma sahipti. Çünkü Kadıköy konumu itibariyle Rusçuk ve Razgrad kentlerinin kilidi niteliğindedir. Süleyman Paşa'nın Kadıköy'e hâkim olmasıyla Rusçuk ve Razgrad birbirinden stratejik olarak ayrılacağı ve buradaki demir yollarının Rusların eline geçmesi engelleneceği düşünülüyordu (Dançenko, 2008, s. 176).

Plevne mücadelesinin sonlarına doğru, Çerkez ve Başbozukların silahlarının halka ve yaralılara zarar verdikleri gerekçesiyle Osman Paşa tarafından toplatıldığı, ayrıca bu askerlerin beslenmemesi için talimat verildiği, Osman Paşa'nın artık bu Çerkez ve Başbozuk birliklerine ihtiyacı olmadığını ifade ettiği belirtilmiştir (Dançenko, 2008, s. 291). Bulgarların Ablanovo'da savaş boyunca at arabalarıyla veya arabasız olarak sedyelerle sürekli yaralı taşıdıkları ve Rus ordusunun devamlı destekçileri oldukları bilinmektedir (Dançenko, 2008, s. 211). Osman Paşa'nın ayağından, General Skobelev'in ise omzundan hafif şekilde yaralandığı da aktarılan bilgiler arasındadır (Dançenko, 2008, ss. 317-318).

3.2.6. Plevne'nin Düşüşü

Plevne'deki gelişmelerle ilgili bilgileri eserinin ikinci cildinde anlatan Dançenko, 24 Kasım tarihi itibariyle zor günler geçiren Osman Paşa ve Plevne halkının artık erzak ve gıda sıkıntısı çektiği, sağlık personelinin de Plevne'den kaçtığını ifade etmiştir. Osman Paşa'nın, birliklerini Plevne'ye 150 kilometre uzaklıktaki Berkovitsa'dan (берковица) zar zor getirilen mısırla beslemeye çalıştığı belirtilmiştir. Osman Paşa'nın görüşüne göre savaş devam ettiği için hasta ve yaralıların tedavisi gerçekleştirilememekteydi. Plevne'deki Bulgar halkından gurupların Osmanlı askerlerinin ihtiyaç duydukları tabyalarda siper kazmak için görevlendirildikleri aktarılmıştır. Plevne merkezinde ise sağa sola koşturan sessiz taburların, şehirden çıkan binlerce at arabasının görüldüğü, birçok insanın yıllardır yaşadıkları bu şehre belki de, son kez baktığının gözleendiği ifade edilmiştir (Dançenko, 2008, s. 341).

Osman Paşa'nın koni şeklindeki Türk yapısı olan çadırında kaldığı, şehir merkezindeki evine neredeyse hiç uğramadığı; askerlerin ise bombardıman, soğuk ve yağmurdan korunmak için yeraltı sığınaklarında kaldıkları belirtilenler arasındadır. Osman Paşa'nın son zamanlarda sık sık şehir merkezini ziyaret etmesinin buradaki durumun halk adına pek yolunda gitmediğini ortaya koyduğu aktarılmaktadır. Osman Paşa'nın emriyle Bulgar halkına un verilmesi ve bu unlardan ekmek ve peksimet yapılması istendiği, halkın çoğunluğunun açlıktan dolayı zor günler geçirdiği, fakir olanların ise yiyecek hiçbir şey kalmadığından mısır yaprağı ve kabuklarını kaynatarak bununla beslenmeye çalıştıkları gözlemlenenler arasındadır. Plevne'deki bazı çiftçiler evlerini hastaneye dönüştürdüğü ve her gün yetkililere ölenlerin sayısını ve hastaların ağır durumunu bildirdikleri bilinmektedir. Askerlerden hasta ve hafif yaralıların ise ilk tedavilerinden sonra Vit nehrine doğru yönelmeleri tavsiye ediliyordu. Diğer taburlarda konuşlanmış askerlerin Vit nehrine doğru yönelmeleri emrediliyor, ancak tüm bu askeri manevralar sır gibi saklanarak gece gerçekleştiriliyordu (Dançenko, 2008, s. 342).

26 Kasım 1877 günü akşamı Plevne'deki tüm Müslüman halk (sadece erkekler) camide toplanmış, 28 Kasım gecesini sabah karşı gerçekleştirilecek yarma harekâtı tümüne duyurulmuş ve sadece temel ihtiyaç malzemelerini almaları tavsiye edilerek bu bilgiyi sır gibi saklamaları ve Hristiyan halk ile paylaşmamaları gerektiği emredilmiştir (Dançenko, 2008, ss. 342-343).

Osman Paşa Bulgar halklarının bulunduğu mahalleleri dolaşarak Bulgarlara buradaki hasta ve yaralı Türklere dokunmamaları ve onların rahatça ölmelerine izin vermeleri için onları ikna etmiştir. Lakin ordunun şehirden çekilmesine müteakip Bulgarların bu hasta ve yaralıları öldüreceğini düşünmektedir. Dançenko, ayrıca Osmanlı birlikleri bünyesinde sabah akşam birçok imam ve efendi görevlendirildiğini, bunların askerlerle sürekli iletişim halinde olarak onların manevi duygularını güçlendirmeye ve teslim olmaktansa, canlarını inançları ve vatanları uğruna feda etmeleri yönünde askerleri teşvik ettiklerini belirtmiştir. Osman Paşa gerçekleştirmeyi planladığı yarma harekâtı için ordunun öncü birlikleri olarak Başibozukları ve Çerkezleri kullanmaya karar vermiş, bu sebepler tüm Başibozuk ve Çerkez birlikleri toplanarak bu emir kendilerine iletilmiştir. Bu birlikler içinden bu kararı memnuniyetsizlikle karşılayan ve savaşamayacak duruma olan 32 asker hemen ordudan çıkarılmıştır (Dançenko, 2008, s. 343). Plevne'de çok soğuk bir hava ve yağış olmasına rağmen askerler ve halktan

oluşan 50.000 kişilik bu göç grubuna ve halka ateş yakılmaması için emirler verildiği, ateş yakanlar cezalandırıldığı belirtilmektedir. Zaten fitil ve gaz da olmadığı için şehir sürekli bir karanlık altındaydı (Dançenko, 2008, s. 344).

28 Kasım 1877' deki bu yarma harekâtı için tüm hazırlıkların tamamlandığı ve gece saat üçte ordu mensubu askerlerin ve halkın hareket için yerlerini aldıkları ifade edilmektedir. 2000 kadar at arabasıyla gelen halktan şehri en son terk edenler, son kez dualarını yapan ve camilerini uzun bir süre için ve belki de sonsuza dek kilitleyen mollalar olmuştur (Dançenko, 2008, s. 345). Bu bilgilere V. Dançenko'nun nasıl ulaşabileceğini düşündüğümüzde aklıma ilk gelen şu oluyor, zaten Ruslar Osman Paşa'nın yarma harekâtı yapacağını önceden haber almış olmalıydılar, bunun da ancak Plevne içerisinde barındırdıkları ajanlar yoluyla gerçekleşebileceği mümkündür. Lakin V. Dançenko savaş boyunca hem Türk tarafında hem de Rus tarafında bir takım köylü yerli grupların ajan olarak kullanıldığını dile getirmektedir. Zaten Rus birliklerinin Osman Paşa'nın yarma harekâtına belli bir süre müdahale etmedikleri ve Vit nehrinin geçilmesine müsaade ettikleri ortaya çıkmaktadır, Çünkü Vit nehri geçildikten sonra Rus birliklerinin hareket geçtiği ve Osman Paşa kuvvetlerinin Yasen Köyü (Село Ясен) civarında Ruslara teslim oldukları, Osman Paşa'nın da kılıcını burada teslim ettiği, hatta Yasen köyünde kılıcın teslim edildiği noktada küçük bir mozalenin var olduğu bilinmektedir. Bu çalışmayı ortaya koyarken bazı tespitlerin yapılabilmesi için bölgeye geçtiğimiz yıl bir ziyaret yapmamıza rağmen Yasen köyü ile ilgili bu bilgileri yeni elde ettiğimiz için doğruluğunu tam olarak tespit etmediğimizi de ifade etmekte fayda görmekte ve bunu içinde ayrı bir çalışma yapılarak tespit edileceği kanaatindeyiz.

Bu hazırlıklardan sonra gece saat dörtte yarma girişimi için hareket başlatılmış, ön cenahlarda Başbozuklar ve Çerkezler, onların ardında Nizami ve Redif birlikleri olmak üzere ilerlemeye koyulmuşlardı. Bu dizilimde Osmanlı ordusunun geri birliklerinin daha sağlam yapılanması hedeflenmiş, böylelikle öndeki birliklerin arkalarındaki gücünde etkisiyle daha verimli mücadele etmesi hedeflenmiştir. İki koldan Vit nehrine doğru ilerleyen ve 78 adet topuda beraberinde götüren bu büyük ordunun sağına ve soluna Arnavut, Arap, Suriyeli ve bazı Sibir halklarından oluşan 20 tabur kadar halkın kıyafetleriyle dahil edildiği, bunların bir nevi orduyu gizlemek için kullanıldığı belirtilmiştir. Askerlere 6 gün yetecek kadar gıda maddesi verilmiş, başarılı olunması halinde 5 gün içinde 150 kilometre yakındaki (sürekli yürüyüşle en az 40 saat sürecek

bir mesafe) Berkovitsa'ya (Берковица)varılması hedeflenmiştir. Birlikler şehirden ayrılmadan önce temin edilebildiği kadar at arabası ve odun hazırlamış, eski ve kimsesiz evlerdeki kirişler sökülerek arabalara yüklenmiş, bu odunlar Vit nehrinin birçok yerindeki sığ sulara ve köprülere dizilerek arabaların nehirden geçişleri sağlanmıştır. Geçiş sırasında Vit nehrine iki ayrı köprü çok kısa bir sürede yapılmış, bunlar odunlarla genişletilmiş ve öküzlerin çektikleri arabaların geçişi kolaylaştırılmıştır (Dançenko, 2008, s. 345). Rus birliklerinin durumu fark etmemeleri için yavaş ve temkinli ilerlenildiği, boş kalan diğer tabyalarda yer alan askerlerin ise bu boşluğu maskelemeleri için ateş yakmalarının emredildiği bildirilmiştir. Geri tabyalarda kalan askerlerinde gündüz 12'den sonra Vit nehrine doğru yönelmeleri, eğer tabyalarda herhangi bir çatışma ortaya çıkarsa beyaz bayrak sallayıp teslim olmaları emredilmiştir (Dançenko, 2008, s. 346). 50.000 kişilik bu grubun çamur ve soğukla mücadelesinin bir ölüm sessizliği içinde başladığı, 2000 kadar arabanın, mermi sandıklarının, topların hışırtılarıyla sabaha karşı 5'te hareketin hızlandığı aktarılmaktadır. Ana güçlerin Vit nehrine yönelirken Osman Paşa'nın ve Türkiye'nin geleceği ve kaderinin bu karanlık ve karlı vadideki olaylarla şekilleneceği düşünülmektedir (Dançenko, 2008, s. 347). Rus ordularının, önceden haber alıp almadığı bilinmese de, hareketi engellemek için Vit nehri dolaylarında Osman Paşa kuvvetlerini karşıladığı ve buradaki mücadeleler de Osman Paşa'nın kılıcını teslim etmek zorunda kaldığı belirtilmektedir. Dançenko'nun verdiği bilgilere göre sabahın ilk ışıklarındaki bu son çatışmalarda birçok Türk askeri öldürülürken Rus tarafı da 589 Rus, 350 Sibiryalı, 66 Samohitli, 22 Moskovalı, 1878 Rus-Osmanlı Savaşı'nın düğümü çözülerek, cephelerdeki mücadeleler yerini masa başında uzun uğraşlar sürecektir pazarlıkların yapılacağı ateşkes ve barış antlaşmalarına bırakacaktır.

3.2.7. Rusların Hâkimiyetinde Plevne

Vit Köprüsü'ndeki yükseklikten aşağıya doğru bakıldığında Plevne şehri civarında muazzam bir kafa denizi görülmektedir, 20.000'e yakın esir soğukta büyük bir kalabalık oluşturmuş ve hepsi buraya toplanmıştı. Bu kalabalık uzaktan izlendiğinde bir renk ahengi oluşturuyor ve bu alaca görüntü insanın gözünü rahatsız ediyordu. Yeşil, sarı, kırmızı, beyaz renkli Pomak şapkaları Osmanlı kepleri, zenci kukuletaları, Suriyeliler ve

Araplardan oluşan guruplar etrafa gürültü yayıyor ve soğuk bir mozaik oluşturuyordu, bir bölgede yaklaşık 200 kişilik bir grup esir üst üste yatarak iki sıra halinde soğuktan korunmaya çalışıyordu, kalabalığın sesinden dolayı yaklaşmak zor olsa da bu kalabalık içinde bazı Osmanlı subaylarının asayişini sağlamak amacıyla bırakıldığı görülmektedir (Dançenko, 2008, s. 378). Bu topluluk tüm savaş esirlerini içeriyordu, ancak Plevne'den alınan esirlerin bunların arasında iyi görünümü ve asker duruşuna sahip dinamik bir yapıda olduğu fark edilmişti diğer esirler acınası bir halde iken Plevneli esirlerin sanki savaşmaya geldikleri fark seziliyordu (Dançenko, 2008, ss. 378-379).

Plevne'nin tesliminden tam iki gün geçmesine rağmen aç kalan esirler Bulgarca “hlab, hlab (ekmek, ekmek)” diyerek ekmek istiyorlardı, lakin iki gündür hiçbir şey yememişler ve soğukta öylece beklemişlerdi, Osman Paşa, Huruç harekâtı öncesi altı günlük yiyecek dağıtmış fakat bunların sadece Plevneliler için olduğu görülmektedir, çünkü 45.000 kişilik bu sayılamayan kalabalığı doyurmak imkânsızdı, birkaç ay bu bölgeye yiyecek yığılsa hemen bitecek gibiydi. İnsanlar devamlı soğukta tutuluyor ve onlara hiçbir şekilde, hiçbir yiyecek verilmiyordu birkaç bin kişinin soğuktan öldüğünü duydum ve inandım, hatta bu sayı daha da çok olabilirdi. Çünkü esirlerin soğukta bekletilme süresi toplam altı güne ulaşmıştı, esirlere karşı hiçbir ilgi, alaka, hizmet veya yardım yoktu hatta onları ciddiye alan birileri dahi yoktu, buradaki görevliler sadece kalabalığın etrafında ölümü seyrediyorlardı, ancak acılarını paylaştıklarını söylüyorlardı (Dançenko, 2008, s. 379).

Nihayet bu görevliler aç kalan topluluğa yiyecek bir şeyler vermeye karar vermişlerdi, bunun için kalabalıktan dağıtacakları yiyecekleri paylaşacak birilerini seçecekleri yerde, esirler için getirdikleri koçları bu aç insan sürüsünün üstüne atıyorlardı, lakin bu uygulama açlıktan ölmek üzere olan esirle arasında bir can savaşına dönüşüyor ve görevlilerde bunu gülücüklerle izliyorlardı. Rus amirleri ise bu olayı görerek esirlerin nankörlük ettiğini belirtiyorlar ve uslanmaları için koçları geri alıyorlar ve yarın erzakların geri verileceğini sakınca beklemelerini öğütüyordu, Ruslar açlıktan ölen insanlarla, işte böyle oynuyorlardı, bu esirler nedense hep soğukta bekletiliyorlar, ölmek üzere olan bu topluluk savaş bitmiş olmasına rağmen ne tabyalara nede yer altı sığınaklarına yerleştiriliyordu, Rusların böyle bir düşünceleri dahi yoktu, silahsız ve acınası durumdaki bu esirlerin korunmaya alınmasında hiçbir sakınca yoktu, fakat nedense bu uygulamalar asla ve asla düşünülüyordu (Dançenko, 2008, s. 380). Türk

esirlerinin bekletiliş sebebi onlarla ilgilenecek olan Rus taburunun başka işlerle meşgul olduğu ve bu bölgeye henüz ulaşmamış olmasıdır, esirler ancak bu grup tarafından herhangi bir müdahaleye uğrayabilirdi. Esirlere baktığımızda ise yaralıların çok fazla olduğunu söyleyebilirim, zaten bu kötü durumda anlatılacak ve mide bulandırmayacak tek kısım onlardı, çünkü hastalık ve soğuk bu esir grubunu mahvediyordu (Dançenko, 2008, ss. 380-381).

Rus Ordusunun tıbbi personeli, pek yakında biten savaştaki Rus yaralıları ancak tarlalardan topluyordu, lakin öncelikle bu yaralıların bulunması ve Plevne'ye götürülüp oradaki hastaneye yatırılması gerekiyordu. Asker sıhhiyeler sabahtan akşama kadar hizmet veriyor ve yardımlarını o zor koşullarda yapmaya çalışıyorlardı, bende bir muhabirdim ve esirler kolumdaki banda bakıp beni sağlık görevlisi zannederek bana yaralarını gösteriyorlardı, benden yardım bekliyorlar, hatta yalvarıyorlardı, ben onların doktor ve sıhhiyelere ulaşmasını sağlamaya çalışıyordum, fakat ne doktor ne de sıhhiyeler birikmiş işlerinden ayrılamıyorlar ve o esirlere yardım edemiyorlardı. Bu bölgede sağlık personeline şiddetle ihtiyaç varken, nedense yakınlardaki hiçbir birlikten herhangi bir takviye yapılmıyordu, bunlar esirlerin ne derece önemsendiğini tüm çıplaklığıyla gösteriyordu. Esirler arasında titreyenler, sıtmaya tutulanlar, ölüm öncesi can çekişenler vardı, öyle ki bu grupta iltihaplı gözlerle yardım bekleyenler, çamur içinde oturanlar, tanınmayacak hale gelenler, yaralarından kan fişkıranlar dahi epeyce mevcuttu. Buradaki sağlık görevlileri kısmen de olsa en ağır durumdakilere pansuman yapmaya çalışıyorlar ve yaralı esirler bu kıt müdahalelerle çile çekmeye devam ediyorlardı, ancak en büyük doktorlar dahi Plevne'den ölü şehir diye bahsediyorlardı, bazı esirler ise yaralanmaktan değil açlıktan, soğuktan ve yorgunluktan ölmüşlerdi vücutlarında hiçbir yara izi yoktu.

Esir kampının hemen birkaç kilometre yakınında Plevne halkından birkaç grubun sığınma kampları oluşturduğunu görüyoruz, bu gruplar Mollalarının emrine uyup kaçmaya çalışan Plevnelilerden oluşuyordu, Kadın, erkek, yaşlı, genç, çocuk hepsi aşırı derecede fakara bir yaşamın fertleriydiler. 2000 kadar talikadan mevcut bu ahali gurubu kötü görünömlü, acınası bir haldeydi ve çocukları dahi dondurucu ve nemli gecelerde talikaların altında hasır, çarşaf ve kilimlerle uyumak zorunda kalıyorlardı, lakin bu gruplar Mollalarının kendilerine anlattıkları barbar Romen ve Bulgar çapulcularından gizlenmeye çalışıyorlar ve bekli de onların yağmalarına maruz kalıyorlardı. Kadınların

yanından geçerken onlar hemen örtülerinin altına gizleniyorlar ve başları sadece iki çıplak gözden ibaret olan bu kişiler pek de hoşnut olmayarak bana bakıyorlardı, bunlara yaklaştıkça çocuk ağlamaları, kadın sesleri ve şiddetli konuşmalarla erkek seslerinin duyabiliyordum (Dañenko, 2008, s. 382).

Ancak şunu da belirtmeliyim ki bu grupların içerisinde Plevne'deki esirler gibi açlık çekenler çok fazla yoktu lakin bu guruplar, bir takım mısır koçanları, kurutulmuş biberler, soğanlar, sarımsaklar ve biraz örülü gıdalarla kendilerini besliyorlardı. Bu fazla kalabalık olmayan insan gurubu, birçok yerde ateş yakarak ateşin üstündeki bakır kaplar da karınlarını doyuracak bir şeyler pişiriyorlardı, ayrıca bunların renkli battaniyeleri, alacalı kilimleri ve sarı sarı yastıkları vardı, bu görüntüye göre sanki bu göçmen grubu diğer esirlere göre gayet lüks kalıyordu, fakat bu kıyaslama o zavallı esirlerle yapılmıştır, bunun yanında koşumlarından sökülmüş öküzler ve mandalar orada bulduklarını yiyerek uzanıyor ve otluyorlardı (Dañenko, 2008, ss. 381-382).

Plevne'nin sakinlerinden bir kısım halk evlerine dönerek burada yaşamaya başladılar, bu kesimin ürettiği bir kısım yiyeceklerde Rus askerlerince alınıp parası olan aç askerlere ve esirlere satıldı. İşte Rusların esirlere muamelesi bu şekildeydi, garip olan bir durum ise şuydu, yiyecek üreten bu halk Osmanlı ve Fransız parasını kabul etmiyor yalnızca Rus parasını kabul ediyorlardı, Bu alış verişler kısa süreli pazarlara dönüştü ve her türlü malzemeler buralarda satılır oldu. Rus parasından başka bir para burada kullanılmıyordu, kabul görmüyordu çünkü, Osman Paşa'nın yaverlerinden bir subay, buradaki bir Rus görevlisine Sibiryaya sürülüp sürülmeyeceklerini, onlara giysi verilip verilmeyeceğini ve nerede kalacaklarını cılız Fransızcasıyla sormaya çalışmıştı, buradan da halkın Rus topraklarına sürülmekten çekindiği ve bu maksatla Rus parasından başka hiçbir parayı kabul etmedikleri bilinmektedir. Ayrıca Rus tören ve bayramlarında birkaç Türk esirin asıldığı haberleri yayılıyordu, bazıları da Petersburg'daki bir kısım esirlerin dondurulup sokaklarda gezdirildiğini konuşuyorlardı (Dañenko, 2008, s. 382). Bu kamp bölgesinde de, biraz ötede bir kalabalık görüyordum. Burada 1500-2000 kadar Türk süvarisinin atlarının üstünde beklediğini ve bu gurubun etrafını da Ruslar zincirlerle çevirmişti, Ruslar muhabir olmama rağmen beni bu bölgeye yaklaştırmadılar, sözde burada Türk subayları atlarını satıyorlarmış Rus subayları da beğendikleri atları bunların arasından seçiyor ve Türk subayı da zincirin yanından atın parasını alıyormuş ve atını satıyormuş, hatta bu Ruslar için örnek bir durummuş. Bu daha çok esirlerin

kaçmasını önlemek beklisi de ellerindeki hemen her şeye sahip olabilmek için her şeyi yapmak anlamına geliyordu. 6000-7000 kadar masum Türk esiri de Grenadır kampına getirilmişti, ancak bunlardan çoğu buradan kaçmışlardı, bazıları Ruslara saldırdılar, bazıları da Ruslarca perişan edildiler, bir kısmı da Lofça'ya ulaşabildiler, bazıları tutuklandı, diğer bir kısım esirler de Gorni Dıbnik ve Orhaniye arasında dolaştılar, boş sahalara sürüldüler bu bölgedeki köylerde ne buldularsa karınlarını ancak doyurabildiler (Dançenko, 2008, s. 382). Plevne şehrinin güney batısı delik deşik edilmiş her yer harabeye çevrilmişti bir tek caminin beyaz minaresi bu şehirden gururla yükselmiş şekilde duruyordu, şehrin en az etkilenen yerleri ıssız ve insanların bulunmadığı yerlerdi, şehrin tüm dükkânları kapalı, kepenkleri çekili ve pencereleri çivilenmişti. Bazı Plevnelilerin evlerinin bodrumlarına gizlendiğini öğrenen Rus askerleri buralara girerek insanları kurşundan geçiriyordu, şehrin kabataslak görüntüsü karmaşıklık, harabeler ve yangınlardan ibaret olup her yer kadın ve çocuk cesetleriyle doluydu, sanki bu şehirdeki katliamı yapanlarda acıma duygusu kalmamıştı (Dançenko, 2008, s. 383). Bu görüntülere bakan kişide şehirden korktuğu için bir an önce burayı terk etme düşüncesi belirliyordu, şehir de yağmacılık yapan Romen askerlerde olduğu bilinmekte olup bir kısım halkın soğuktan ve açlıktan öldüğü muhakkaktır, bir Bulgar ailesinin kaldığı evlerden birinin bodrumundaki durum da vahimdir. Rus ateşinden kaçan bir aile tüm fertleriyle birlikte bodrumda açlıktan ellerini yiyerek ölmüşlerdi ve gözleri yerlerinden fırlamıştı, bu şehir halkı saklanmış ve ölümü beklemiş ve bu acıyı, açlık ve soğukta yavaş yavaş yaşamıştı, hemen her eve baktığımızda beş-altı cesetle karşılaşılırdık ve bu masum insanların çoğu can çekişe çekişe salgın hastalıklar ve açlıktan ölmüşlerdi, bazıları havasız bodrumlarda, bazıları da hazırladıkları hücre ve korunaklarda çürüyerek olduğu yerde kalmışlardı (Dançenko, 2008, ss. 384-385).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi, başlangıcından itibaren sonucundaki etkiler ve şekillendirdiği coğrafya bakımından dünya tarihinde nadir mücadelelerdendir. Harbin sonunda imzalanan ve Avrupalı devletlerin Şark Meselesi'ni halletmek yolunda kaydettikleri en büyük adım olarak tarihe geçen Berlin Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin parçalanma ve dağılma dönemlerinin en önemli neticelerini oluşturur. Antlaşmada alınan kararlar Osmanlı Devleti için tam bir felaket olmuştur. Bosna Hersek ve Kıbrıs gibi uzun dönemler Osmanlı toprağı olan bu önemli yerlerde Osmanlı egemenliğı sözde kalmıştır. Balkanlar, Doğı Anadolu ve Girit'te ıslahat yapmak ve yapılan bu ıslahatları da Avrupa Devletlerine bildirmek zorunluluğı, buralardaki Osmanlı egemenliğini sarsmıştır. Rusya'ya ödemek zorunda kaldığı savaş tazminatı nedeniyle, devlet büyük bir mali yükün altına girmiştir. Planlı bir baskı ve katliam sonucu, kaybedilen topraklardaki Müslüman Türk nüfusunun bulunduğu yerleri terk etmek zorunda kalarak ana vatanına dönmesi zaten kötü olan ekonomiyi iyice zora sokmuştur. Berlin Antlaşması'nın, Osmanlı Devleti ve Balkan devletleriyle sınırlı kalmamış olan etkileri, Avrupalı devletlerini de oluşturan yeni statüler neticesinde, bir takım çıkar çatışmalarının içerisine sokmuştur. Temelinde antlaşmanın ortaya koyduğu statükoya olan hoşnutsuzluk; bunalımlar ve bloklaşmaları beraberinde getirerek, devletleri adım adım I. Dünya Harbi'ne sürüklemiştir.

Dünyanın birçok farklı ülkesinden, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nı gözlemlemek, mücadele ve gelişmeleri bağı oldukları gazetelere ve ülkelere ulaştırmak gayesiyle savaş meydanında yer alan 91 gazetecinin ve 4 askeri görevli savaş muhabirinin isimlerinin yer aldığı bu çalışma, Rusça, Bulgarca, İngilizce kaynak eser çevirilerinden oluşmaktadır. Olayların anlatıldığı yerlerle ilgili harita, plan, fotoğraf ve gravür çalışmalarına da yer verilen çalışmada; 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ile ilgili bilgilerin yer aldığı 24 Rus Gazetesi, 16 Fransız Gazetesi, 15 İngiliz Gazetesi, 12 Osmanlı Gazetesi, 7 Alman Gazetesi, 7 İtalyan Gazetesi, 4 İspanyol Gazetesi, 3 Avusturya-Macaristan Gazetesi, 2 Prusya Gazetesi, 1 Belçika Gazetesi ve 1 İsveç Gazetesi olmak üzere, 12 ülkede ve 10 ayrı dilde yayın yapan toplamda 96 gazetenin ismine o dönemde kullanıldığı şekliyle tablolar halinde yer verilmiştir.

Gazeteciler dışında çeşitli görevlerle bu savaş mahallinde yer alarak gözlemlerde bulunan askeri görevliler, mühendisler, doktorlar, hizmetçiler ve hemşireler olmak üzere daha birçok farklı meslekten 25 farklı yazarın oluşturduğu kaynak eser niteliğindeki 30 savaş günlüğünün isimleri, basıldıkları yer ve yılları da ayrı bir tablo halinde çalışma içerisinde yer almıştır. Ayrıca, savaşla ilgili en önemli detayları bazen tuallerine, bazen bir derinin üzerine bazen de bir çuvala çizen 6 farklı ülkeden 16 ressam, 3 gravür ve karikatür sanatçısı, ve tabii ki en çok görsel malzemeyi toplayan 4 farklı savaş fotoğrafçısının ismine ve resimlerine de çalışmada yer verilmiştir.

Cephelerden gönderilen bilgilerin halk ve yöneticiler nazarında ilgiyle takip edilmesi, savaş muhabirliği, propaganda ve uluslararası ilişkiler arasında sıkı bir bağ olduğunu ortaya çıkarmıştı. 1853-1854 Kırım savaşıyla ortaya çıkan ve 1877-78 Osmanlı-Rus savaşıyla daha de önem kazanan propaganda; birçok devlet için cazip hale gelmiş ve devletler bu propagandayı kendi adına yapmak, kendi lehine çıkarlar elde etmek, kamuoyunu yönlendirmek için savaş muhabirlerini ve basın faaliyetlerini kullanmaya başlamışlardır. Böylelikle basın ve kamuoyu gücünün, tarihimizde ve günümüzde ne kadar etkin olabileceği de bu savaştaki örneğiyle gözler önüne serilmiştir.

Her ne kadar propaganda dinsel temelli ve Bulgarlara bağımsızlık amaçlayan gayelerle oluşturulsa da V. Daçenko'nun şu örneği gerçekleri tüm açıklığı ile gözler önüne sermek açısından çok önemli bir kesittir. V. Daçenko köylülerle olan başka bir diyalogunu ise şöyle özetler; bir gün tesadüfen karşımıza çıkan, karşılaştığımız Bulgar köylüleri ve konuştuğumuz papaz oldukça hayıflanarak şöyle diyordu; "1828'te Ruslar geldi, biri bağımsızlaştırmak istediler ve sonra gittiler, bunun ardından Türkler geldi ve Bulgarlara kötü muamele etmeye başladılar. 1853'te tekrar Ruslar geldiler ve bizi tekrar bağımsızlaştırmak istediler ve tekrar gittiler. Sonra Türkler gelip bizi sırayla dövdüler." Bulgarların bu görüşlerini, onların her bakışında niçin geldiniz sorusunu sorduklarını yüzlerinden okuyabiliyorduk. Bu çarpıcı örnekler, incelemeler ve değerlendirmeler çerçevesinde ortaya koyduğumuz çalışmanın, sadece askeri ve siyasi tarih, coğrafya, ve siyaset alanlarında yapılacak çalışmalara değil, aynı zamanda sosyoloji, edebiyat ve iletişim alanında yapılacak çalışmalara da ışık tutacağı düşünülmektedir.

Çalışmadan elde ettiğimiz veriler ışığında Türk esirlerle ilgili dikkat çekici bir örnek ise şöyledir; Bohot yakınlarında Rusların esir aldıkları Türk askerlerini besleyecek

imkânlarının olmadığı, Türk esirlerin ancak bazı Rus askerlerinin yemeklerinden kalan artıklar ve Rus askerlerin attıkları birkaç parça ekmekle yetindikleri, açlıktan perişan halde oldukları belirtilmektedir. Bahsedilene göre, Rus askerleri esirlerin verdiği birkaç gümüş para ile onlara Bulgar köylülerinden aldıkları ekmekleri veriyor, bazı Rus askerleri ise bu işi ticarete dökerek, Bulgarlardan 5 kuruşa aldıkları ekmekleri esir Türk askerlerine 1 franka satıyordu. Beslenmenin yanında barınmanın da esirler için çok büyük sıkıntı olduğu, esirlerin aç karnına sisli ve nemli havalarda, kırağının eksik olmadığı toprak zeminlerde yatmak zorunda kaldığı vurgulanmaktadır. Rus askerlerinin bile örtünecek bir battaniyesi, giyecek bir botu, düzgün bir kıyafeti, başını sokacak bir barınağı hatta sağlık hizmeti bile yok iken esirlerin düştükleri durumu hayat etmek çok da zor olmasa gerek.

Savaşa katılan diğer halklarla ilgili de şöyle bir sonuca ulaşabilmekteyiz, Rus ordusunun sadece Rus askerlerinden ibaret olmadığı, bunların yanında Moldovan, Vlah, Sibiryalı, Finli, Astarhanlı, Sırp, Makedon, Arnavut ve tabii ki çok büyük çoğunlukta Romen ve Bulgar gönüllü gruplarının bu mücelede yer aldığını incelediğimiz kaynaklar çerçevesinde tespit edebilmekteyiz. Buradan hareketle özellikle Bulgar, Romen ve hatta Sırp gönüllülerle ilgili çalışmaların da yapılabileceği ve birçok incelemenin literatüre kazandırılabilceği düşünülmektedir. Savaşın farklı boyutlarının gözler önüne serilmeye çalışıldığı bu araştırma ile hem gelecekte savaş günlüklerinin etraflıca değerlendirilmesiyle yapılacak çalışmalara hemde gazetecilerin, ressamların ve karikatür sanatçılarının biyografilerini, ayrıca haberleri okuyucularına ulaştıran ve yukarıdaki listelere adı geçen gazeteleri ayrı ayrı veya toplu olarak ele alan daha detaylı bir çalışmanın gerçekleştirilebilmesine katkı sağlaması ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar Kaplan, K. (2004). An Examination of Russian Imperialism: Russian Military and Intellectual Descriptions of the Caucasians During the Russo-Turkish War of 1877–1878”. *Journal of Nationalism and Ethnicity Nationalities Papers*, 32 (1), 7-21.
- Acar Kaplan, K. (2016). Bazı Rus Subay ve Komutanların Günlüklerinde ve Hatıratında 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na Dair İzlenimleri. *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 31 (1), 219-234.
- Ağanoğlu, H.Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Tarihi Göç*. İstanbul, 2001.
- Akalın, Ş. H. (2011). Propaganda, *Türkçe Sözlük*, Haz. Ankara:TDK.
- Alp, İ. (1985). Tarihte Türklerin Bulgarlaştırılması. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 37, 100-116.
- Arkın, R. G. (1970). *XX. Yüzyıl Tarihi*, II. Cilt, İstanbul: Arkın Kitabevi
- Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasi Tarih (1789-1960)*. Ankara: TTK Yayınları
- A.T.A.M. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara: A.K.D.T.Y.K.
- Aydın, D. (2012). *Avrupalı Savaş Muhabirlerinin Eserlerinde Kırım Savaşı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Aydın, M. (2005). *Balkanlarda İsyân: Osmanlı İngiltere Rekabeti: Bosna Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876)*, 1. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Aydın, M. (1994). Doksanüç Harbi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IX, 498-499.
- Aydın, M. (2006). Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)'nın Yeri. *Ankara Üniversitesi D.T.C.F Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV (39), 101- 115.

- Aydın, M. (2005). 1875 Bosna Hersek Ayaklanması'nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ'ın Rolü, *Bellekten*, C. LXIX, 256, Aralık, ss. 913-935. Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aydın, M. (2005). İngiliz Belgelerine Göre 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sırasında Kızanlık'ta Rus-Bulgar Mezalimi, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu (11-13 Mayıs 2005) Bildiriler Kitabı*, 7, Mayıs, 387- 400. Eskişehir:Odunpazarı Yayınları.
- Bağırhan, S. (2008). *Osmanlı Basınında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- Barnwell, R. G. (1877). *The Russo-Turkish War Illustrated*, "Comprising An Account Of The Servian Insurrection, The Dreadful Massacre Of Christians In Bulgaria And Other Turkish Atrocities, With The Transactions And Negotiations Of The Contending Powers Preliminary To The Present", W.H.Thomson&Company, Boston.
- Baskakov, V.N., Halizev, V.S. (1999). Nemiroviç-Dançenko Vasili İvanoviç. *Russkie Picateli*, Gl. Red., P.A. Nikolaev, M. Bolşaya Possiiskaya Entsiklopedia, 4, 282-285.
- Bektaş, A. (1996). *Kamuoyu İletişim ve Demokrasi*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Beşirli, M. (2000). Gazi Osman Paşa Zamanında İngiltere ve Almanya'nın Osmanlı Politikaları. *I. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833–1990) Sempozyum Bildirileri*, 130-146.
- Birinci, A. (2012). *Tarih Yolunda*. Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Malzemeleri. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Boyer, E. (2013). Türk Mezalimi ve-veya Rus Barbarlıkları Tarih: 93 Harbi Sırasında İngiliz Basını, İsmail Mangaltepe in Siyasi Tercihler. (Ali Fuat Örenç ve İsmail Mangalepe, Ed.), *Balkanlar ve Göç Balkanlar ve Kitle Göçmenlik*, Bursa:Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 173-187.
- Bowman, W. D. (1931). *The Story of 'The Times*. London: The Macmillan Company.

- Bullard, F. L. (1914). *Famous War Correspondents*. Boston: L.Brown and Company.
- Burghausz, R. G. V. (1893). *Experiences of a Prussian officer in the Russian service during the Turkish war of 1877-78* (tr. C. W. Bowdler). London: Edward Stanford.
- Çervenkov, N. (2003). Prilojenie, Vospominaniya i Dokumentı o Russko-Turetskoi Voine N. Червенков, 1877-1878 gg.”. *Russko-Turetskoi Voine 1877-1878 gg. – 125 Let.*, Redaksii Kolegiya: F.Kiškilev, F. Savelev, N. Çervenkov (Otvetstvennii Redaktor), Sbornik İzdan Na Sredstva Posolstva Rossiiskoi Federatsii v Republike, Moldova, 76-85.
- Dañenko, N.İ. Vasili, (2008). *Godina Na Voına 1877-78*, (Даңченко, Немирович Василий, И, Година на война (Дневник на руския кореспондент) 1877-1878, Том I и Том II, София: Издателство “Солвек”, (Екатерина Шишова, Прев.) Dañenko, Nemiroviç Vasiliy, İ, *Savaş Yılı (Rus Muhabirin Günlüğü) 1877-78*, (Ekaterina Şişova, Çev.). Sofya:Solvek Yaımevi. (Rusça’dan Bulgarcaya Çeviri)
- Desmond, R. W. (1964). *The Press and World Affairs, Foreign Correspondents; the Great Reporters and Their Times*. New York: Columbia University Press.
- Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 23. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğruöz, V. T. (2005). *Bosna Hersek Olayları (1990–1994)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Erkiş, İ. U., Summak, M. E. (2011). Propaganda ve Dış Politika. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 14 (1-2), 293-310.
- Forbes, A. (1893). War Correspondence As A Fine Art. *Century Magazine*, 288-304.
- Forbes, Archibald, MacGahan J. A. and Many Other Correspondents in Europe and Asia, The war correspondence of the "Daily News," 1877 with a connecting narrative forming a continuous history of the war between Russia and Turkey*, (1878). Including Letters of Mr. Third Edition, Mac Millian & Co, London,

- Fortunatov, P. K. (1950). *Voina 1877-1878 gg. i Osvobozhdenie Bolgarii*. Moskova.
- Furneaux, R. (2012). *Plevne Savunması Tanıklarının Kaleminden: Tuna Nehri Akmam Diyor* (Ş. Türkömer ve D. Türkömer, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gazi Ahmet Muhtar Paşa, *Anılar-2, Sergüzeşt-I Hayatımın Cild-i Sanisi*, (Haz. Nuri Akbayar). (Çev. Sabri Koz, Nedret İşli, Yücel Demirel). Ankara:1. Baskı,Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gencer, M. (2004). 1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi’nde Alman Basınına Göre; Plevne’den Berlin Konferansı’na Osmanlı Devleti. *Mustafa Gazi Osman Paşa’nın Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle I. Uluslar Arası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833–1900) Sempozyumu Bildiriler*, Tokat:Gazi Osman Paşa Üniversitesi, 245-262.
- Gendalf, M. (2002). *Sovreennaya Possiiskaya Voennaya Jurnalistika*, Red. Sost. M. Pogorelii i İ. Safrançuk.
- Genova, L. (1978). *Reportaji Za Osvoboditelna Voina 1877-1878*, (Bağımsızlık Savaşı Röportajları). Sofya: İzdatelstvo Na Oteçestveniya Front.
- Genov, T. A. (1976). *Po Voiniya Pit Na Osvoboditelite 1877-1878 (Kurtuluş Savaşı Yolunda 1877-1878)*, Dıpjava Peçatnitsa, Todor Dimitrov, Sofya.
- Greene, F. V. (2018). *93 Harbi, Tüm Cepheleriyle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Gokov, O. A. (2007). Korrespondenti v Rossisko-Turetskoi Voina 1877-1878 gg. Na Balkanskom Poluostrove 1877-1878 gg. (Rus Osmanlı Savaşı’nda Balkan Yarımadasındaki Muhabirler), *Canadian American Slavic Studies*, 41 (2), 127-186.
- Gokov, O. A. (2008). Poçta i Telegraf vo Vremya Rossisko-Turetskoi Voina 1877-1878 gg.. Na Balkanskom Poluostrove” (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sırasında Balkan Yarımadasında Telgraf ve Posta) *Canadian American Slavic Studies*, 42 (4), 405-415.
- Gündağ, N. (1987). *1913 Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi*, Ankara.

- Ionescu, A. S. (2002). *Penel și Șabie. Artiști Documentariști și Corespondenti De Front în Războiul de Independență, 1877-1878*, (1877-78 Kurtuluş Savaşı'nda Belgeler, Sanatçılar ve Muhabirler). Bükreş: Editura Biblioteca Bucureștilor.
- Işık, M. (2012). *Prusyalı Bir Subayın Gözüyle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (Binbaşı Richard Graf Von Pfeil'in Hatıraları)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi,
- İnalçık, H. (1948). Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don – Volga Kanalı Teşebbüsü. *Bellekten, TTK*, XII 46, 349-402. Ankara: TTK Yayınları.
- İpek, N. (1994). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1878-1890)*. Ankara: TTK Yayınları.
- İşçi, O. (2007). *Wartime Propaganda and the Legacies of defeat: The Russian and Ottoman Popular Presses in the War of 1877-1878*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Miami, A.B.D.
- Julie J. (2008). *Jizn i Nauçanoe Tvorçestvo Prof. Nikolaya Lvovina, (Жизнь и Научное Творчество Проф. Николая Львовича Окунева), (1885-1949)*, Basılmamış Doktora Tezi, Karlova Üniversitesi, Prag.
- Kara G. ve Toprak, S. (2016). XIX. Yüzyıl Sonunda Balkan Siyaseti Gölgesinde Rusya'nın Yalnızlaşması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (4), 677-689.
- Karal, E. Z. (1988). *Osmanlı Tarihi*. Ankara:TTK Yayınları.
- Karpat, K. H. (1992). “Balkanlar” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, , C. V, s. 25-31. İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri* (B. Tırnakçı, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kisov, S. I. (1902). *Българското Опълчение Освободителната Русско Турска Война 1788-1878*, София. Bulgar Gönüllüler Ordusu Rus-Türk Savaşı'nda Kurtuluş 1877-78. Sofya.
- Kocabaş, S. (1989). *Kuzeyden Gelen Tehdit (Tarihte Türk-Rus Mücadelesi)*. İstanbul.
- Koloğlu, O. (1998). *Avrupa'nın Kıskaçında Abdülhamit*, İstanbul.

- Kosarev, S.İ. (2012). *Rusko-Turetska Voina 1877-1878 gg. V Oçenkah Possiiskoi i Angliiskoi Periodiçeski Peçati*, Dissertatsiya Bryanski Gosudarstvenni Universitet, Bryansk, (1877-1877 Rus-Osmanlı Savaşında Rus ve İngiliz Süreli Yayınları),
- Krestovskii V.V. (1879). *Dvadtsat mesyatsev v deystvuyüşey armii 1877-1878*, *Pravitelstvenny Vestnik*, T.1, s. 170, Sankt-Peterburg,
- Kurçeren, S. D. (2001). *1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Türk Basınına Yansıması*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kurat, A. N. (1993). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kurat, Y. T. (1962). 1877–78 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri, *Bellekten*, 102, 567-591.
- Kütükoğlu, M. S. (2014). *Tarih Araştırmalarında Usul*. Ankara: TTK Yayınları.
- Le Figaro 15.07.1877. Fransa.
- Lüdmila Mihailovna, H. (2001). *Aleksei Sergeeviç Suvorin (1834-1912), Sudba i Vzglyadı*, Dissertatsiya, Kazanskii Gosudarstvenni Universitet, Kazan.
- Manastırlı Mehmet Rıfat Bey, (2010). *93 Harbi Faciası*. Tahsin Yıldırım (Haz.), İstanbul:Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Materialı Dlya Opisaniya Russko-Turetskoi Voinı 1877-1878 gg. (1904-1911.) Na Kavkazsko-Maloaziatskom Teatre, Tin. Morskogo Mınisterstva, St. Petersburg, (1877-1878 Rus-Türk Savaşı Kafkasya-Küçük Asya Bölgesinde Kullanılan Materyaller, Denizcilik Bakanlığı Matbaası, St. Petersburg, 1904-1911.)*
- Mc Carthy, J. (2012). *Ölüm Ve Sürgün (Death and Exile), Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı 1821- 1922* (F. Sarıkaya, Çev.). Ankara:TTK Yayınları.
- MacFie, A. L. (1986). Letters from Erzerum. (*IJMES*) *International Journal of Middle Eastern Studies*, Cambridge University Press, 22 (4), 571-575.
- Mihailovna, E.M., (2008). Deytelnost Polevogo Telegrafa v Russko-Turetskoi Voine 1877-1878 gg. Boronejskogo Filiala Rossiiskogo Akademii Gosudarstvennoi

Slujbii, №2 / Pod Redaktsiei Deh, Prof, Akademik RAEN, Zaslijennogo Ekonomista RF, Preobrajenskogo B.G. Borohej İITYUOR, 40-43.

Mihailovna, E.M., (2008). Deytelnost Possiiskih i İnostrannih Korrespondentov Na Balkanah v Godı Russko-Turetskoi Voinı 1877-1878 gg., İzvestiya Possiiskıgı Gosudarstvennogo Pedagogičeskogo Universiteta, L.İ. Gertsena, No:38(82):Çastı.St.Petersburg,C.243-249.

Mihailovna, E.M. (2009). *Rol Srestv Svyazı i Tekuštei Korrespondentsii v Russko-Turetskoi Voine 1877-1878 gg.: Balkanski Teatr Boevih Deistvii*, Dissertatsiya Voronejskogo Gosudarstvennogo Pedagogičeskogo Universiteta, Moskva.

Mihlova, S., İvanitskaya, L. (2008). Vasili Nemiroviç Dançenko Jizni: Propavşavveçnosti Russkoe Slovo, *İzdanie Russkoi Diaspori V Çeşşkoi Respublike*, No: 9, ss. 9-13.

Milojkovic-Djuric, J., (1994). *Panslavism and National İdentity in Russia and in the Balkans 1830- 1880: İmages of the Self and Others*, Columbia University Press, New-York.

Niva Dergisi, Журнал НИВА, 1877-78. (4), Rusya.

Oğuz, S. (2003). *Basiret Gazetesine Göre 93 Harbi (1877-1878)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Okay, M. O. (1997). Hatırat. İstanbul:*TDV İslam Ansiklopedisi*, ss. 445-447.

Okçu, Y. (2001). *Türk-Rus Mücadelesi*, Ankara.

Ortaylı, İ. (2003). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul.

Otdel Kaevedeniya İmena na Karte Leningradskoi Oblast Kraevedçeski Kalendar, 2018 (2017). Leningradskoi Oblast Universalnaya Hauçnaya Biblioteka, Sost. M.V. Afanasieva, İ. A. Voronova, N.P. Mahova, Podred. V.A. Topunovoi, L.K. Blüdova, St. Petersburg.

Özçelik T. (1993). *Basiret Gazetesine Göre Doksanüç Harbi'nde İstanbul'da Rumeli Göçmenleri (1877-1878)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Öztuna, Y. (2006). *Avrupa Türkiyesi'ni Kaybımız*, İstanbul.
- Öztürk, M. (2002). 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Belgeleri: Abdi Paşa'nın Muhakemesi. (25 belge ile birlikte) *Belgeler*, XXIII, 27,117-141.
- Öztürk, M. (2012). 93 Harbinde Rus Gazeteciler ve Faaliyetleri. *S.D.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 25-37.
- Pırvev, İ. (1992). *Dnevnik Aleksandır Battenberg (Aleksandır Battenberg Günlüğü)*, (İvan Pırvev, Çev.), Sofya:İzdatelstvo Hristo Botev. (Almanca'dan Bulgarcaya çeviri.)
- Prior, M. (1912). *Campaigns Of A War Correspondent*, London:Edited by S.L. Bensusan Edward Arnold,
- Pollmann, F. (2004). The Defence Of Plevna İn 1877 and It's İmpact On The Hungarian Home Affairs. *I. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833-1900) Sempozyumu Bildirileri*, 78-85.
- Qualter, T. H. (1980). Propaganda Teorisi ve Propaganda'nın Gelişimi (Ü. Oskay, Çev.) *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35 (1-4), 255-308.
- Ralph, J. (1903). *The Making of a Journalist*, New York: Harper and Brothers.
- Ryan, C. S., Sandes, J. (1897). *Under the red crescent: adventures of an English surgeon with the Turkish army at Plevna and Erzeroum, 1877-1878*, New York.
- Ryan, C. S. (2005). *Plevne'de Bir Avusturyalı (Under the Red Crescent: Adventures an English Surgeon with the Turkish Army at Plevna and Erzeroum 1877-1878)*, (Ali Rıza Seyfioğlu, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Saydam, A. (1993). *Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*. Trabzon: K.T.Ü., Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Sbornik Materialov Po Russko-Turetskoi Voine 1877-1878 gg. Na Balkanskom Poluostrove, Voennaya Tipografiya*, San. Petersburg, 1898-1911. (1877-1878

Rus-Türk Savaşı'nda Balkan Yarımadasındaki Materyallerin Toplanması, Askeri Matbaa, 1898-1911.

Schem, A.J. (1878). *1826-1881: The War in the East*, N.D. Thomson &Co.

Schem, A.J. (1878). *1826-1881: The War in the East. An Illustrated History of the Conflict Between Russia and Turkey with a Review of the Eastern Question*, New York, Cincinnati, O., H. S. Goodspeed & co.; Boston, B. R. Sturges.

Sedes, H. (1936). *1877- 1878 Osmanlı - Rus Ve Romen Savaşı II*, İstanbul.

Sertoğlu, M. (1970). 1878 Osmanlı-İngiliz Antlaşmasına Dair Bazı Yeni Belgeler. *VII. Türk Tarih Kongresinde Sunulan Bildiri*, 608-614.

Stanley, F. (1878). *St. Petersburg to Plevna: Containing Interviews with leading Russian statesmen and generals, Special War Correspondent Of The "Golos" of Russia*. London:Manchester Guardian

Suer, H. H. (2004). *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Balkan Cephesi*, Ankara:Genelkurmay Başkanlığı Yayayınları.

Sükan, S. (1985). *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Harbi, Kafkas Cephesi Harekatı*, C. II, Ankara: 1. Baskı, Genelkurmay Basımevi.

Szathmari C. (1878). *Suvenir din Resbelul 1877 (Souvenirs from the War, 1877-78)*, Bükreş.

Şahin, T. (1988). *Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi*, Ankara,

Şimşek, A. (2011). *Tarih Nasıl Yazılır?*, İstanbul:Tarihçi Kitabevi.

Şimşir, N. B. (1992). *Balkanlar Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Todorova, M. (2003). *Balkanları Tahayyül Etmek*, İstanbul:İletişim Yayınları.

Turan, M. (2005). *Milli Mücadelede Çözüm Arayışları*, Ankara.

Turan, Ö. (2007). *The Ottoman-Russian War of 1877-78*, (Ed.) METU History Department-Meiji University, Ankara, Turkey.

- Turan, Ö. (2007). The Turkish Documents About the Ottoman-Russian War of 1877-78,” *The Russo- Turkish War of 1877-78*, (Ömer Turan, Ed.). içinde (321-339). Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Uçarol, R. (2004). Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, *I. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833-1900) Sempozyumu Bildirileri*, Tokat, ss. 215-216.
- Ünalp, F.R., Ünal, L. (2017). Plevne Muharebeleri Ve Plevne Savunması Adlı Fransızca Kitaba İlişkin Notlar, *II. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi Sempozyumu (5-7 Nisan 2017)*, Tokat, 460-493.
- Von H., (2004). *Plevne Meydan Muharebesi (Bir İngiliz Subayının Anıları)*, (Nurettin Artam , Çev.). İstanbul: 1.Baskı, Kaştaş Yayınevi.
- Werner, J. S. ve Tankard, W. J. (1994). *İletişim Kuramları* (A. Atıf Bir ve N. S. Sever, Çev.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yalçinkaya, H. (2008), Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik, *Uluslararası İlişkiler*, C.5, 19, ss. 29-56.
- Yapıcı, H. (2012). 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yabancı Devletlerin Tutumu, *The Journal of Academic Social Science Studies*, October, 5, 325-333.
- Yavuz, M. H., Sluglett, P. (2011.) *War and Diplomacy, The Russo-Turkish War of 1877–1878 and the Treaty of Berlin*, (War and Diplomacy documents the proceedings of the first of three conferences: 1878 Treaty of Berlin in 2010), A.B.D.:Utah Univesity Press.
- Yılmaz, H. (2007). *Michel Foucault'nun Biyo-iktidar Kavramı Çerçevesinde Nazi Dönemi Propaganda Belgesellerinin Analizi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.